

52198

**TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÜYÜKBAŞ
HAYVANCILIK
(Karşılaştırma, Sorunlar ve Öneriler)**

Salih BARIŞIK

**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İktisat Anabilim Dalı
İktisat Politikası Bilim Dalı İçin Öngördüğü**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr.Osman DEMİR**

**SİVAS
Eylül, 1996**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından..... Anabilim Dalın'da YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Akademik Ünvanı, Adı - Soyadı

Üye:.....

Akademik Ünvanı, Adı - Soyadı

Üye:.....

Akademik Ünvanı, Adı - Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../...../1996

.....
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖZET

Toplam tarım işletmelerinin % 96'sında bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı Türkiye doğal ve ekolojik koşulları itibariyle hayvancılığa elverişli bir konumdadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de büyükbaş hayvancılığın ekonomideki yeri; et, et ürünleri; süt, süt ürünleri; deri üretimi; ihracat ve ithalat potansiyeli ve Avrupa Birliği üretim değerleri incelemeye çalışılmıştır.

Türkiye'de ve Avrupa Birliğinde büyükbaş hayvancılığın belirli kriterler dahilinde bir karşılaştırması yapılmış ve Türkiye'de büyükbaş hayvancılığın sorunları ve sorunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin elverişli koşullarına rağmen, üretimde yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Avrupa Birliği ülkeleri, hayvansal üretim miktarı, verimlilik değerleri, sektörde var olan kanun ve yönetmelikler, teknoloji seviyesi, girdi arz ve fiyatlarındaki istikrar, kalite ve standardizasyon ile tarımsal sanayi yan ürünlerinin yem sektöründe kullanılabilirliği açısından Türkiye'den ileri bir düzeydedir. Avrupa Birliği üretim fazlasını dış pazarlara aktarma çabası içerisinde olup, Türkiye'yi bir pazar olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'de büyükbaş hayvancılıkta melezleme, çayır ve mera kullanımı, yem üretim, kredi ve kredilendirme, hayvan sağlığı, dış ticaret, örgütlenme ve koordinasyon sorunu ile pazarlama sorunları vardır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının hayvancılığı teşvik uygulamaları ve Ziraat Bankasının kredilendirme çalışmaları bulunmaktadır. Sorunların hayvancılığı olumsuz etkilediği, mevcut tedbirler ile sorunları çözümünün güç olabileceği söylenebilir.

Türkiye'de tarımın bir alt sektörü olan hayvancılığa önem verilmesi, verimliliğin artırılması, bilinçli ve yeterli bir kredilendirmeye gidilmesi, hayvan hastalıklarından korunma ve mücadele çalışmalarının yeterli düzeye çıkarılması, hayvansal üretimde iç ve dış pazarlar için tutarlı politikaların oluşturulması ve yetiştiricilerin etkili bir organizasyon dahilinde örgütlenmesinin gerekli olduğu önerilebilir.

SUMMARY

Turkey has a convenient location for livestock considering natural and ecological conditions and has a ratio of 96 % that cropping and livestock are carried on together in its farms.

In this study, the level of the livestock in economy; meat and meat products; milk and dairy products, and leather production; the potential of export and import and the production figures of The Europe Union were tried to investigate.

The livestock in Turkey is compared with The Europe Union within determined factors and tried to explain the problems of livestock with suggestions of that problems. In spite of the good conditions, it was found that the production quantity was not enough.

The countries of Europe Union were got along well in the quantity of livestock products, productivity figures, present laws and regulations, the level of technology, stability in supply and prices of inputs, quality and standardization and usability of by-products of agricultural industry in feed sector. The Europe Union is trying to export the waste production and accepts Turkey as a market.

Crossbreeding, using of pasture, feed production, credit, animal health conditions, exportation, cooperation, coordination and marketing are the livestock problems in Turkey. Promoting the development of livestock by the Ministry of Agriculture and studies on agriculture credits by the Bank of Agriculture and studies on agriculture credits by the Bank of Agriculture were carried on. But the problems have a negative effect in livestock production and it can be said that it could be hard to solve these problems with present measures taken.

It have been suggested that, to attach importance to the livestock as a subsectod of agriculture, conscious and enough credits, to protect the livestock from the diseases and adequacy on these studies, to follow a certain political line in inside and outside markets and cooperation of the farmers within an effective organization are the necessity in livestock in Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	I
SUMMARY.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

TÜRKİYE'DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

I. TARIM.....	6
A. TARIM EKONOMİSİNİN TANIMI.....	6
B. TARIMSAL FAALİYET	7
C. TARIM POLİTİKASI	7
D. TARIMIN ÖNEMİ.....	8
E. TARIMIN ÖZELLİKLERİ.....	9
1. Tarımsal Üretimle İlgili Özellikler	9
a. Tarımsal Ürünleri Arzı İnelastiktir.	9
b. Tarımsal Ürünler Talebi İnelastiktir.....	10
c. Tarımsal Ürün Piyasası Tam Rekabet Piyasası Özelliğindedir..	10
d. Tarımsal Ürün Fiyatlarındaki Dalgalanmalar	11
(1) Rekolmeden Kaynaklanan Dalgalanmalar.....	11
(2) Arz ve Talep Uyumunun Sağlanamamasından Kaynaklanan	
Dalgalanmalar	11
(a) Sabit Yörüngeli Dalgalanma	11
(b) Genişleyen Dalgalanma.....	11
(c) Daralan Dalgalanma	12
(3) Konjüktürel Dalgalanmalar.....	12

(4) Mevsimlik Dalgalanmalar	12
2. Tarımsal Üretimle İlgili Özellikler	12
a. Tarımda Doğal Şartlara Bağlılık Fazladır	12
b. Tarım Devamlı Bir Servet Kaynağıdır	12
c. Tarımda Üretim Periyodu Sınırlıdır	13
d. Tarım İşbölümüne ve İhtisaslaşma Elverişli Değildir	13
e. Tarım İşletmelerinde Üretilen Ürün Çeşidi Fazladır	13
f. Tarımda Makine Kullanımı Sınırlıdır	13
g. Tarımda Nüfus Başına Düşen Gelir Azdır	13
h. Tarımda Ürün Maliyetlerinin Hesabı Kolay Değildir	14
II. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA İLİŞKİN GENEL ÇERÇEVE	14
A. BÜYÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI	14
B. DAMIZLIK İTHALLERİ	18
C. SUNİ TOHURLAMA	19
D. ÇAYIR VE MERALAR	21
E. YEM ÜRETİMİ	22
III. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN EKONOMİDEKİ YERİ	25
A. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN İSTİHDAMDAKİ YERİ	25
B. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN TARIMSAL ÜRETİMDEKİ PAYI	26
C. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI	27
D. HAYVANCILIK İŞLETMELERİN DURUMU	28
E. HAYVANCILIKTA KOOPERATİFLEŞME	31
IV. BÜYÜKBAŞ HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ANALİZİ	33
A. ET	33
1. Et Üretimi	33
2. Et Ürünleri Üretimi	36
3. Et Ürünleri Pazarlaması	38
B. SÜT	41
1. Süt Üretimi	41

2. Süt Ürünleri Üretimi	42
3. Süt Ürünleri Pazarlaması.....	44
C. DERİ ÜRETİMİ.....	44
D. ÜRETİM PROJEKSİYONLARI	47
E. HAYVANSAL ÜRÜNLER İHRACAT VE İTHALATI	49

İkinci Bölüm

AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

I. BÜYÜKBAŞ HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ANALİZİ	52
A. ET ÜRETİMİ	52
B. SÜT ÜRETİMİ	57
II. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA İLİŞKİN POLİTİKALAR	62
A. FİYAT POLİTİKASI	62
1. Hedef fiyat	63
2. Müdahale fiyatı	64
3. Piyasa Fiyatı	65
a. Eşik Fiyat.....	65
b. İthalat Vergileri.....	66
c. İhracat Vergi Ödemeleri (Referans).....	66
4. İhracat Taahhütleri.....	67
B. ÜRETİCİ VE TÜKETİCİYİ KORUMA POLİTİKALARI.....	69
C. SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİ KORUMA POLİTİKALARI	70

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE VE AB HAYVANCILIĞININ KARŞILAŞTIRILMASI

I. HAYVANSAL ÜRÜN ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI	74
A. ET ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI	74
B. SÜT ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI	74

II. HAYVANSAL ÜRÜN TÜKETİMİNİN KARŞILAŞTIRMASI	75
III- VERİMLİLİK KARŞILAŞTIRMASI.....	76
IV. İHRACATIN VE İTHALATIN KARŞILAŞTIRMASI	76
V. İŞLETMELERİN YAPISAL KARŞILAŞTIRMASI.....	78
A. BÜYÜKLÜK AÇISINDAN	78
B. EKONOMİKLİK AÇISINDAN	79
VI. KOOPERATİFLEŞMENİN KARŞILAŞTIRMASI	81
VII. ÇALIŞMA ŞARTLARININ KARŞILAŞTIRMASI	84
VIII. HAYVANCILIĞA İLİŞKİN POLİTİKALARIN KARŞILAŞTIRMASI	84

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN SORUNLARI, ÇÖZÜME YÖNELİK POLİTİKALAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN SORUNLARI.....	88
A. MELEZLEME SORUNU	88
B. YEM ÜRETİM SORUNU	88
C. ÇAYIR VE MERALARIN İSLAHI SORUNU.....	89
D. KREDİ VE KREDİLENDİRME SORUNU.....	90
E. HAYVAN SAĞLIĞI	91
F. DIŞ TİCARET SORUNU.....	92
G. ÖRGÜTLEME VE KOORDİNASYON SORUNU.....	93
H. PAZARLAMA SORUNU	93
II. ÇÖZÜME YÖNELİK UYGULANA POLİTİKALAR.....	95
A. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞINCA YAPILAN ÇALIŞMALAR ..	95
1. Üretimi Teşvik Amacıyla Yapılan Çalışmalar	95

a. Yem Bitkileri Üretimine Yönelik Teşvikler.....	97
b. Hayvan Sağlığına Yönelik Teşvikler	98
c. Hayvan Islahına Yönelik Teşvikler	98
B. ZİRAAT BANKASI KREDİLERİ	100
1. Hayvancılık Kredilerinin Amacı	100
2. Hayvancılık Kredileri	102
a. İrad Hayvancılığı Kredileri	102
b. Besicilik Kredileri	103
c. İthal Süt Hayvancılığı Projesi Kredileri.....	104
d. Yem Bitkisi Üretim Kredisi	104
3. Kullandırılan Kredi Miktarları.....	105
a. Sözleşmeli Besicilik Kredileri	108
b. Süt Teşvik Primi.....	109
C. VII.BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA HAYVANCILIK.....	110
III. ÇÖZÜME YÖNELİK ÖNERİLER.....	112
A. MELEZLEMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	112
B. YEM ÜRETİMİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK ÖNERİLER.....	113
C. ÇAYIR MERA ISLAHINA YÖNELİK ÖNERİLER.....	115
D. KREDİ VE KREDİLENDİRMEYE YÖNELİK ÖNERİLER	116
E. HAYVAN SAĞLIĞINA YÖNELİK ÖNERİLER	118
F. DIŞ TİCARETE YÖNELİK ÖNERİLER.....	120
G. ÖRGÜTLEMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	121
H. PAZARLAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER.....	123
SONUÇ.....	126
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	130

KISALTMALAR

\$: Dolar
AB	: Avrupa Birliği
CEN	: Avrupa Standardizasyon Komitesi
CSE	: Tüketici Sübvansiyon Eşdeğeri
CİF	: Cost+Insurance+Free (Maliyet+Sigorta+Teslim)
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
EBK	: Et Balık Kurumu
ECU	: Avrupa Para Birimi
ESU	: European Size Unit
FADN	: Form Accountancy Data Network (Tarımsal Muhasebe Verileri Bilgi Ağı)
FAO	: Dünya Gıda Birliği
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yön Verme Garanti Fonu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY-KOP	: Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği
TİGEM	: Türkiye Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü
TCZB	: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOPRAKSU	: Topraksu
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TZOB	: Türkiye Ziraat Odalar ve Borsalar Birliği

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo:1.Cins ve Irklarına Göre Büyükbaş Hayvan Varlığı (1000 baş).....	15
Tablo:2. Büyükbaş Hayvan Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1993, 1000 baş).....	15
Tablo:3.Sığırların Genotiplerine Göre Dağılımı (1000 baş).....	18
Tablo:4. Türkiye'de Yem Sektörüne Ait Verileri	23
Tablo:5. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1000 Kişi)	25
Tablo:6. Hayvansal Ürünlerin GSMH ve İmalat Sanayi İçindeki Payı (%).....	27
Tablo:7. Türkiye'de Hayvancılık İşletmeleri Sayısı (Adet).....	30
Tablo:8. Kesilen Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Et Üretimi.....	35
Tablo:9. Türkiye'de Et Ürünleri Üretimi (Milyar TL)	36
Tablo:10. Büyükbaş Hayvan Et ve Et Ürünleri Üretimi, Toplam Et Üretimindeki Payı	37
Tablo:11. Gıda Harcamaları İçinde Et Harcamaları Payı (%)	39
Tablo:12. Toptan Et ve Et Ürünleri Fiyatları (1987 Fiyatlarıyla)	40
Tablo:13. Süt ve Süt Ürünleri üretimi Toplam Üretimdeki Payları	43
Tablo:14. Türkiye'de Mamul Deri ve Deri Ürünleri Üretimi	45
Tablo:15. Büyükbaş Hayvan Deri Üretimi ve İthalatı (1 000 adet)	45
Tablo:16. Hayvansal Ürünler Üretim Projeksiyonu (ton)	47
Tablo:17. Hayvansal Ürünler Dış Ticareti (Milyon \$).....	49
Tablo:18. AB'nde Büyükbaş Hayvan Sayıları (1000 baş)	52
Tablo:19. AB'nde Kesilen Büyükbaş Hayvan Sayısı (1000 baş).....	53
Tablo:20. AB'nde Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi (1000 ton)ve Karkas Ağırlıkları.....	54
Tablo:21. AB'nde Büyükbaş Hayvan Et İthalatı	55
Tablo:22. AB'nde Büyükbaş Hayvan Eti İhracatı	56
Tablo:23. AB'nde Süt İneği Sayısı (1000 baş)	57
Tablo: 24 AB Ülkelerinde Süt Verimliliği (kg/yıl).....	58
Tablo:25. AB'nde Süt Üretimi (1000 ton)	59

Tablo:26. AB'nde Süt İhracatı (Taze ve İşlenmiş) (Milyon \$)	60
Tablo:27. AB'nde Süt İthalatı (Taze ve İşlenmiş) (Milyon \$)	60
Tablo:28.AB'nde Peynir Ürünleri ve Yağ Üretimi (1000 ton).....	61
Tablo:29.Toplam Üretici Sübvansiyon Eş Değeri İçerisinde Et, Süt Sübvansiyon Eş Değerlerinin Payı (%)	71
Tablo:30.AB ile Türkiye Hayvancılık Sektörü Çalışma Şartları	84
Tablo:31.TCZB'nca Verilen Krediler (Milyar TL)	106
Tablo:32.Hayvancılık Kredilerinde Gerçekleşme (Milyar TL)	107
Tablo:33.TCZB'nca Verilen Sözleşmeli Besicilik Kredisi (Milyon TL) ...	108
Tablo:34.Süt Teşvik Primi Ödemeleri (Milyon TL).....	109

GİRİŞ

Artan Dünya nüfusu ile birlikte, yeterli beslenme için gerekli olan gıda maddeleri, özellikle hayvansal proteinler gittikçe önem kazanmaktadır. 1970 yılında ABD'de doğal kaynaklar üzerine yapılan bir uluslararası konferansta bilim adamları 19.yüzyılın askeri emperyalizminden, 20.yüzyılda enerji emperyalizmine geçildiğini, 21.yüzyılda da protein emperyalizmine geçileceğini belirterek, istikbalin süper güçlerinin protein zengini ülkeler olacağını vurgulamışlardır¹.

Daha Osmanlı İmparatorluğu döneminde, eğitim amacı ile Ziraat Okulları açılmıştır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, Türkiye Cumhuriyetinin nüfusu 13.6 milyondur. Kırsal nüfus aktif nüfusun % 76'ini oluşturmuştur².

Tarımsal potansiyel olarak kendi kendine yeterli nadir ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu potansiyeli değerlendirip geliştirdiği takdirde, uluslararası sahadaki etkinliği artacaktır. Türkiye, doğal ve ekolojik koşulları itibariyle hayvancılığa elverişli bir konumdadır. Et, süt, yapağı ve tiftik üretimi Anadolu'da yüzyıllardan beri önemli bir ekonomik faaliyet olagelmiştir.

Tarımsal faaliyetten sonra önemli bir geçim kaynağı olan hayvancılık I. ve II. Dünya savaşları süresince aşırı kesimler ve iyi besleyememe sonucu azalmıştır. Üstelik hayvan varlığı verimsiz ve yerli ırklardan oluşuyordu.

Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda devlet üretme çiftlikleri kurulmuştur. Bu merkezlerde üretim ve melezleme amacıyla 1925 yılında

¹ Arif Çağlar, "Açılış Konuşması", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ:1987, s. 1

² DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, s. 8.

GİRİŞ

Artan Dünya nüfusu ile birlikte, yeterli beslenme için gerekli olan gıda maddeleri, özellikle hayvansal proteinler gittikçe önem kazanmaktadır. 1970 yılında ABD'de doğal kaynaklar üzerine yapılan bir uluslararası konferansta bilim adamları 19.yüzyılın askeri emperyalizminden, 20.yüzyılda enerji emperyalizmine geçildiğini, 21.yüzyılda da protein emperyalizmine geçileceğini belirterek, istikbalin süper güçlerinin protein zengini ülkeler olacağını vurgulamışlardır¹.

Daha Osmanlı İmparatorluğu döneminde, eğitim amacı ile Ziraat Okulları açılmıştır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, Türkiye Cumhuriyetinin nüfusu 13.6 milyondur. Kırsal nüfus aktif nüfusun % 76'ini oluşturmuştur².

Tarımsal potansiyel olarak kendi kendine yeterli nadir ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu potansiyeli değerlendirip geliştirdiği takdirde, uluslararası sahadaki etkinliği artacaktır. Türkiye, doğal ve ekolojik koşulları itibariyle hayvancılığa elverişli bir konumdadır. Et, süt, yapağı ve tiftik üretimi Anadolu'da yüzyıllardan beri önemli bir ekonomik faaliyet olagelmıştır.

Tarımsal faaliyetten sonra önemli bir geçim kaynağı olan hayvancılık I. ve II. Dünya savaşları süresince aşırı kesimler ve iyi besleyememe sonucu azalmıştır. Üstelik hayvan varlığı verimsiz ve yerli ırklardan oluşuyordu.

Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda devlet üretme çiftlikleri kurulmuştur. Bu merkezlerde üretim ve melezleme amacıyla 1925 yılında

¹ Arif Çağlar, "Açılış Konuşması", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ:1987, s. 1

² DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, s. 8.

Macaristan'dan olmak üzere, ithalat başlamıştır. Üretme çiftlikleri ve araştırma enstitülerinde yapılan çalışmalarla melezleme ve suni tohumlama yapılarak hayvan varlığı artırılmak istenmiştir. Daha sonraki yıllarda ithalat artmaya devam etmiş, 1958 yılında siyah-alaca ırklar ilk defa ülkemize girmeye başlamıştır ve İthalat süreci devam etmiştir.

1950'li yılların ilk yarısına kadar Tarım Bakanlığı bütçesinin 1/3'ü hayvansal üretime, 2/3'ü bitkisel üretime ayrılmış bu oran ilerleyen yıllarda hayvansal üretim aleyhine daha da artmış ve hayvancılık bitkisel üretim içinde tali bir sektör haline gelmiştir³.

Bütün bu gelişmelere karşın devlet eliyle hayvancılığa en büyük darbe, 1950 yılından itibaren mera alanlarının çiftçilerimize dağıtılması ile vurulmuştur. Böylece 20 milyon hektara yakın mera alanı işlemeli tarıma açılmış, ancak hayvanlarımızın otlak alanları önemli ölçüde azalmıştır. Günümüzde dahi yurdumuzun büyük bir bölümünde hayvancılığın hakim olduğu düşünülürse mera ve yaylalarımızın ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

1970'li yıllara kadar suni tohumlama çalışmalarında görev alan teknik elemanlara prim ve ikramiye adı altında mali destekler verilmiştir. Her yıl sunî tohumlama sonucu yetiştirilen hayvanlar için köylerde ikramiyeli müsabakalar düzenlenmesi olumlu sonuçlar vermiştir. Tohumlanan hayvan sayısı ve doğum oranlarında memnuniyet verici sonuçlar alınmıştır.

Ancak bütün bu gayretlere rağmen, hızlı nüfus artışı sebebiyle hayvansal gıda talebindeki artış kadar, hayvansal ürün üretiminde artış

³ Sabri Çuhadar, "Hayvancılığın Genel Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri" *Çiftçi ve Köy Dünyası*, Sayı: 121, Ocak 1995, s. 7.

sağlanamamıştır. Üstelik, hayvancılık ikinci büyük darbeyi, 24 Ocak kararlarının uygulamaya konulması ile almıştır.

24 Ocak kararlarının ihracatçıya önem vermesi, ne bulursan sat anlayışının hakim olması kontrolsüz ve düzensiz bir ihracat yapılmasına yol açmıştır. İhracat iç piyasada hayvansal ürünlere duyulan yurtiçi talebin ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur.

1984 yılından itibaren, iç piyasada hayvansal ürün fiyatlarında oluşan artışların frenlenmesi gayesiyle "Terbiyevi İthalat" adı altında hayvan ve hayvansal ürünler ithalatı gündeme gelmiştir. İthalat 1984 yılından itibaren her yıl artarak devam etmiştir. İthalata sağlanan kolaylıklara karşın, üreticiye hiç bir destek verilmemesi bu sektörü telafisi zor bir çıkmazın içine sokmuştur⁴.

1990'lı yılların başına gelindiğinde hayvancılığının daha da kötü durumda idi. Kaynak yetersizliği nedeniyle atıl kalan besi ahırlarına yeterli hayvan temin edilerek desteklemek ve kırmızı et üretimini artırmak amacıyla, Mart 1993 tarihinde "0" faizli besicilik kredisi Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nca uygulamaya konmuştur. Besi hayvanlarının % 50'sinin ithal edilebilmesi kolaylığı sağlanmıştır. Buna rağmen besiye alınacak % 50 oranındaki yerli hayvanını temininde bile büyük sıkıntılar yaşanmıştır.

Hayvancılık konusunda çalışmalar yapılmasına rağmen, 1995 yılı ikinci yarısından sonra et fiyatlarındaki artışların ve arz yetersizliğinin önlenmesi amacıyla ithalat yoluna gidilmiş, Türkiye büyükbaş hayvan varlığı bakımından önemli bir konuma sahipken et ithal eden bir ülke konumuna gelmesi düşündürücüdür⁵.

⁴ Çuhadar, s. 8.

⁵ Çuhadar, s. 9-10.

Çalışmanın birinci bölümünde büyükbaş hayvancılığı geliştirmeye yönelik çalışmalar, büyükbaş hayvancılığın ülke ekonomisindeki yeri ve Türkiye'de büyükbaş hayvan varlıkları ele alınacak, Türkiye'de et, et ürünleri ve süt, süt ürünleri üretimi ve üretim hedefleri incelenecektir.

İkinci bölümde Avrupa Birliğinde büyükbaş hayvan varlıkları, et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri üretimi ve AB'nde hayvancılık politikaları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde Türkiye hayvancılığı ile AB hayvancılığı kooperatifler, işletme büyüklükleri, işletme gelirleri, verimlilik ve politikalar açısından karşılaştırılacaktır.

Son bölümde Türkiye hayvancılığının sorunları ve bu konuda yapılan çalışmalar, Bakanlık düzeyinde yapılan çalışmalar, krediler ve sorunlara yönelik çözüm öneriler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

I. TARIM

A.TARIM EKONOMİSİNİN TANIMI

Ekonomi, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, kıt kaynakların nasıl ve hangi alternatiflerde kullanılacağını inceleyen bir bilim dalıdır⁶.

Tarım ekonomisi, tarımsal faaliyetle ilgili ekonomik sorunları çözüme çalışan ve gayeyle ekonominin ilkelerini, kurallarını ve yasalarını tarıma uygulayan bir bilim dalıdır⁷.

Gelir Vergisi Kanununa göre tarımın tanımı şu şekildedir: "Zirai faaliyet, arazide, deniz, göl ve nehirlerde ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yolları ile veyahut doğrudan doğruya tabiatın istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin üretimini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasının mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasının ifade eder⁸

Tarım veya ziraat denilince insanların aklına ilk gelen bitkisel üretimdir, hatta dar manasıyla tarla bitkileri yetiştiriciliğidir. Geniş anlamda tarla bitkileri yetiştiriciliği meyvecilik, sebzeçilik, çiçekçilik, hayvan yetiştiriciliği, zirai teknoloji, kara ve deniz avcılığı ile ormancılık, ziraatın birer şubelerini teşkil etmektedir⁹.

⁶ İsmail Hakkı İnan, *Tarım Ekonomisi*, Hasad Yayıncılık, 3.Baskı, Tekirdağ: 1994, s. 1.

⁷ Cahit Karagölge, Semiha Kızıloğlu, Orhan Yavuz, *Tarım Ekonomisi Temel İlkeler*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum: 1995, s. 1.

⁸ Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, *Gelir Vergisi Kanunu*, Ankara: 1963. s. 25.

⁹ Fethi AÇIL ve Rasih DEMİRCİ, *Tarım Ekonomisi Dersleri*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara: 1984, s. 1.

B. TARIMSAL FAALİYET

Tarımsal faaliyet, bitkisel ve hayvansal ürünler üretmek ve bu ürünleri, işletmede işleyip değerlendirme faaliyetidir. Böylece tarımla uğraşan bir kişinin kendine ait arazide bu işi yapmasının, yada hayvanları, yemleri, tohumu bizzat üretmesinin, umum çiftçi sayılması için şart değildir. Bir kişinin başkalarından kiraladığı üretim araçları ile ve kendisinin yetiştirmediği damızlık hayvan, tohum ve girdilerle üretimde bulunuyor olsa bile, bu kişiye çiftçi, yaptığı işe de çiftçilik denir. Bitkisel ve hayvansal ürünler elde etme ve elde edilen bu ürünleri işletmede daha değerli ürünlere dönüştürme faaliyeti tarım, bunu yapanlarada çiftçi denir¹⁰.

Tarımsal faaliyet üç ana dala ayrıldığı söylenebilir¹¹.

1.Bitki Yetiştiriciliği veya Bitkisel Üretim Faaliyeti: Bu dalda, bitkisel tohum kullanılarak organik olmayan maddelerden organik madde elde edilmektedir.

2.Hayvan Yetiştiriciliği ve Hayvansal Ürünler Üretim Faaliyeti: Bu dalda, hayvansal tohum kullanılarak ve bitkisel üretimden yararlanılarak hayvanlar ve hayvansal ürünler elde edilmektedir.

3.Tarımsal Teknoloji Faaliyeti: Bu dalda, işletmede üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin tüketilebilir duruma getirilmesi ve daha değerli ürünlere dönüştürülmesi için gerekli işlemler yapılmaktadır.

C.TARIM POLİTİKASI

Tarım Politikası, çiftçilerin ekonomik yaşamlarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına uygun şekilde teşvik etmek ve düzenlemek ile, kırsal kesimin refahını yükseltmek ve tüketicileri aşırı fiyat artışlarından korumak amacıyla uygulanan devletin aldığı tedbirler dizisi olarak

¹⁰ Karagölge ve Diğerleri, s. 7.

¹¹ İnan İ.Hakkı, s. 9.

tanımlanır. Tarım politikası, sosyal bilimlere bezer ve onlar kadar yeni bir bilimdir. Ancak, teorik olarak geçmişi oldukça eskilere dayanır.

Tarım politikası uygulamalı tarım politikası ve bilimsel tarım politikası olarak ikiye ayrılır. Tarım politikası, genel ekonomi ve ekonomi politikası ile sıkı ilişkisi olduğu gibi, araştırma ve eğitim açısından tarım biliminin de tamamlayıcı bir parçasıdır¹².

Tarım politikasının inceleme konuları şunlardır¹³:

- Tarım kesiminin genel ekonomideki yeri
- Tarımsal nüfusun gelir seviyesinin tespit edilmesi ve iyileştirilmesi ile ilgili politika uygulaması
- Tarım işletmelerinin büyüklükleri ve modernizasyonu ile ilgili politikalar
- Tarımsal ürün fiyatlarının tespit edilmesi ve fiyat istikrarının temini ile politikaların uygulanması
- Tarımsal üretim kolları arasındaki ilişkileri düzenlemek ve yönlendirmek
- Tarımda işverenlerle işçi ilişkilerinin sosyal politika açısından birlikte yürütülmesini sağlamak
- Toprak ve tarım reformunda takip edilecek politikaların tespiti
- Tarımsal eğitim, araştırma ve yayım hizmetlerini iyileştirecek ve geliştirecek politikalar uygulamak

D.TARIMIN ÖNEMİ

Tarım bugünde en önemli üretim kollarından biridir. Bu nedenle ekonomistlerin bir kısmı tarıma hayatın kilit taşı adını verirler. Fizyokratlar üretimde faydalı ve üreticinin yagane faaliyet kolunun tarım olduğunu iddia ederler.

¹² Açıl ve Demirci, s. 324.

¹³ Açıl ve Demirci, s. 325.

Tarımın önemi başlıca şu sebeplerden ileri gelmektedir¹⁴:

- Tarım yaşamımız için gerekli gıda maddelerini üretir,
- Tarım nüfusun büyük bir bölümünü istihdam eder,
- Birçok ülke milli gelirin büyük bir kısmını tarımdan elde eder,
- Tarım, sanayinin gelişmesinde öncü sektör olarak kullanılabilir,
- Tarımsal gelirdeki artış, diğer sektörlerde iş ve istihdam üzerine ekonominin diğer sahalarındaki yanı miktar artışın yapacağı etkiden daha fazla tesir yapar.

E. TARIMIN ÖZELLİKLERİ

Tarımın özelliklerin tarımsal ürünlerle ilgili olanlar ve Tarımsal üretimle ilgili olanlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir¹⁵.

1.Tarımsal Üretimle İlgili Özellikler

a. Tarımsal Ürünleri Arzı İnelastiktir.

Arz, belli bir dönemde satışa sunulan mal ve hizmet miktarı olarak tanımlanmaktadır. Arz kanununa göre, bir malın satış fiyatı yükseldikçe o malın arzı artar, aksine fiyat düştükçe bu maldan piyasaya arz edilen miktar azalır.

Tarım dışı sektör ürünlerinin arzı ile tarım sektöründeki ürün arzı karşılaştırılırsa, tarımsal ürün arzının aşağıda sıralanan özelliklere sahip olduğu görülür.

- Tarımsal ürün arzı, doğal şartların ve özellikle iklimin dolaysız etkisi altındadır.

¹⁴ İbrahim Aksöz, *Zirai Ekonomiye Giriş*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Erzurum: 1972, s. 9-10.

¹⁵ Karagölge ve diğerleri, s. 8-9.

-Çiftçi üretimin belirli bir kısmını gelecek yıla tohumluk yada damızlık olarak, bir kısmını da ailenin gıda tüketimi için ayırdığından tarımsal üretim miktarı ile arz aynı değildir.

-Tarımda canlı varlıkların üretimi yapıldığı için üretim dönemlerinin tarımsal ürünler arzı üzerindeki etkisi tarım dışı sektördeki ürünlerden farklıdır.

-Tek bir tarımsal ürün arzı ile toplam tarımsal ürünler arzı, elâstikîyet yönünden farklılık gösterir.

b. Tarımsal Ürünler Talebi İnelastiktir

Talep, bir mala karşı satın alma gücü ile desteklenmiş satın alma isteğidir. Talep kanununa göre bir malın fiyatı düştükçe, o mala olan talep artar, fiyat düştükçe o mala olan talep azalır. Tarımsal ürünler zorunlu mallardan olduğu için talep fiyat değişimlerine tepki göstermemektedir¹⁶.

c. Tarımsal Ürün Piyasası Tam Rekabet Piyasası Özelliğindedir.

Piyasa, ekonomik işlemlerin cereyan ettiği yer olup, alıcı ve satıcıların karşı karşıya geldiği, ekonomik mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı, mal ve hizmet piyasalarının olduğu her türlü organizasyondur. Alıcı ve satıcı sayısının çok fazla olması ve ürünlerin özellikleri nedeni ile tarımsal ürün piyasalarının tam Rekabet piyasalarına daha yakın olduğu kabul edilir. Ancak, çok sayıda alıcı ve satıcının arasında kabzımal, komisyoncu, toptancı ve perakende satıcılar ve özellikle devlet gibi aracılardan yer alması durumunda rekabet aksamakta, buna bağlı olarak ürünlerin piyasa fiyatlarının belirlenmesi şeklinde değişmektedir. Bu nedenle tarımsal ürün piyasaları bazen tam Rekabet piyasası karakterinde olabilirken, bazen de devletin müdahale ettiği özel nitelikli piyasa karakterinde olabilir¹⁷.

¹⁶ Zeynel Dinler, Tarım Ekonomisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa: 1993, s.35-37.

¹⁷ Karagölge ve diğerleri, s. 21-22.

d. Tarımsal Ürün Fiyatlarındaki Dalgalanmalar

Tarım sektörünün kendine has özellikleri, tarımsal ürün fiyatlarının belirlenmesinde de büyük rol oynar. Tarımsal üretim çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerde gerçekleşir. Tarımsal üretim büyük ölçüde doğal koşulların etkisi altındadır. Bu nedenle, tarımsal ürün fiyatlarında veya piyasa koşullarında meydana gelen gelişmelere kolaylıkla uyum sağlamak mümkün olmaktadır. Bunun sonucu olarak, tarımsal ürün fiyatları çok sayıdaki üretici-satıcının irade ve kontrolleri dışında oluşmakta, fiyatları çok hassas ve oynak olmaktadır¹⁸.

(1) Rekolteden Kaynaklanan Dalgalanmalar

Tarımsal ürün büyük ölçüde doğal şartların etkisi altındadır. Doğa şartlarının elverişli olduğu yıllarda bol ürün elde edilirken, koşulların elverişsiz olduğu yıllarda elde edilen ürün miktarı çok düşük düzeyde olmaktadır.

(2) Arz ve Talep Uyumunun Sağlanamamasından Kaynaklanan Dalgalanmalar

(a) Sabit Yörüngeli Dalgalanma

Eğer herhangi bir ürün arzı ile talebi, fiyatlarda meydana gelebilecek değişmelere karşı aynı derecede duyarlılığa sahiplerse, bu ürünün talebinin artması ile uzun dönemde meydana gelebilecek fiyat dalgalanmaları, sabit yörünge etrafında, aynı çerçeve içerisinde olur.

(b) Genişleyen Dalgalanma

Bir ürünün arz elastikiyeti talep elastikiyetinden büyükse, uzun dönemde fiyatlar gittikçe dengeden uzaklaşan, genişleyen bir dalgalanma gösterir.

¹⁸ Dinler, s. 38.

(c) Daralan Dalgalanma

Eğer bir ürünün talep elastikiyeti arz elastikiyetinden büyük ise, bu kez ürünün talebinin artmasıyla başlayan fiyat dalgalanması, uzun dönemde giderek dengeye yaklaşan bir yörüngede meydana gelir¹⁹.

(3) Konjüktürel Dalgalanmalar

Ülkelerde ekonomik yaşam tekdüze bir seyir izlemeyip, genellikle birkaç yıl süren inişli-çıkışlı değişimler gösterir. Ekonomide kriz ve durgunluk dönemlerini canlanma ve refah dönemleri izler. Bu tür değişimlere konjüktür dengelenmeler denilmektedir.

(4) Mevsimlik Dalgalanmalar

İnşaat, turizm, ulaştırma vb. sektörlerde üretim, istihdam, satışlar mevsimlere bağlı olarak değişir. Tarım sektörü de kendine has karakteristik yapısı ile tam anlamıyla mevsimlik sektördür.

2. Tarımsal Üretimle İlgili Özellikler

a. Tarımda Doğal Şartlara Bağlılık Fazladır

Tarım doğal şartlardan ve biyolojik güçten yararlanılarak yapılan bir üretim faaliyetidir. Gerek bitki, gerekse hayvan yetiştiriciliğinin yapılabilmesi ve ürün elde edilebilmesi için toprak, güneş hava, yağış gibi doğal kaynaklardan ve tohumdan yararlanmak zorunludur. İnsanın doğal kaynaklara yapabildiği etki ise çok azdır. Doğal şartlara bağlılık, tarımın en önemli özelliklerinden biridir.

b. Tarım Devamlı Bir Servet Kaynağıdır

Tarım, doğal kaynaklardan yararlanılarak yapılan bir faaliyet olduğu ve petrol, kömür gibi organik maddelerde üretebildiği için tarımsal benzerliği olan madencilikte, rezervleri ve kaliteleri belli hammaddeler elde

¹⁹ Karagölge ve Diğerleri, s. 38-40.

edilebilmektedir. Ancak, madenler bir süre sonra tükeneceklerdir, yeniden oluşmaları için asarlar geçmesi gerekmektedir. Oysa, tarımda, elde tohum olduğu sürece bunu çoğaltmak ve hammadde üretimini sürekli yapmak mümkündür. Bu nedenle, tarım hiç kurumayan, devamlı bir servet kaynağıdır.

c. Tarımda Üretim Periyodu Sınırlıdır

Tarımsal faaliyette, ürün elde etmek için beslenecek belli veya sabit bir süre vardır ve bu süreyi kısaltmak mümkün değildir.

d. Tarım İşbölümüne ve İhtisaslaşma Elverişli Değildir

Tarımsal üretim mevsimlidir, dolayısıyla bu faaliyet kolunda çeşitli işler, uygun olan zamanlarda ve sıra ile yapılmak zorunda olduğundan işbölümüne ve ihtisaslaşmaya elverişli değildir.

e. Tarım İşletmelerinde Üretilen Ürün Çeşidi Fazladır

Tarım, fazla ürün çeşidi ile çalışmayı gerektiren bir faaliyet kolu olduğundan ürün çeşidi fazladır.

f. Tarımda Makine Kullanımı Sınırlıdır

Tarımda Makine kullanımı sanayideki kadar yaygın değildir. tarımsal faaliyette her işin Makine ile yapılamaması, birçok tarım işletmesinin Makine kullanabilecek kadar büyük olmaması Makine kullanımını azaltmaktadır.

g. Tarımda Nüfus Başına Düşen Gelir Azdır

Tarımsal faaliyette hem nüfus başına düşen gelir, hem de çalışan nüfus başına gelir, diğer faaliyet kollarına göre daha azdır. Türkiye'de tarım sektöründe kişi başına gelir, kişi başına ortalama gelirin 1/3'ü kadardır.

h. Tarımda Ürün Maliyetlerinin Hesabı Kolay Değildir

Tarımsal ürünlerin maliyetlerinin ve çiftçinin kar veya zararı kolaylıkla hesaplanamamaktadır. Küçük aile işletmelerinde veya evde tüketilen ürünlerin miktarının kesin olarak bilinmemesi, bazı tarımsal ürünlerin, diğer ürünlerin üretiminde hammadde olarak kullanılması, kullanılan makinelerin yıllık masraflarının kolayca tespit edilememesi ürün maliyetlerinin hesaplanmasını zorlaştırmaktadır²⁰.

II. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA İLİŞKİN GENEL ÇERÇEVE

Hayvancılığa ilişkin genel çerçeve içerisinde hayvancılık, büyükbaş hayvan varlığı, günümüze kadar yapılan damızlık ithalleri, suni tohumlama, çayır ve meraların genel durumu ve yem üretimindeki gelişmeler ele alınacaktır.

A. BÜYÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI

Türkiye büyükbaş hayvan varlığı bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Sahip olunan hayvan varlığı Tablo:1 de incelenmiş olup, hayvan sayımızın her geçen yıl azaldığı dikkat çekmektedir.

Büyükbaş hayvan varlığımızın büyük bölümünü sığırlar oluşturmaktadır. Sığır varlığı 1975 yılında 13.7 milyon iken ilerleyen yıllarda bu sayı artarak, 1981 yılında 15.981 milyon adete ulaşmıştır. 1982 yılından itibaren hayvan sayısı azalarak 1994 yılında 11.9 milyon adete düşmüştür. Diğer büyükbaş hayvan sayıları da sürekli azalma göstermektedir.

²⁰ Karagölge ve Diğerleri, s 40-52.

Tablo:1.Cins ve Irklarına Göre Büyükbaş Hayvan Varlığı (1000 baş)

Yıllar	Sığır	Manda	Deve	At	Eşek	Katır
1975	13 751	1 051	18	871	1 476	300
1981	15 981	1 002	12	772	1270	299
1985	12 466	551	3	604	1 192	206
1986	12 713	540	2	600	1 188	216
1987	12 713	524	3	590	1 153	205
1988	12 562	485	2	557	1 119	208
1989	12 173	429	2	545	1 084	210
1990	11 377	371	2	513	985	202
1991	11 973	366	2	496	944	192
1992	11 951	352	2	483	895	181
1993	11 910	316	2	450	841	172
1994	11 901	305	2	337	809	159

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1994.

Tablo:2. Büyükbaş Hayvan Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1993, 1000 baş)

Bölge(1993)	Sığır	Manda	At	Katır	Eşek	Deve
I.Bölge	1580	57	29.9	12.3	122	-
II.Bölge	1377	2.5	76.2	22.0	152.8	0.7
III.Bölge	952	21.6	23.6	3.3	24.9	0.08
IV.Bölge	854	2.0	56.5	28.0	85.0	0.6
V.Bölge	1565	19.8	67.1	4.5	50.0	-
VI.Bölge	1240	30.6	85.5	39.2	114.1	0.6
VII.Bölge	2000	97.8	41.1	32.8	72.0	0.01
VIII.Bölge	1360	68.0	321.0	18.4	103.3	-
IX.Bölge	978	16.4	37.6	11.5	117.2	0.02

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, 1993.

I.Bölge; Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya, Uşak, Yozgat, Kırıkkale olmak üzere 11 ilden oluşmaktadır. Toplam 1.6 milyon baş sığırın 269 bin adedi Ankara'da bulunmaktadır. Ankara'yı 236 bin ile Yozgat izlemektedir.

II.Bölge; Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Isparta, İzmir, Manisa, Muğla olmak üzere 9 ilden oluşmaktadır. Toplam 1.4 milyon baş sığırın 255 bin adedi Balıkesir'dedir. Balıkesir'i 221 bin ile İzmir takip etmektedir.

III.Bölge; Bursa, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ olmak üzere 7 ilden oluşmaktadır. Toplam 952 bin baş sığır varlığının 181 bini Sakarya, 156 bini Bursa ve 129 bini İstanbul'dadır. Bölge diğer bölgelere göre çok yüksek nüfus potansiyeline sahip olmasına rağmen büyükbaş hayvan sayısı azdır. Bu rakamlar bölgede hayvancılığın ekonomideki yerinin az olduğunu gösterir.

VI.Bölge; Adana, Antalya, Gaziantep, Hatay, İçel ve K.Maraş illerinden oluşmaktadır. Bölge 854 bin baş sığır varlığına sahip olup, 258 bin baş ile Adana birinci sırada yer almaktadır.

V.Bölge; Ağrı, Artvin, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır illerinden oluşmakta ve 1.6 milyon baş sığır varlığına sahiptir. Erzurum 508 bin baş sığır varlığı ile hem bölgede hem de Türkiye'de birinci sıradadır. Bölge illeri sayısının az olmasına ve nüfus sayısının düşük olmasına rağmen sığır varlığı yüksek düzeydedir. Bölgede birincil ekonomik faaliyet hayvancılıktır ve bölge insanının temel geçim kaynağıdır.

VI.Bölge; Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Van, Batman, Şırnak illerinden oluşmakta ve 1.2 milyon baş sığır varlığına sahiptir. 269 bin baş sığır varlığı ile Diyarbakır ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgede terör eylemlerinin artması ile hayvancılık faaliyeti azalmaktadır. Bölge halkı hayvanlarını otlatamamakta ve hayvancılık önemini kaybetmektedir.

VII.Bölge; Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon, Zonguldak, Bayburt, Bartın illerinden oluşmaktadır. Bölge 2 milyon baş sığır varlığı ile bölgeler arasında birinci sıradadır. 400 bin baş sığır ile Kastamonu bölgede birinci sıradadır. Bölge coğrafi yapısının tarıma elverişli olmaması, nüfusun yoğun oluşu, bitki örtüsünün zengin oluşu bölgede hayvancılığı yaygın hale getirmiştir.

VIII.Bölge; Adıyaman, Amasya, Elazığ, Malatya, Sivas, Tokat ve Tunceli illerinden oluşmakta ve 1.36 milyon baş sığır varlığına sahiptir. Sivas 380 bin baş sığır varlığı ile birinci sıradadır.

IX.Bölge; Afyon, Kayseri, Konya, Nevşehir, Niğde Aksaray, Karaman illerinden oluşmakta ve 978 bin baş sığır varlığına sahiptir. 359 bin baş sığır ile Konya birinci sırada yer almaktadır. Karaman ve Batman ili 33 bin baş sığır varlığı ile Türkiye'de son sırada yer almaktadır.

Diğer büyükbaş hayvan türlerinden manda 97.8 bin baş ile en fazla VII.bölgededir. At ve katır coğrafi konumu itibariyle en fazla V.bölgeyi oluşturan illerde bulunmaktadır. Eşek 152 bin baş ile en fazla II.bölgede bulunmaktadır. Deve, Türkiye genelinde çok az bulunmakta ve I., V. ve VII.bölgede hiç bulunmamaktadır.

Hayvan varlığı bakımından Doğu illeri daha zengin olmasına rağmen, yerli ırk hayvan sayısı fazladır. Hayvan varlığının yüksek olduğu Doğu illerinde hayvancılık en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Tablo:3'e göre, büyükbaş hayvan varlığımızın büyük bir bölümü yerli ırklardan oluşmaktadır. Yerli ırkı hayvan sayısı 1990 yılında 6.6 milyon iken, 1994 yılında 5.8 milyona düşmüştür. Kültür ırkı hayvan sayısı 1 milyon iken 1.5 milyona çıkmış ve melez ırkı 3.6 milyon adet iken 4.5 milyon adede çıkmıştır.

Tablo:3.Sığırların Genotiplerine Göre Dağılımı (1000 baş)

Yıllar	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
Kültür İrk	1013	8	1254	10	1337	11	1442	12.1	1512	12.7
Melez İrk	3670	32	4033	33	4132	34	4342	36	4543	38
Yerli İrk	6694	58	6686	55	6482	54	6126	51	5846	48

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1994.

Tablo:3'e göre, büyükbaş hayvan varlığı içerisinde kültür ırkı oranı 1990 yılında % 8 iken, 1994 yılında % 12.7 yükselmiştir. Melez ırkı oranı 1990 yılında % 32 iken 1994 yılında % 38'e yükselmiş ve yerli ırkı oranı ise 1990 yılında % 58 iken % 48'e düşmüştür.

B. DAMIZLIK İTHALLERİ

Türkiye'de 1957 yılından sonra damızlık hayvan ithalatına başlanmış, 1991 yılı sonuna kadar 86.4 bin baş hayvan ithal edilmiştir. 1992 yılında bu rakam 120 bin baş hayvana ulaşmıştır. Türkiye'de dağıtılan damızlık sayısı ülkedeki 11.9 milyon baş sığır varlığına oranlandığında yeterli olmadığı görülmektedir. 1980'li yıllarda nitelikli erkek ve dişi damızlık üretmek amacıyla gerçekleştirilen ithalat, 1987 yılından sonra üretim işletmeleri kurmak amacına yönelmiştir. 1988 yılından sonra özel kuruluşlara damızlık ithal izni verilmesiyle, üreticinin bu hayvanları düşük fiyattan ve uzun vadeli olarak almaları, bu hayvanlara olan talebi cazip hale getirmiş ve 1994 yılında damızlık hayvan ithalatı 150 bin baş olmuştur²¹.

1994 yılı itibariyle ithal edilen hayvanlardan yılda yaklaşık 500 bin ton süt elde edilmekte, bu miktar toplam üretimin % 5'ine tekabül etmektedir. İthal hayvanlardan elde edilen et üretimi toplam üretimin %

²¹ Metin Talim ve Gamze Saner, "Türkiye'de Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Durumu ve Sorunları", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 3.

1.5-2'ini oluşturmaktadır. Buna göre ithal edilen hayvanlardan elde edilen et üretim süt üretiminden daha azdır²².

Uzun süre hayvan ithaline devam etmemek için, ithal edilen hayvanların en etkin şekilde değerlendirmek gerekir. İthal edilen hayvanlardan doğmuş 10 bin baş civarında dişi sığır bulunmaktadır. Bunların Türkiye damızlık hayvan pazarına sunulabilmesi için hayvan ithal edenlere sağlanan kolaylıkların, bu hayvanları satın alanlara da sağlanması gerekir. Ayrıca ithalat yapan firmaların ithal ettikleri hayvan sayısının % 10'u kadar da iç piyasadan hayvan alıp dağıtmalarını öngören Bakanlık Kararını uygulamaya koymak gerekir. Damızlık gebe düve alanların, alım bedelinin % 35'ini borcundan düşmek yerine, damızlık üretip satanlara satış bedelinin % 25-35'i kadar prim verilmesi daha uygun olacaktır²³.

Bu zamana kadar yapılan hayvan ithalat hayvan varlığımızdaki kaybı telafi etmeye yetmemiştir. Üstelik yeterli alt yapıya ve yem bitkileri ekim alanına sahip olmayan çiftçilere dahi hayvan verilmiştir. Üreticilerin bakım, besleme yetersizliği ve pazarlama imkanlarının olmayışı hayvanların kısa bir sürede kasaba sevk edilmesine yol açmıştır²⁴.

C. SUNİ TOHURLAMA

Türkiye'de 1950 yılından sonra suni tohumlama metodu kullanılmaya başlanmış ve özellikle 1980 yılından sonra hız kazanmıştır. 1980-1982 döneminde suni tohumlama yapılan sığır sayısında yıllık % 11.78 lik artış sağlanmıştır. 1986 yılından sonra suni tohumlamayı

²² Talim ve Saner, s. 4.

²³ Ahmet Özçelik, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan İthalatı ve Kooperatificilik", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı:691, Temmuz 1994, s.14.

²⁴ Melih Umay, "TİGEM'de Sığırcılık Faaliyetleri," *TİGEM*, sayı: 54, Eylül-Ekim 1995, s. 14.

artırmak amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ilgili birimleri dışında özel sektöre ve veterinerlere de suni tohumlama yapma izni verilmiştir²⁵.

Tohumlanan sığır sayısı 1950 yılında 2992 baş olmuşken bu rakam, 1960 yılında 42.5 bin, 1970 yılında 180 bin, 1980 yılında 267 bin, 1985 yılında da bu rakam 457 bin başa yükselmiştir²⁶. 1989 yılında ise bu rakam 710 bin başa, 1993 yılında ise 900 bin başa ulaşmıştır. En hızlı artış 1985-1989 yılları arasında olmuştur²⁷.

1950 yılından 1993 yılına kadar geçen 53 yıllık zaman içerisinde 900 bin adet suni tohumlama yapılmıştır. Ancak, 11.9 milyonluk sığır varlığına göre tohumlamanın çok yavaş yürüdüğü açıktır. Tohumlamaya bu hızla devam edilirse, yerli ırklarımızın ıslahını gerçekleştirmek mümkün değildir. Üstelik, hayvan bakımı ve beslenmesi ile üreticilerimizin eğitimi konularında da istenilen iyileşme sağlanamamıştır²⁸.

Yerli ırkların verimlerinin yükseltilmesi açısından büyük önem taşıyan suni tohumlamayı teşvik için halen tohumlama başına 6 bin TL, kalkınmada öncelikli yörelerde 8-10 bin TL suni tohumlama primi verilmektedir. 1996 yılı ikinci yarısından itibaren Bakanlık kalkınmada öncelikli yörelerde teşvik primini 600 bin TL, diğer yörelerde 400 bin TL'ye yükseltmeyi hedeflemektedir²⁹.

²⁵ Talim ve Saner, s. 3.

²⁶ Ersin İstanbulluoğlu, "Hayvancılığın Ülke Ekonomisindeki Yeri", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1987, s. 12.

²⁷ Talim ve Saner, s. 4.

²⁸ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, (Basılmamış Eser) Ankara: 1995, s. 4-6.

²⁹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 5.

D. ÇAYIR VE MERALAR

Türkiye tarımında Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar diğer tarımsal üretimde belli bir gelişme sağlanabilmişken, mera konusunda aynı gelişme sağlanamamıştır. Çayır ve meralar hayvancılığımız için önemli yem kaynağıdır. Türkiye'de toplam 21.7 milyon hektar olan çayır ve mera alanı, 68.5 milyon baş hayvanın ana beslenme kaynağını teşkil etmesine rağmen, son 50 yıllık tarımsal kalkınma çabaları içerisinde üzerine en az durulan tarımsal sektör durumunda kalmıştır³⁰.

Doğal kaynaklarımızdan orman, deniz ve göllerimizden yararlanma, belli özel kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. En az bu kaynaklarımız kadar önemli çayır ve mera alanlarımızın kullanımı ile ilgili, tek bir kanun bile yoktur. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede çayır ve mera alanları üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yeni tarımsal teknoloji kullanmak suretiyle, çayır ve meralardan yüksek düzeyde hayvansal ve bitkisel ürün elde edilmektedir. Uydular vasıtasıyla mera ot çeşidi, ot verimi, otlatma kapasitesi, otlatma mevsimi belirlenmektedir. Türkiye'de çayır ve meralar hâlâ bir kaç asır öncesinde olduğu gibi, çobanların idaresine bırakılmıştır.³¹

Çayır ve meralar bilinçsizce sürülerek tarla haline getirilmekte, otlatma kapasitelerinin çok üzerinde hayvan sayısı ile otlatılmakta ve otlatma mevsimine uyulmamaktadır. Bu nedenle, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek yayla kesimleri hariç, çoğu bölgelerde çayır ve mera alanlarının verimi, 15-40 kg/dekar ota düşmüştür. Bitki ile kaplı çayır ve mera alanları, toplam çayır ve mera alanlarının ancak % 15-20'sini kaplar

³⁰ Uğur Büyükburç, "Çayır ve meraların Islahı ve Doğu Anadolu'da Alınması Gereken Tedbirler", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ 1987, s.215.

³¹Büyükburç, s. 216.

duruma gelmiştir. Bu alanlar birer erozyon merkezi haline gelerek, çevresindeki tarım arazilerini de tehdit etmeye başlamıştır³².

Türkiye'de çayır ve mera arazisinin büyük bir kısmının tarlaya dönüştürülmesinden dolayı, hayvan başına düşen mera alanı 6,3 dekar olmuştur. Meralar gerçek mera karakterinden uzak olup, verimlilikleri çok düşüktür. Bu durum bazı yörelerde üreticileri yem bitkileri üretimine yönlendirmiştir. Avrupa Birliği'nde büyükbaş hayvan başına düşen 5.2 dekar mera alanı Türkiye'ye göre daha düşük olmasına rağmen, meraların verimliliği yüksektir. Türkiye'de 1991 yılı verilerine göre 21.7 milyon hektar çayır ve mera alanının toplam tarım alanı içindeki payı % 34,6 olup, 1980 yılındaki durumundan (% 36,4) önemli bir farklılık göstermemektedir³³.

1996 yılı başlarında İngiltere'de başlayıp tüm Avrupa ülkelerinde paniğe yol açan "Deli Dana" (Mad Cow) hastalığı ortaya çıkmıştır. Hastalık Türkiye içinde tehlike arz etmekte ve hastalık yemle beslenen sığırlarda görülmektedir. Suni yemlere hayvan etleri, kan, kemik, mezbaha artıkları karıştırılarak yapılmaktadır. Bu açıdan hayvanlarımızı beslemede suni yem yerine doğal yem kaynağı olan çayır meraların kullanılıp, korunması daha da önem kazanmaktadır.

E. YEM ÜRETİMİ

Türkiye'de işlenen tarım arazisi 23 milyon hektar olup, yem bitkilerinin ekim alanı 784 bin hektardır. Yem bitkileri ekim alanının tarım alanı içindeki payı % 3.4'tür. Hayvancılığın ihtiyacı olan 49.3 milyon ton olan kaba yem ihtiyacının 18 milyon tonu yem bitkileri ile çayır ve

³² Büyükburç, s. 216.

³³ Talim ve Saner, s. 4.

meralardan sağlanmakta ve 31.3 milyon ton kaba yem açığı bulunmaktadır³⁴.

Hayvancılıkta önemli bir girdi olan kaba yem üretimi talep fazlasına cevap verememektedir. Tarımda ileri ülkelerde tarla tarımı içinde yem bitkileri ekiliş oranı % 25'in üzerinde iken, Türkiye'de halen % 3-4'tür. Bu oranın en az 5 kat artırılması gerekmektedir³⁵.

Tablo:4. Türkiye'de Yem Sektörüne Ait Veriler

Yıllar	Fabrika Sayısı (Kamu)	Fabrika Sayısı (Özel)	Toplam Kapasite (bin ton)	Toplam Üretim (bin ton)	Toplam Kapasite Kullan. Oranı %
1958	2	-	28	0.58	2.1
1970	6	17	280	218	77.9
1975	8	31	683	529	86.9
1980	19	77	1 667	1 449	83.5
1985	23	156	3 700	3 053	75.6
1990	26	248	5 495	4 976	
1991	26	237		3 790	
1992	26	242		4 324	
1993	26	252		4 606	

Kaynak: Hakkı İnan ve Diğerleri, Türkiye'de Karma Yem Üretimi ve Pazarlaması, Türkiye Hayvancılığın Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Türkiye'de yem sanayi 1958 yılında Yem Sanayi Türk AŞ. öncülüğünde kurulan iki fabrikayla faaliyete geçmiştir. Fabrikalar 28 bin ton/yıl tek vardiya kapasiteye sahip olmasına karşılık, ancak 586 ton/yıl üretim gerçekleştirebilmiştir. Fabrikaların kapasite kullanım oranı % 2.1 gibi son derece düşük bir düzeyde kalmıştır.

1970 yılında kamu fabrikalarının yanı sıra kamu iştirakli özel sektör fabrikaları da yem sektöründeki yerlerini almışlardır. Bu dönemde kurulan

³⁴ Talim ve Saner, s. 3-4.

³⁵ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 2.

17 fabrika (194 bin ton/yıl kapasite) 139 bin ton üretim hacmi sağlayarak, % 71.6 kapasite kullanım oranına sahip olmuştur. Yine aynı dönemde tamamı kamu tarafından finanse edilen yem fabrikalarının sayısı 6'ya çıkmıştır.

1970-85 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde yem sektöründe hızlı bir gelişme sağlanmıştır. Kamu fabrikaları sayısı yaklaşık dört kat artarak 23 adede yükselirken, kamu ve özel sektör işbirlikli tesislerde 9 kata yakın bir artışla 156 adede ulaşmıştır.

1986-90 yılları arasında kamu tarafından kurulan fabrika sayısında önemli bir artış olmamış, buna karşın kamu işbirlikli özel sektör fabrikaları 179 dan 248 adede ulaşmıştır. Üretim miktarları 2241 bin ton/yıldan, 3451 bin ton/yıla ulaşmıştır.

Toplam yem üretimi içerisinde kuruluş yıllarında kamu fabrikalarının payı yüksek olmasına karşın, özel sektör yem fabrikalarının faaliyete geçmesiyle bu pay gittikçe azalmıştır. Yem üretimi her yıl artmasına karşın, fabrikalar kapasitenin altında üretim yapmışlardır.

Kamu sektörüne ait en son gelişme, 26 fabrikanın 16 tanesinin 1994 yılı Nisan ayına kadar, diğerlerinin de 1995 yılı Ocak ayına kadar özelleştirilmesidir³⁶.

Yem sanayi, kalkınma planları döneminde büyük oranda teşvik edilmiştir. Teşvikle birlikte hızlı bir gelişme sağlanmıştır. 1985 yılından itibaren fatura bedelinin % 20'si, daha sonra % 25'i ve 1988 yılı ortasından itibaren de her kg yem için 40 TL geri ödeme yapılmıştır. 1989 Ağustos ayından itibaren yem desteklemesi kaldırılmış fakat, kalkınmada öncelikli

³⁶ Fikret Bekçi, "Türkiye Yem Üretimi", *II. Uluslararası Yem Kongresi*, Kuşadası:, 06-08 Nisan 1994, s. 25.

yörelere ve yem fabrikalarının modernizasyonu durumlarında sektör teşvik edilmeye devam edilmektedir³⁷.

III. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN EKONOMİDEKİ YERİ

Hayvancılık tarıma göre daha hızlı gelişebilen ve istihdam düzeyi hızla artabilen bir sektördür. Bu özelliğinin yanı sıra hayvansal ürünlerin fiyatları bitkisel ürünlere göre daha tatmin edici düzeydedir. Hayvancılık sektörüne yeterli yatırım sağlandığı takdirde yüksek düzeyde verimlilik alınabilecektir.

A. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN İSTİHDAMDAKİ YERİ

Türkiye'de toplam istihdamın sektörlere göre dağılımı incelendiğinde tarım sektöründe büyük bir yığılmanın olduğu görülmektedir.

Tablo:5. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1000 Kişi)

	1990	1991	%	1992	%	1993	%
Tarım Ormancılık Avcılık	9328	9542	48.9	8547	44.5	9065	47.0
İmalat Sanayi	2452	2896	14.8	2748	14.3	2630	13.7
Madencilik	171	137	0.7	139	0.7	109	0.6
Elektrik, Su, Gaz	40	15	0.08	18	0.09	90	0.5
İnşaat	855	875	4.5	952	5.0	179	1.0
Ulaştırma, Haberleşme	767	780	4.0	887	4.6	852	4.5
Ticaret	2049	2173	11.2	2313	12.0	2245	11.8
Mali Müesseseler	388	414	2.1	471	2.5	371	2.0
Diğer Hizmetler	2663	2675	13.8	3094	16.1	3556	18.6
Toplam	18717	19492	100	19171	100	19097	100

Kaynak: DIE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994.

Tablo:5'e göre, tarım sektörünün istihdamdaki payının azalmasına rağmen, toplam istihdamın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tarım

³⁷Kaynak: Hakkı İnan ve Diğerleri, "Türkiye'de Karma Yem Üretimi ve Pazarlaması", *Türkiye Hayvancılığın Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir, 27-29 Eylül 1995. s. 9.

sektörü toplam istihdamın 1990 yılında % 51'ini oluştururken, 1993 yılında % 47'ye düşmüş ve rakam olarak ta 9.065 milyondur.

Türkiye'de hayvancılık ve tarım faaliyeti bir arada yapılmaktadır. Yalnız hayvancılık yapan hane halklarının oranı % 4'tür. Bunlar genellikle entegre hayvancılık tesislerini kapsamaktadır.

Hayvancılık ile bitkisel üretimin birlikte yapılıyor olması, hayvancılık faaliyetlerinin bitkisel üretimdeki işgücü fazlasını değerlendirebiliyor olması, hayvancılık sektörünün istihdam açısından azımsanmayacak öneme sahip olduğunu gösterir.

Hayvancılık, ister ihtisaslaşmış hayvancılık işletmeleri şeklinde, isterse bitkisel üretimle birlikte yürütülsün, yılın her ayında istihdam imkanı sağlayan bir üretim faaliyetidir. Yaşlı ve çocukların bu faaliyette çalıştırılabilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'de kadın, hayvancılıkta bakım, besleme, sağılma işlemlerinin % 50'sini karşılamaktadır. Dolayısıyla, hayvancılığın geliştirilebilmesi, gün geçtikçe artan işsizlik sorununun çözümünde önem taşıyacaktır³⁸.

Hayvansal ürünler sanayinin büyük ölçekli et ve su ürünleri sektörlerinde 8965 kişi istihdam edilmekteyken, büyük ölçekli süt ürünleri sektöründe ise 4902 kişi istindam edilmektedir³⁹.

B. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN TARIMSAL ÜRETİMDEKİ PAYI

Hayvansal üretim değerinin, toplam tarımsal üretim değeri içindeki payı tarımı gelişmiş ülkelerde % 60-70 civarında olmasına karşın, Türkiye'de bu oran yaklaşık % 30'dur. 1970 yılında % 31.27 olan pay,

³⁸ Lütfi Şahsuvaroğlu, "Kırsal Kesimde Aile", *Karınca Kooperatif Postası*, sayı: 708, Aralık 1995. s. 17.

³⁹ Erdemir Gündoğmuş, Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de Hayvansal Ürünler Sanayi ve Sanayici-Üretici İlişkilerinin Geliştirilmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 62.

1980 yılında % 36.66'ya çıkmış, 1984 yılında % 24.58'e düşmüş, 1990 yılında % 28.49 olmuş ve 1993 yılında bu rakam % 34.4 olarak gerçekleşmiştir⁴⁰.

Gelişmiş ülkelerde tarımda gelişmişlik durumu ile hayvancılığın tarımdaki yeri arasında sıkı bir ilişki vardır. Hayvancılığın gelişmesi bitkisel üretim faaliyetinin gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir.

C. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI

Türkiye'de ekonominin temelini tarım sektörü oluşturmaktadır. Tarım sektörünün GSMH deki payı azalma eğilimindedir.

Tablo:6. Hayvansal Ürünlerin GSMH ve İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)

	1987	1990	1992	1993
GSMH (Milyar TL.)	75019	397177	1103843	1929250
Tarım (Milyar TL.)	1331	68692	163826	275146
Tarımın GSMH de payı	17.75	17.30	14.84	14.26
Hayvansal Ürünler Üret. Değ. (Milyar TL.)	313	1169	5249	916
GSMH deki payı	0.42	0.15	0.48	0.48
Et ve Et Ürünlerinin Payı	0.29	0.05	0.30	0.31
Süt ve Süt Ürünleri Payı	0.13	0.10	0.18	0.17
Süt ve Süt Ürünlerinin İmalat Sanayi İçindeki Payı	0.42	0.15	0.48	0.48
Et ve Et Ürün. İmalat Sanayi İçindeki Payı	0.61	0.90	0.82	0.79
Hayvansal Ürün. İma.Sanayi İçindeki Payı	1.05	1.05	1.30	1.27

Kaynak: Semiha Kızıloğlu, 1980'li Yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Ürünleri, Süt ve Süt Ürünleri, Sanayinin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:6'ya göre, 1987 yılında Tarımın GSMH deki payı % 17.7 iken, olan pay 1993 yılında % 14.26'ya düşmüştür. Hayvansal Ürünlerin GSMH

⁴⁰ Özçelik, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan ithalatı ve Kooperatifçilik", s. 14.

deki payı ise istikrarsızlık göstermektedir. 1987 yılında % 0.42'ye, 1990 yılında % 0.15'e düşmüş, 1992 yılında 0.48'e yükselmiş ve 1993 yılında % 0.48'de kalmıştır. İmalat sanayi içinde hayvan ürünlerinin payı 1987-1990 yıllarında % 1.05, 1992 yılında % 1.30, 1993 yılında % 1.27 olarak gerçekleşmiştir. Et ve et ürünlerinin GSMH ve imalat sanayinde payı süt ve süt ürünlerinin payından yüksektir.

Tarım ve hayvansal ürünler ihracatına tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatı da katıldığında ihracat gelirinin % 60'ından fazlasını tarım ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir⁴¹.

D. HAYVANCILIK İŞLETMELERİN DURUMU

Hayvancılık işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısını; teşebbüs sektörlerine, üretim şekil ve özelliklerine, işletme büyüklüklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bu kriterlere göre hayvancılık işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde, çoğunluğunun geleneksel yapıya sahip işletme olduğu görülür. Kırsal alanda yaşayan köylü aile işletmelerinin üçte biri hayvancılıkla uğraşmaktadır. Mevcut hayvancılık işletmelerinin büyük bir kısmı ekonomik bilinçten ve bilimsellikten uzak, dışa dönük üretimde bulunamayan karakterdedir.

Hayvancılık işletmeleri aşağıdaki gruplar altında incelenebilir⁴²:

Teşebbüs Sektörlerine Göre

- Özel Hayvancılık İşletmeleri,
- Devlet Hayvancılık İşletmeleri,

⁴¹ Semiha Kızıloğlu, "1980'li yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Ürünleri, Süt ve Süt Ürünleri Sanayimizin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 56.

⁴² Sadi Aral, "*Hayvancılık Sektöründe Örgütlenme*", I. Baskı, Ankara: A.Ü. Veteriner Fakültesi Matbaası, 1974, s. 6.

Üretim Şekil ve Özelliklerine Göre

- Büyük ve küçükbaş hayvancılık işletmeleri,
- Kümes hayvancılık işletmeleri,
- Balıkçılık ve su ürünleri işletmeleri,

İşletme Büyüklüklerine Göre

- Küçük boy hayvancılık işletmeleri,
- Orta boy hayvancılık işletmeleri,
- Büyük boy hayvancılık işletmeleri,

Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık İşletmeleri

- Sürü yoğun hayvancılık işletmeleri,
- Sermaye yoğun hayvancılık işletmeleri,
- Köylü hayvancılık işletmeleri.

Köylü hayvancılık işletmeleri verimliliklerinin düşüklüğüne karşın, ülke geneline yaygın ve dağınık durumdadır. Bu kadar geniş alana yayılan köylü hayvancılık işletmeleri, pazarlardan uzakta kalmaktadır. Ürünlerin çeşitli kalite ve yeterli miktarda olmaması nedeniyle bir çok aracı hizmetlerine muhtaç kalmaktadırlar. Üreticiler, pazarın talep, fiyat ve kalite tercihleri hakkında hemen hemen bilgisizdirler.

Köylü hayvancılık işletmeleri iki kısma ayrılabilir. Bunlar⁴³;

- Köylü koyunculuk işletmeleri,
- Köylü sığırcılık işletmeleridir.

Koyunculuk işletmelerinden 50-100 baş civarında bulunanlar orta, 100-250 ve daha yukarı bulunanlar büyük boy işletmeler olarak tanımlanır. Köylü sığırcılık işletmeleri, yazın köy çobanları tarafından otlatılan, kışın ağıl veya ahırlarda beslenen, sayıları 5-10 büyük başı geçmeyen hayvancılık işletmeleridir.

⁴³ Aral, s. 7.

Sermaye yoğun hayvancılık işletmeleri 4 üretim kategorisine ayrılabilir⁴⁴.

- Kasaplık besi hayvancılık işletmeleri,
- Yavru etçi hayvancılık işletmeleri,
- Pastırma besicilik işletmeleri,
- ihtisaslaşmış ve yoğunlaşmış sütçülük işletmeleridir.

Türkiye tarım işletmelerinde hayvan sermayesi yetersizdir. Karlı bir tarımsal faaliyet için, işletmede gerekli olan sermayelerden her birinin belli oranlarda bulunması gerekir. Bitki yetiştiriciliği ile beraber çalışan bir işletmede hayvan sermayesinin toplam sermaye içinde % 25 pay alması gerekir. Türkiye genelinde yapılan araştırmada hayvan sermayesi toplam sermayeden % 0.31-12.25 arasında pay aldığı tespit edilmiştir⁴⁵.

Türkiye'de hayvancılığın büyük bir bölümü küçük tarım işletmeleri içinde yapılmaktadır. Tarım işletmelerinin % 96.38'i bitkisel üretimde, % 3.62'si hayvansal üretimde ihtisaslaşmıştır. Tarım işletmesi başına 4 adet büyükbaş hayvan düşmektedir⁴⁶.

Tablo:7. Türkiye'de Hayvancılık İşletmeleri Sayısı (Adet)

Üretim Dalları	1970	1980	1993	Hay.Sayı.	%
Yalnız Bit.Ürt.	244708	418177	993685	-	24.43
Yalnız Hay.Ürt.	317682	92095	139692	458858	3.62
Bit.ve Hay.Ürt.	2814197	3140683	2935055	10861515	71.95
Toplam	3376587	3650910	4068432	-	-

Kaynak: DİE Genel Tarım Sayımı Hane Halkı Anketi Sonuçları 1994.

⁴⁴ Aral, s.8-9.

⁴⁵ Özçelik, "Tarımın Bütünlüğü İçinde Bitkisel Üretim ve Hayvansal Üretimin Ayrılmazlığı", s. 44.

⁴⁶ Özçelik, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan İthalatı ve Kooperatifçilik", s. 12.

Tablo:7'ye göre, yalnız hayvancılıkla uğraşan işletme sayısı 1970 yılında 318 bin adet iken 1980 yılında 92 bin adede düşmüş ve 1993 yılında tekrar 140 bin adede yükselmiştir. Bu rakamlarla 1990 yılına kadar hayvancılığın gerilediği görülebilir. 1990-1993 yılları arasında hayvancılıkta tekrar bir hareketliliğin olduğu söylenebilir. Bitkisel üretim yapan işletme sayısında istikrarlı bir artış olduğu gözlenmektedir.

Son 10 yılda hayvan fiyatlarında ve hayvancılık için gerekli tesis maliyetlerinde büyük artışlar olmuştur. 10 başlık bir süt sığırcılığı işletmesinin sabit tesisleri ve ekipmanlarıyla birlikte 1995 yılı maliyeti 3-4 milyar lirayı bulmaktadır. Bu durum üreticinin kendi imkanlarıyla karlı ve ekonomik bir hayvancılık işletmesi kurmasını zorlaştırmakta ve büyük ölçüde krediye ihtiyaç duyurmaktadır. Hayvancılığa verilen kredi miktarları hayvancılığın ekonomik önemi ile uyumlu değildir⁴⁷.

E. HAYVANCILIKTA KOOPERATİFLEŞME

Türkiye'de kooperatifleşme, gerçek anlamda 1913 yılında başlamıştır. Tüccar ve aracılardan yoğun sömürsüne maruz kalan Aydın'lı incir üreticileri "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi"ni kurmuştur. Bu girişim I.Dünya savaşı yıllarında kesintiye uğramıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra "Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi" adıyla tekrar faaliyete geçmiştir.

1965 yılında Türk Ticaret Yasasının Kooperatif Şirketlerine ilişkin hükümleri gereği kurulan ilk kooperatif "Köy Kalkınma Kooperatifleri" dir. Bu kooperatifler daha sonra, 1969 yılında çıkarılan kanunla Kooperatifler Kanununa tabii olmuştur. Köy Kalkınma Kooperatifleri 1971 yılında Ankara'da kısa adı KÖY-KOOP olan bir merkez birliği kurmuştur. 1990

⁴⁷ Talim ve Saner, s. 4.

yılında KÖY-KOOP 59 ortak il birliği, 2476 birim kooperatifi ve 2.5 milyonu aşkın üretici ailesinin örgütü durumuna gelmiştir⁴⁸.

Diğer bir üretici örgütlemesi 1990 yılından itibaren Türkiye Almanya işbirliği ile gerçekleştirilen "Sığır Yetiştiriciliği Enformasyon Sistemi Projesi"dir. Proje ile Türkiye'de siyah alaca sığırlar için bir soy kütüğü sistemi kurulması amaçlanmıştır. Bu proje 3 aşamadan oluşmaktadır⁴⁹.

- Birinci aşamada enformasyon sisteminin oluşturulması ve yerleştirilmesi,

- ikinci aşamada 1994-96 yılları arasında sistemin eksiklikleri giderilerek tam olarak uygulamaya konması,

- 1997-98 yıllarını içeren üçüncü aşama ise izleme aşaması olacaktır.

Diğer yandan hayvancılık konusunda, "Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri" ile, "Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri" faaliyet göstermektedir. Hayvan ürünleri tedarik ve pazarlama kooperatiflerinin sayısı 173, ortak sayısı 9900'dür. Tarımsal kalkınma Kooperatiflerinin sayısı 5066, ortak sayısı 370 bindir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin süt işleme sanayisinde payı % 3 civarındadır. Bu kooperatifler büyükbaş hayvan besiciliği konusunda 3, süt inekçiliği konusunda 32 projeyi başlatmıştır. 156 kooperatif Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu ile ilişkide bulunarak ham süt toplama ve pazarlaması yapmaktadır. 58 kooperatif mandıra işletmekte, 7 kooperatif süt pazarlamakta, 8 kooperatif ise süt fabrikası işletmektedir⁵⁰.

⁴⁸ İbrahim Yetkin, "Hayvancılığın Sorunları Kooperatiflerle Aşılmalıdır", *Türkiye*

Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 159.

⁴⁹ İbrahim Yetkin, s. 159-160.

⁵⁰ Özçelik, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan İthalatı ve Kooperatifçilik", s. 13.

1972 yılında kurulan Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleri Birliği, (Pankobirlik) damızlık et ve süt hayvanlarının yurt içinden veya dışından temin edilmesi çalışmalarını yürütmektedir. Kooperatifler, hayvancılık yapan üyelere yem ve diğer girdilerin temininde yardımcı olmakta, yem ve süt sanayi işletmelerinin kurulması ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır⁵¹.

Hayvancılık konusunda çalışan kooperatiflerin çoğu, finansman, üst örgütlenme, eğitim, araştırma, denetim ve mevzuat gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bütün bu sorunlar nedeniyle kooperatifler beklenen hizmeti verememektedirler.

IV. BÜYÜKBAŞ HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ANALİZİ

Bu başlık altında büyükbaş hayvanlarda et, süt, deri üretimi, hayvansal ürünler ihracatı ve üretim projeksiyonu konuları ele alınacaktır.

A. ET

1. Et Üretimi

Nüfusun dengeli beslenmesinde hayvansal ürünler önemli bir yere sahiptir. Üretilen hayvansal ürünlerin büyük bir kısmı sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamakta, bir kısmı ise ihraç edilerek ülkenin döviz gelirlerine katkı sağlamaktadır. Hayvan başına et verimliliği karkas ağırlık olara ifade edilmektedir. Karkas ağırlık dünya standartlarına göre 1994 yılında 220 kg/baş civarındadır.⁵² Türkiye'de karkas ağırlık 1980 yılında 59.6 kg/baş iken, 1985 yılında bu rakam 119.8 kg/baş'a yükselmiştir. 1985 yılından sonra hem düşüş, hem de istikrarsızlık göstermektedir. 1986 yılında 116.3 kg/baş, 1987 yılında 118.1 kg/baş, 1988 yılında 117.9

⁵¹ Özçelik, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan İthalatı ve Kooperatifçilik", s. 14.

⁵²Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 10.

kg/baş 1989 yılında 118 kg/baş olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında önemli bir artış gerçekleşmiş ve 136.2 kg/baş'a yükselmiştir. 1990 yılından sonra verimlilik artarak, 1994 yılında 146.7 kg/baş'a yükselmiştir⁵³.

Türkiye'de yönetmeliğe uygun kesim yapan işletmeler Et Balık Kurumu, özel ve resmi mezbahalardır. Yönetmeliğe uygun olmayan kesimler mezbaha dışı kesimler; mezbahası olmayan belediye ve köy kesimleri, kurban kesimleri ve kaçak kesimler şeklinde olmaktadır⁵⁴.

Et ürünleri sanayinde kurulu kapasitenin % 28,2'si Et Balık Kurumu'na, % 8,1'i özel kesime ve % 63,8'i ise belediye mezbahalarına aittir. Ancak, 1994 yılı içindeki bu değerler, özel sektör lehine gelişmeye başlamıştır. Toplam et üretiminde EBK % 16,2, özel kesim % 12,8 ve belediyeler % 71 oranında pay almaktadır.⁵⁵

Planlı dönemin hemen başlangıcında 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Belediyelere mezbaha kurma görevi verilmiştir. Türkiye'de 1994 yılında toplam kesim hane kapasitesi 1860 bin ton/yıl olup, mevcut tesislerin sayısı 781 dir. Et üretiminde kontrollü kesimin payı % 40.9 tur. Kontrol dışı et kesimleri hijyen ve sağlık açısından sakıncalıdır. Sığırın canlı ağırlığının % 55'i insanlar tarafından tüketilebilen ürünlere dönüştürebilmektedir. Geriye kalan % 45 ise çeşitli yan sanayiler ile biyoteknolojik sanayiler kurularak değerlendirilebilir⁵⁶.

⁵³ DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1994, s. 187.

⁵⁴ Rıfat Okuyan ve Erkan Rehber, "Türkiye'de Et Üretim-Pazarlama Yapısı ve Sorunları", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 1991. s. 229.

⁵⁵ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s.6.

⁵⁶ Erdemir Gündoğmuş ve Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de Hayvansal ürünler Sanayi ve Sanayici-Üretici İlişkilerinin Geliştirilmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 51.

Tablo:8. Kesilen Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Et Üretimi

Yıllar	Kes.Hay.Sayısı	Et Üretimi (ton)
1980	1917910	119350
1985	2217241	267661
1986	3239142	378671
1987	2344710	279014
1988	2236309	265916
1989	2651778	316406
1990	2372247	327974
1991	2161340	310145
1992	2080935	303305
1993	2137000	303245
1994	2306980	324358

Kaynak: TOBB, İktisadi Rapor, 1994,

DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1994.

Tablo:8'e göre, Türkiye'de 1980-1994 yılları arasında kesilen büyükbaş hayvan sayısında % 20, et üretiminde ise % 172 oranında artış olmuştur. 1994 yılında 2.3 milyon baş büyükbaş hayvan kesimi yapılarak, 324 bin ton et elde edilmiştir.

Türkiye'de 1994 yılı toplam kırmızı et üretimi 486 bin tondur. Bunun 324 bin tonu büyükbaş hayvanlardan karşılanmaktadır. Sığırlarda karkas et verimi 146 kg, koyunlarda 20 kg, kıl keçisinde 19 kg ve tiftik keçilerinde ise 16 kg'dır. Avrupa Birliği'nde ise et verimine baktığımızda; sığırda 270 kg, koyun ve keçilerde 14 kg'dır. Ancak, Türk Anafi Projesi ile gelen hayvanlardan elde edilen sığırlarda et veriminin 300-305 kg'ı bulması hayvancılık için olumlu bir gelişmedir⁵⁷.

⁵⁷ Talim ve Saner, s. 3.

2. Et Ürünleri Üretimi

Et ürünlerinin önemli bir bölümü evlerde ve ilkel imalathane koşullarında üretilmektedir. Kırmızı et üretiminin % 95'i taze et olarak tüketilmektedir. Et ürünleri tüketiminde ise, sucuk % 50, salam-sosis % 25, pastırma % 20 kavurma % 5 oranında bir paya sahiptir⁵⁸.

Tablo:9. Türkiye'de Et Ürünleri Üretimi (Milyar TL)

Et Ürünleri	1987	1990	1992	1993
Et	160.0	100.0	2448.0	4041.0
Pastırma	3.3	9.3	40.1	66.0
Sucuk	24.0	133.0	363.0	834.0
Salam	11.5	78.0	200.0	421.0
Sosis	5.2	59.0	172.0	349.0
Et Suyu ve Konserve	3.0	3.5	18.0	59.0
Kavurma	55.0	25.2	67.5	123.0

Kaynak: Semiha Kızıloğlu, 1980'li Yılardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Mamulleri, Süt ve Süt Mamulleri Sanayimizin Ülke Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:9'a göre, Türkiye'de et ürünleri sanayinin yeterince gelişmemesine rağmen üretim değerleri olarak artığı görülür. Özellikle işlenmiş et 1987 yılında 160 milyar iken 4 trilyona ulaşmıştır. Diğer et ürünlerinden sosis ve salamda önemli miktarda artığı görülebilir. Kavurmanın yeterince artış göstermediği gözlenmektedir.

Türkiye'de özel entegre tesisler henüz istenilen sayıya ulaşmamıştır. Yeni kurulan "AYTAÇ" tesisleri dünyada en büyük üretim kapasitesine sahip olmasına karşın, "VANET, PINARET, MARET ve EBK" tesisleri gibi düşük kapasite ile çalışmaktadır. Et ürünlerinin % 8'i 2678 sayılı kanunla kurulmuş EBK kombinalarında üretilmektedir. Ancak, EBK kesim artıklarını değerlendiren sanayi tesislerine sadece EBK sahiptir⁵⁹.

⁵⁸Okuyan ve Rehber, s. 228.

⁵⁹ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, "Araştırma Planlanma Koordinasyon Kurulu Raporları",

Tablo:10. Büyükbaş Hayvan Et ve Et Ürünleri Üretimi, Toplam Et Üretimindeki Payı

	1987	1990	1992	1993
Taze ve Dondurulmuş Et (1000kg)	77554	68985	78779	76595
Et Üretimindeki Payı (%)	18.99	14.48	18.36	17.72
Pastırma (1000kg)	9534	457	694	720
Et Üretimindeki Payı (%)	0.24	0.1	0.16	0.17
Sucuk (1000kg)	6576	8299	8090	10956
Et Üretimindeki Payı (%)	1.61	1.74	1.89	2.54
Salam (1000kg)	3947	5770	5404	6827
Et Üretimindeki Payı (%)	0.97	1.21	1.26	1.58
Sosis (1000kg)	1513	3991	4399	5338
Et Üretimindeki Payı (%)	0.37	0.84	1.03	1.24
Konserve (1000kg)	932	259	153	578
Et Üretimindeki Payı (%)	0.23	0.05	0.05	0.13
Kavurma (1000kg)	1528	1355	1246	1260
Et Üretimindeki Payı (%)	0.37	0.29	0.29	0.32
Top.Et Ürünleri Üret. (1000kg)	93005	89106	98765	102274
Et Üretimindeki Payı (%)	22.78	18.71	23.03	23.7
Toplam Et Üretimi	422727	495000	429413	445104

Kaynak: Semiha Kızıloğlu, 1980'li Yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Mamulleri, Süt ve Süt Mamulleri Sanayimizin Ülke Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Et ürünleri sanayinde kurulu kapasite 422 bin ton/yıl, tesis sayısı 653 adettir. Ham süt işletme sanayinde kapasite 2281 bin ton/yıl ve tesis sayısı ise 4317 adettir⁶⁰.

Ankara: 1995, s. 3.

⁶⁰ Turan Güneş ve Handan Giray, "Canlı Hayvan, Et ve Ürünleri Pazarlaması ve Bu Ürünler Piyasasında Yasal Düzenlemeler", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 83.

Türkiye'de işlenmiş hayvansal ürünler miktar ve verim açısından düşük düzeydedir. Hayvansal ürün üretiminin düşük olmasının asıl nedeni, kırsal kesimde ailenin ihtiyacı olan ürünün üretimini kendisinin yapmasıdır. Modern işletmelerde üretilen işlenmiş ürünler taze et ve süte nazaran pahalıdır. Bir çok Avrupa Birliği ülkesinde işlenmiş etin kilogram fiyatı taze et fiyatından daha ucuzdur. Bu ucuzluk ürünlerin formulasyonuna büyük miktarda tuzlu su eriyikleri ve tahıl katkısı yapılmasındandır⁶¹.

Tablo:10'a göre, Türkiye'de 1987 yılında üretilen toplam 422 bin ton etin % 22.8'i et ürünleri sanayinde işlenmekte ve % 22.8'lik paydan % 19 ile dondurulmuş ve taze et üretimi en yüksek payı almaktadır. İlerleyen yıllarda et üretim miktarı istikrarsızlık göstermesine rağmen, 1993 yılında düşük düzeydeki bir artışla % 23.7 oranında pay almıştır. Et ürünleri sanayindeki taze ve dondurulmuş etin payı düşüş göstererek 1993 yılında % 17.7'ye düşmüştür. Et ürünlerinden pastırmanın payının azalmasına rağmen, diğer ürünlerin payında bir artış gözlenmektedir. Pastırma üretimindeki azalışın nedeni fiyatındaki yüksek oranlı artışa bağlanabilir.

3. Et Ürünleri Pazarlaması

Gelişmiş ülkelerde hayvancılıkta örgütlenme son derece yaygın olup, üreticiler pazarda çok etkin duruma gelmişlerdir. Türkiye'de ise hayvancılık işletmeleri küçük ve dağınık bir yapıya sahiptir. Etkin bir örgütlenmenin olmayışından dolayı, ürünler değerini bulamamakta ve üretici pazarlamada güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Türkiye'de canlı hayvan ve et pazarlama kanallarında yapının oldukça karışık olduğu dikkati çekmektedir. Canlı hayvan alım ve satımı

Piyasasında Yasal Düzenlemeler", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 83.

⁶¹ Kızıloğlu, s. 54.

yerel pazarlarda, hayvan borsalarında yapılmakta ve hayvanlar kesim için mezbaha ile kombinalar gönderilmektedir. Bunun yanında mezbaha ve kontrol dışı kesimlerde yaklaşık % 50 dir.

Türkiye'de et pazarlamasında kooperatiflerin ise yok denecek kadar azdır. Avrupa ülkelerinde etin pazarlamasında kooperatifler etkin rol oynamaktadır. Finlandiya et pazarının % 94'ünü, Danimarka'nın % 90'ını, Hollanda ve Norveç'in ise % 74'ünü kooperatifler elinde bulundurmaktadır.⁶²

Tablo:11. Gıda Harcamaları İçinde Et Harcamaları Payı (%)

Harcamalar	Türkiye Ortalaması	Kent Ortalaması	Kır Ortalaması
Gıda Harcamaları/Toplam Harcamalar	35.48	30.95	43.93
Et Harcamaları/Gıda Harcamaları	16.78	18.76	14.18
Çeşitli Et Ürünleri/Toplam Harcamalar	0.77	0.75	0.80

Kaynak: DİE, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, 1994.

Tablo:11'e göre, Türkiye'de gıda harcamalarının et harcamaları içerisindeki payı % 35 iken, kırsal kesimde % 43, kente % 30 oranındadır. Gıda harcamaları içerisinde et harcamalarının payı % 16.8 iken, kırsal kesimde % 14, kente % 18.8 oranındadır. Çeşitli et ürünlerinin toplam harcamalardaki payı % 0.77 iken, kırsal kesimde % 0.8, kente 0.75 oranındadır. Kente et harcamalarının daha yüksek olmasına rağmen toplam harcamalarda daha az pay alması kent kesiminin gelirinin daha yüksek olmasındandır.

Kentsel ve kırsal kesimde et harcamaları içerisinde en yüksek payı kırmızı et almaktadır. Kent ve kırsal kesim tüketim harcamaları karşılaştırırken kişi başına gelirlerin farklı olduğu unutulmamalıdır. 1994 yılı hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketi sonuçlarına göre

⁶² Talim ve Saner, s. 5.

Türkiye'de kişi başına gelir ortalaması 100 kabul edilirse, kişi başına gelir, kentsel imde 125 ve kırsal kesimde 77,5 dir⁶³.

Dondurularak et muhafazası Türkiye'de de yapılmaktadır. Toplam et üretimi içerisinde taze et ve dondurulmuş et miktarı 1987 yılında % 19 iken, 1993 yılında bu oranın % 18'e düşmüştür. 1987-1993 döneminde pastırma, sucuk, salam, kavurma, konserve, toplam et üretimi içerisinde % 0,05 ile % 2,54 arasında değişen küçük bir paya sahiptir⁶⁴.

Tablo:12. Toptan Et ve Et Ürünleri Fiyatları (1987 Fiyatlarıyla)

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sığır +Dana	1976	1816	1742	2051	2353	2505	2685
Sucuk	3757	3709	3666	4101	4582	4873	5155
Salam	2856	2772	2803	3338	3674	3829	4012
Sosis	3144	3031	3290	3506	4044	4287	4600

Kaynak: Ali Koç ve Oğuz Yurdakul, Türkiye'nin Kırmızı Et Arz ve Talebinin Analizi, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:12'ye göre, Türkiye'de et ve et ürünleri reel fiyatları hızlı bir yükselme eğilimi içindedir. Sığır ve dana etinin toptan fiyatları 1987-1989 ortalaması 1845 TL iken, 1991-93 ortalaması 2514 TL'sına ulaşarak, reel bazda % 36 oranında artmıştır. Sığır ve dana eti 1987 yılında 1976 TL iken, 1989 yılında 1742 TL'sına kadar düşmüş ve ilerleyen yıllarda artarak 1993 yılında 2685 TL'sına yükselmiştir. Sucukta da 1989 yılına kadar düşüş görülmüş ve 1993 yılında 5155 TL'sına yükselmiştir. Salamda ve Sosiste 1988 yılında düşüş görülmüş ve daha sonraki yıllarda sürekli artış görülerek Salam 4012 TL'sına, Sosis 4600 TL'sına yükselmiştir. En yüksek oranda artış % 46 ile sosiste olmuştur.

⁶³ Koç ve Yurdakul, s. 70-71.

⁶⁴ Kızıloğlu, s. 52.

B. SÜT

1. Süt Üretimi

Türkiye hayvan varlığı bakımından Avrupa'da üçüncü sırada olup, hayvan sayısında yıllara göre bir istikrarsızlık gözlenmektedir. Bu yetiştiricilerin alım gücü ve tercihleri yanında uygulanan politikalarla da ilgilidir. Hayvan sayısının azalmasına rağmen, süt üretimi düşmemiştir. 1970'lerde büyük ve küçükbaş hayvan sayısı 73 milyon adet iken süt üretimi 3 milyon ton olmuştur. 1994 yılında hayvan sayısı 63.7 milyon başa düştüğü halde, süt üretimi 10.3 milyon tona çıkmıştır. Üretilen sütün % 82.8'i sığırlardan, % 11.9'u koyunlardan, % 3.5'i keçilerden, % 1.8'i ise mandalardan karşılanmaktadır⁶⁵.

Türkiye hayvancılığa yönelik çalışmalarla inek başına süt verimliliği sürekli artış göstermektedir. 1980 yılında yıllık süt verimi 577 kg/baş iken, bu rakam 1985 yılına kadar hızla artarak 1311 kg/başa çıkmıştır. Bu 5 yıllık dönemdeki hızlı artış o dönemde hayvancılık sektörünün hızlı gelişiminden kaynaklanmıştır. Ancak, 1986 yılında verimlilik 1297, 1987 yılında 1298, ve 1990 yılında 1351 kg/baş olmuş, 1993 yılında da 1476 kg/baş'a yükselmiştir.

Türkiye'de 1980-1993 yılları arasında büyükbaş hayvanlardan elde edilen süt üretiminde % 145 oranında bir artış gerçekleşmiştir⁶⁶.

1980 yılında Türkiye'de 6.27 milyon sağmal büyükbaş hayvan varlığına karşın, 3.42, 1985 yılında 6.36 milyon baş sığır varlığına karşın, 7.94 milyon ton süt elde edilmiştir. 1980-1985 döneminde süt üretiminde hızlı bir gelişme olmuştur. Sağmal büyükbaş hayvan sayısı 1994 yılında 6.1 milyon baş sığır seviyesine düşmüş, süt üretimi ise 9.2 milyon tona

⁶⁵ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 9.

⁶⁶ Kızıloğlu, s. 52.

çıkmiştir. Sağmal hayvan sayısının azalmasına rağmen, süt üretiminin artması hayvan başına süt verimliliğinin arttığını göstermektedir⁶⁷.

Devletin çiftçisine hizmet amacıyla kurmuş olduğu Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün toplam sığır sayısı 1984 yılında 22 bin baştır. Bu sığırlar içinde 8286 baş anaç ve 6452 baş sağmal inek vardır. Bu hayvanlardan yaklaşık olarak 26 milyon kg süt üretilmiş ve süt verimliliği 4040 kg/yıl olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında 14 bin baş toplam sığır sayısına, 6324 baş anaç sayısına ve 4994 baş sağmal sayısına sahipken 31.6 milyon kg süt elde edilerek, süt verimliliği 6239 kg/yıl olmuştur. Hayvan sayısının azalmasına rağmen süt verimliliğinde büyük artışlar sağlanmış olması sevindiricidir⁶⁸.

2. Süt Ürünleri Üretimi

Dünya hayvan varlığının % 30-40'ına sahip olan gelişmiş ülkeler toplam hayvansal ürün üretiminin % 75-80'ini ellerinde tutmaktadırlar. Türkiye'ninde içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler dünya hayvan varlığının % 60-70'ini ellerinde bulundurdukları halde, dünya hayvansal ürün üretiminin ancak % 20-30'unu karşılamaktadırlar. Bu değerlere göre Türkiye'ninde bulunduğu grupta hayvancılığın gelişmediği söylenebilir. Türkiye'de imalat sanayi gelirleri içerisinde işlenmiş et ve süt ürün değerleri payının 1987-1993 döneminde % 2-3 civarında değişmesi et ve et ürünleri sanayinin gelişmediğinin göstergesidir⁶⁹.

Tablo:13'e göre, 1987 yılında 9.8 milyon ton üretimine karşın, üretilen bu sütün 202 bin tonu süt ürünleri sanayinde kullanılmaktadır. İşlenen süt içerisinde 116 bin ton ile pastörize süt en yüksek payı

⁶⁷ DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1994.

⁶⁸ Umay, s. 9.

⁶⁹ Kızıloğlu, s. 55.

almaktadır. 1990 yılında 9.9 milyon sütün % 2.33'ü süt sanayinde işlenmekte, 1992 yılında 10.2 milyon ton sütün % 3'ü süt sanayinde işlenmektedir. 1993 yılında ise 10.3 milyon ton sütün 331 bin tonu (% 3.3) süt sanayinde işlenmektedir. Süt sanayinin toplam süt üretimindeki payı 1987 yılında % 2 iken, 1993 yılında % 3.3'e yükselmiştir. Artış oranı % 60 olmasına rağmen süt sanayinin payı çok düşüktür.

Tablo:13. Süt ve Süt Ürünleri üretimi Toplam Üretimdeki Payları

	1987	1990	1992	1993
Süt+Pastörize Süt (1000kg)	116449	228603	174984	168729
Süt Üretimindeki Payı (%)	1.19	2.38	1.7	1.67
Beyaz Peynir. (1000kg)	8141	19853	22060	19755
Süt Üretimindeki Payı (%)	0.08	0.2	0.22	0.2
Diğer Peynirler (1000kg)	5959	6116	7371	10195
Süt Üretimindeki Payı (%)	0.06	0.06	0.07	0.1
Tereyağı (1000kg)	2006	2446	4414	4508
Süt Üretimindeki Payı (%)	0.02	0.03	0.04	0.05
Yoğurt+Ayrar (1000kg)	69162	93976	97270	126471
Süt Üretimindeki Payı (%)	0.71	0.98	0.95	1.24
Diğer Ürünler (1000kg)	784	769	2055	2077
Süt Üretimindeki Payı (%)	0.008	0.008	0.02	0.02
Topl. Süt Ürünleri Ür. (1000kg)	202501	229993	308154	331735
Süt Üretimindeki Payı (%)	2.07	2.33	3.0	3.28
Toplam Üretim	9782657	9870944	1027180	10313871

Kaynak: Semiha Kızıoğlu, 1980'li Yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Mamulleri, Süt ve Süt Mamulleri Sanayimizin Ülke Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

3. Süt Ürünleri Pazarlaması

Türkiye'de üretilen sütün % 60'ı pazara sunulmakta, % 40'lık bölümü geçimlik aile ekonomisi içerisinde tüketilmektedir. Pazara sunulan sütün sadece % 10'u modern sanayi tesislerinde işlenirken, % 50'si mandıralarda işlenmekte, geri kalan kısmı da sokak sütü olarak değerlendirilmektedir. Sanayide işlem gören sütün % 2.9'u sütçülük kooperatiflerince işlenmektedir. Türkiye'de sütün pazarlamasında kooperatiflerin payı % 4 iken, Avrupa Birliği ülkelerinde girdi temini, hayvansal ürünlerin pazarlaması ve işlenmesinde kooperatiflerin payı % 50-100 arasında değişmektedir. Almanya'da süt pazarının % 79'u, Norveç, İsveç ve İrlanda süt pazarının % 100'ü Danimarka süt pazarının % 87'si kooperatiflerin elindedir⁷⁰.

Hayvancılığın kısmen gelişmiş olduğu İzmir yöresinde kooperatife ortak olan üreticilere yem temininde, kooperatiflerin payı % 8.4, hayvansal ürün pazarlamasındaki payı % 10.7'dir. Buna göre, Türkiye'de kooperatifçiliğin sağladığı avantajlardan yeterince yararlanılamamaktadır⁷¹.

C. DERİ ÜRETİMİ

Türkiye'de 4 milyon büyükbaş, 27 milyon küçükbaş adet üzerinde deri üretimi yapılmasına rağmen, deri sektörünün ihtiyacı karşılanamamaktadır. 718 bin adet büyükbaş olmak üzere, 23 milyon adetten daha fazla deri ithal edilmektedir⁷².

⁷⁰ Talim ve Saner, s.4.

⁷¹ Talim ve Saner, s. 4-5.

⁷² DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", 3. *İzmir İktisat Kongresi*, İzmir: 4-7 Haziran 1992, s. 191.

Tablo:14. Türkiye’de Mamul Deri ve Deri Ürünleri Üretimi

	1982	1989	1990
Mamul Deri Üretimi			
Küçükbaş (milyon dm2)	1180.0	2485.0	2796.0
Büyükbaş
Vidala (milyon dm2)	640.0	854.0	989.0
Kösele (bin ton)	5.6	6.6	7.4
Deri Mamulleri Üretimi			
Deri giyim eşyası (1000 adet)	2746.0	5960.0	6342.0
Deri Eşya (milyon TL)	85236.0	130911.0	139608.0
Ayakkabı (milyon çift)	69.0	86.5	88.9
Deri Ayakkabı (milyon çift)	26.0	33.0	35.5
Deri Terlikler (milyon çift)	33.2	37.2	36.2

Kaynak: DPT, 3.İktisat Kongresi, İzmir, 4-7 Haziran 1992.

Tablo:14’e göre, Türkiye’de 1982 yılında 1820 milyon dm2 Mamul deri, 5.6 bin ton kösele üretimi yapılmış ve bunun 640 milyon dm2’lik bölümü büyükbaş hayvanlardan elde edilmiştir. 1990 yılında 3785 milyon dm2 Mamul deri, 7.4 bin ton kösele üretimi yapılmış ve üretimin 989 bin dm2 lik bölümü büyükbaşlardan elde edilmiştir. 1982-1990 yılları arasında deri üretim artışı % 107 oranında olmasına rağmen, büyükbaş hayvan deri üretiminde sadece % 54 artış olmuştur. Kösele üretiminde ise % 32 oranında bir artış olmuştur. Deri Mamul ürünleri üretimin artışında bir süreklilik gözlenmektedir. 1982-1990 dönemi içerisinde oluşan üretim artışları sektörün ekonomide öneminin arttığını göstermektedir.

Tablo:15. Büyükbaş Hayvan Deri Üretimi ve İthalatı (1 000 adet)

Yıllar	1986	1987	1988	1989	1990
Yurtiçi Üretim	4392	4533	4535	4127	4230
İthalat	295	642	324	451	718

Kaynak: DPT, 3.İzmir İktisat Kongresi, İzmir,4-7Haziran 1992.

Tablo:15’e göre, büyükbaş hayvanlardan elde edilen deri üretimi 1986 yılında 4.4 milyon adetken, 1990 yılında 4.2 milyon adede

düşmüştür. Deri üretiminin sabit kalmasıyla deri ithalatında büyük artışlar olmuştur. 1986 yılında 295 bin adet olan ithalat, 1990 yılında 718 bin adede yükselmiştir. İthalat artışları Türkiye'yi deri sanayinde dışa bağımlı hale getirmiştir.

Deri ve deri Ürünleri sanayi üretimi, yıllara göre bazı değişiklikler göstermesine karşın, Türkiye'nin toplam fiziki üretimi içerisinde % 2.5-3 pay almaktadır. 1990 yılında bu pay % 2.6 olmuştur. Deri ve deri ürünleri sanayi üretimi, toplam imalat sektörü üretiminin % 3,7'sine tekabül etmektedir. Deri ve deri ürünleri sanayi emek yoğun bir özelliğe sahip olması nedeniyle istihdam hacmini artırmaya müsaittir⁷³.

Deri sanayinde istihdama bakıldığında 1992 yılında deri işleme sektöründe 26 bin, deri giyim eşyası sektöründe 22 bin, kürk konfeksiyon sektöründe 3 bin, deri eşya sektöründe 2 bin, ayakkabı sektöründe 22 bin adet olmak üzere toplam 76 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu rakamlar gerçek istihdam sayılarına göre düşüktür. Özellikle, deri giyim eşyası, deri eşyası ve ayakkabı sektörlerinde Türkiye'de elemanların sigortasız çalıştırıldığı dikkate alındığında istihdam daha fazla olduğu görülebilir. Deri sektöründe 800 bin kişi istihdam edildiği tahmin edilmektedir⁷⁴.

Deri sektörünün önemli bir özelliği, ihracata dönük olmasıdır. Deri ve deri ürünleri sanayii, ihracatımızın lokomotif sektörlerinden biridir. Küçük üretim birimi halindeki atölyelerin, sanayii tipi üretim yapan işletmelere ve entegre tesislere geçişi son 10-15 yıl içinde olmuştur. 5000 civarında deri konfeksiyon üretimi yapan işyeri mevcuttur. Sektörde genellikle makine başına 3-4 kişi istihdam edilmektedir.

⁷³ DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", s. 191.

⁷⁴ DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", s. 191.

1991 yılı verilerine göre 6.9 milyon parça deri konfeksiyon üretimi yapılmıştır. Bu rakam, yurt içinde turistlere döviz karşılığı yapılan satışları içermemektedir. Yurdumuzun turistik bölgelerindeki 3000 kadar mağazada, her yıl ihraç edilen deri konfeksiyon miktarının en az % 50'si kadarı turistlere satılmaktadır. Şu halde toplam parça deri konfeksiyon üretimi yaklaşık 9.5 milyon adettir⁷⁵.

D. ÜRETİM PROJEKSİYONLARI

Üretim projeksiyonları tahminlerine ait zaman serisinden yararlanılarak her ürün için belirlenen tahmin denklemleri ve 2000'li yıllara ait üretim tahminleri tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo:16. Hayvansal Ürünler Üretim Projeksiyonu (ton)

Ürün Çeşidi ve Üret. Projeksiyonu	1997	2000	2003	2005
Toplam Et Üretimi	477700	476041	504382	523276
İmalat Sanayi Eti	74699	74667	74693	74708
Pastırma	726	732.5	738.12	741.30
Sucuk	6698	10419	10777	10981
Salam	5450	7001	7245	7384
Kavurma	1222	1195	1174	1162
Et ve Et Ürünleri Toplamı	104449	104919	105299	105516
Top.Et Üretim Payı %	21.87	22.04	20.88	20.17
Toplam Süt Üretimi	10069000	11350000	12631000	13485000
Süt (Steril Pastörize)	212768	222507	230350	234839
Beyaz Peynir	19139	20947	22403	23236
Diğer Peynir	9168	9479	9729	9872
Tereyağı	4601	4915	5169	5313
Yoğurt-Ayran	148348	175522	202696	220812
Süt ve Süt Ürün.Top.	367595	385851	400553	408967
Toplam Süt Ürt.P. %	3.69	3.40	3.17	3.03

Kaynak: Semiha Kızıloğlu, 1980'li Yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Mamulleri, Süt ve Süt Mamulleri Sanayimizin Ülke Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

⁷⁵ DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", s. 191-192.

Tablo:16'ya göre, 1997 yılında et üretimi 477 bin, 2000 yılında 476 bin, 2003 yılında 504 bin, 2005 yılında 523 bin tona ulaşması hedeflenmiştir. İşlenmiş et ve et ürünlerinin toplam et üretimindeki payının 1997 yılında % 21.9 olması ve 2005 yılında % 20'ye düşmesi beklenmektedir.

Tablo:16'ya göre, toplam süt üretiminin 2005 yılında 13.5 milyon tona ulaşması beklenirken, süt ve süt ürünleri üretiminin toplam süt ürünleri üretimindeki payının % 3.3'e düşmesi beklenmektedir. Diğer süt ürünleri üretiminde de önemli artışlar beklenmemektedir.

Hayvansal ürünlerin toplumun talebini karşılayabilecek durumda olup-olmadığını söyleyebilmek için üretim artışıyla nüfus artışına bakmak gerekir. 1987-1993 döneminde toplam et üretimi % 112, et ve et ürünleri üretimi % 10, toplam süt üretimi ise % 90 oranında artış gösterirken süt ve süt ürünlerindeki artış oranı ise % 64 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus istatistiklerinde ülke nüfusunun 1987 yılında 52.5 milyon, 1993'te ise 59.8 milyon olduğu belirlenmektedir. Söz konusu dönemde nüfus % 14 artmıştır. Hayvansal ürünlerin üretim artış hızı nüfus artış hızından daha hızlı bir gelişme göstermiştir⁷⁶.

Kişi başına et ve süt tüketimi 1993 yılında sırasıyla 7,24 kg, 174 kg gibi düşük düzeydedir. Üretim projeksiyonuna göre nüfusun 2 000 yılında 69.6 milyon olacağı düşünülerek nüfus başına 6,83 kg et, 163 kg süt düşeceği tahmin edilmektedir. 1987-1993 döneminde olduğu gibi 1993-2005 döneminde de süt ve süt ürünleri sanayindeki değişimin daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Nitekim, 1993-2005 döneminde et ve et ürünleri sanayindeki değişim % 3,07 iken, süt ve süt ürünlerindeki değişim ise % 23,28'dir⁷⁷.

⁷⁶ Kızıloğlu, s. 57.

⁷⁷ Kızıloğlu, s. 58.

E. HAYVANSAL ÜRÜNLER İHRACAT VE İTHALATI

Hayvansal ürünler sanayinde yer alan işletmelerin finansman sıkıntısı çeken küçük işletmeler olması, işletmeler ilkel teknoloji ile üretim yaptıkları için ürün kalitesinin düşüklüğü dış pazarlarda bu sanayi kollarında gelişmiş teknoloji ile üretim yapan işletmelerle rekabet etmenin zorluğu, rakip ülkelerde ihracatın devletçe desteklenmesi ve ihracat için özel bir teşvik olmaması, Türkiye'nin ihracat yapmasını güçleştirmektedir.

Tablo:17. Hayvansal Ürünler Dış Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat
	1982	1987	1990	1993	1993
Et İhracatı	15.00	55.00	18.36	15.94	120
Sosis,Salam,Sucuk,Pastırma	0.07	0.20	0.20	0.21	10
Sakatat	0.20	-	0.30	0.21	-
Et ve Et Ürünleri Toplamı	16.00	56.00	18.06	16.77	130
Süt-Krema	0.10	0.40	0.16	0.74	-
Yoğurt +Ayran	0.05	0.23	0.11	0.10	-
Tereyağı	16.00	39.30	0.43	1.53	-
Peynir	2.80	4.40	7.32	7.41	15
Diğerleri	5.20	0.02	-	0.11	-
Süt ve Süt Ürünleri Top.	24.00	44.00	8.02	9.19	15
Et ve Et Ürünleri İhracat Geliri	150.00	56.00	19.00	16.00	130
Toplam İhracattaki Payı (%)	2.60	0.60	0.20	0.10	1.57
Süt ve Süt Ürünleri İhracat Geliri	25.00	44.00	8.00	9.00	
Toplam İhracattaki Payı (%)	0.50	0.40	0.10	0.06	
Hayvansal Ürünler İhracat Geliri	175.00	101.00	27.00	25.00	
Toplam İhracattaki Payı (%)	3.10	1.00	0.30	0.16	
Toplam İhracat Geliri	5746.00	10190.00	12959.0	15344.0	
			0	0	

Kaynak: Semiha Kızıloğlu, 1980'li Yıllardan 1993'e Uzanan Çizgide Kırmızı Et ve Et Mamulleri, Süt ve Süt Mamulleri Sanayimizin Ülke Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu, Türkiye Hayvancılığının Ekonomik ve Yapısal Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo: 17'ye göre, toplam ihracatımız 1982 yılında 5.7 milyar \$ iken hızlı bir gelişme ile 1987 yılında 10.1 milyar \$'a, 1993 yılında da 15.3

milyar \$'a yükselmiştir. Hayvansal ürünlerin ihracatı 1982 yılında 175 milyon \$ ve toplam ihracattan % 3.1 pay alırken, 1993 yılında 25 milyon \$'a ve % 0.16 paya düşmüştür. Hayvansal ürünler ihracatına ürünler itibariyle bakıldığında ihracatta bir gelişmenin olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar ile Türkiye' de hayvansal ürünleri ihracatına yeterli önemin verilmediği ortaya çıkmaktadır.

Hayvancılık sektörü ithalatının, toplam ithalat içindeki payı, 1980 yılında % 0.45 iken, 1993 yılında % 1.57'ye ve tarım ürünleri ithalatındaki payı % 30'a yükselmiştir. Tarım ürünleri ithalatının artış hızı, hayvan ve hayvancılık ürünleri ithalatındaki artış hızından daha yüksektir. Aynı dönemde hayvancılık sektörü ithalatının, tarım sektörü ithalatı içindeki payı azalmıştır. Tarım sektörü ithalatında hayvan ve hayvansal ürün ithalat payının azalmasının nedeni bitkisel ürünler ithalatının artmasıdır⁷⁸.

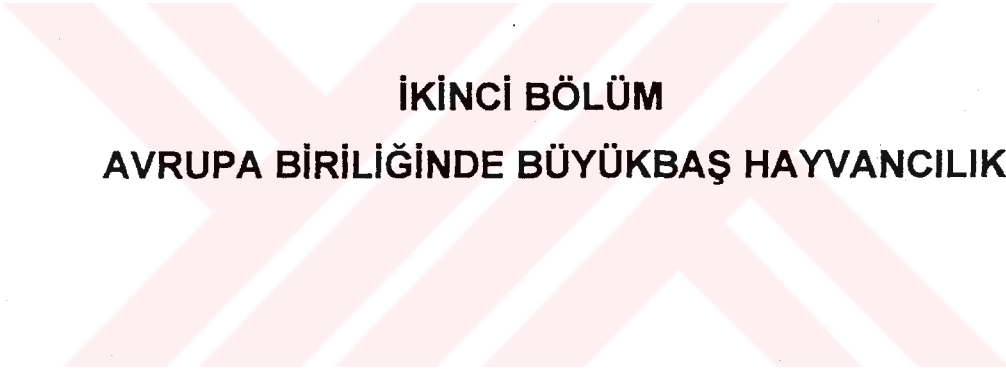
Türkiye'de hayvansal ürün ithalatı 1980 ve özellikle 1985 yılından sonra hızla artmıştır. 1970 yılında 791 bin \$ olan canlı hayvan ithalat değeri, 1980 yılında 6 milyon \$'a, 1992 yılında da 109 milyon \$'a yükselmiştir. Ham deri, yün, kıl, yapağı, hayvansal ürünler ithalatı ile su ürünleri ithalatında son yıllarda önemli artışlar olmuştur⁷⁹.

1995 yılı içerisinde et fiyatlarının yükselmesini önlemek ve et talebini karşılamak için 400 bin ton et ithalatına karar verilmiştir. İthalat 1996 yılı içerisinde de devam etmektedir⁸⁰.

⁷⁸ Özçelik, "Tarımın Bütünlüğü İçinde Bitkisel Üretim ve Hayvansal Üretimin Ayrılmazlığı", s. 43.

⁷⁹ Özçelik, "Türkiye Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan İthalatı ve Kooperatifçilik", s. 15.

⁸⁰ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s.10.

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BİRİLİĞİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

I. BÜYÜKBAŞ HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ANALİZİ

Büyükbaş hayvansal ürünler analizi içerisinde AB'nde et ve süt üretimi, ihracat ve ithalatı, et ve süt ürünleri pazarlama konuları ele alınacaktır.

A. ET ÜRETİMİ

AB'nde ve Türkiye'de hayvancılık, tarım sektörü içinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de hayvancılığın tarımsal üretim değeri içindeki payı % 1994 yılında 34.3, AB'nde % 51.1'dir. AB ülkelerinden Yunanistan'da % 29.9 ile en düşük düzeydedir. En yüksek oran % 86.2 ile İrlanda'dadır⁸¹.

Tablo:18. AB'nde Büyükbaş Hayvan Sayıları (1000 baş)

	1987	1992	1993
Belçika	2691	3106	3138
Danimarka	2348	2222	2180
Almanya	14950	17134	16207
Yunanistan	733	631	629
İspanya	5029	5046	4962
Fransa	21551	20970	20378
İrlanda	5614	6158	6265
İtalya	8887	8087	7704
Lüksemburg	210	205	202
Hollanda	4692	4876	4794
Portekiz	134	1381	1345
İngiltere	12077	11623	11605
Toplam	78916	81439	79409

Kaynak: EUROSTAT, The Agricultural Situation The Community, 1993.

⁸¹ Güven Özerin ve Ferruh Işın, "AB ve Türkiye'de Bazı Hayvansal Ürün ve Yem Fiyatlarının Karşılaştırılması", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 208.

Tablo:18'e göre, AB'nde 1987 yılında 79 milyon büyükbaş hayvan varken, 1992 yılında 81 milyon başa yükselmiş ve 1993 yılında tekrar 79 milyon başa düşmüştür. 1993 yılı büyükbaş hayvan varlığının 20.4 milyon adedi Fransa'dadır. Bu ülkeyi 16.2 milyon ile Almanya, 11.6 milyon ile İngiltere takip etmektedir. 1996 yılında İngiltere'de ortaya çıkan "Deli Dana Hastalığı" nedeniyle 3-4 milyon baş hayvanın imha edilmesi söz konusudur.

Tablo:19. AB'nde Kesilen Büyükbaş Hayvan Sayısı (1000 baş)

	1979-81	1992	1993	1994
Belçika-Lüksemburg	1093	1107	1123	1077
Danimarka	1094	857	801	774
Fransa	7841	6908	6249	5986
Almanya	7353	6161	5328	5000
Yunanistan	470	357	360	320
İrlanda	1437	1691	1607	1439
İtalya	5001	5065	4860	4900
Hollanda	2116	2596	2487	2450
Portekiz	459	532	498	497
İspanya	1859	2235	2009	2000
İngiltere	4097	3345	2953	3129
Toplam	32820	26084	28275	27572

Kaynak: FAO, Yearbook Productive 1995.

Tablo:19'a göre, 1979-81 yılları arasında toplam 32.8 milyon büyükbaş hayvan kesimi yapılmışken, bu rakam 1994 yılında 27.5 milyon başa yükselmiştir. Bu dönem içerisinde büyükbaş hayvan kesimleri azalmıştır. Bu azalma AB ülkeleri nüfusunun artmaması ve talebin arzi tüketememesine bağlanabilir.

Tablo:19'a göre, 1979-81 yılları arasında en yüksek düzeyde kesim yapan ülke 7.8 milyon baş ile Fransa 7.4 milyon baş ile Almanya olmasına rağmen, 1994 yılına kadar önemli düşüşler göstererek Fransa 6 milyon, Almanya 5 milyon başa düşmüştür. İngiltere'de 3.1 milyon baş

hayvan kesimi yapılmasına rağmen, 1996 yılında ortaya çıkan "deli dana hastalığı"nın bu rakam etkilemesi beklenmektedir.

Tablo:20. AB'nde Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi (1000 ton)ve Karkas Ağırlıkları

	1979-81	1992	1993	1994	Karkas Ağırlık 1994 (kg/baş)
Belçika-Lüksemburg	306	359	373	358	332
Danimarka	245	217	203	189	245
Fransa	1832	2079	1909	1667	283
Almanya	1890	1829	1681	1500	300
Yunanistan	110	80	80	85	266
İrlanda	384	564	526	441	261
İtalya	1120	1217	1187	1180	241
Hollanda	420	635	611	600	245
Portekiz	107	122	115	114	229
İspanya	411	538	488	472	236
İngiltere	1063	959	859	877	280
Toplam	7888	8599	8032	7483	270

Kaynak: FAO, Yearbook Productive, 1995.

Tablo:20'ye göre, 1979-81 yılları arasında 7.8 milyon ton büyükbaş hayvan eti üretimi yapılmışken, 1994 yılında 7.5 milyon tona düşmüştür. Bu rakamlar et üretiminde bir artış olmadığını göstermektedir. En yüksek et üretimi yapan ülke 1.6 milyon ton ile Fransa ve onu 1.5 milyon ton ile Almanya takip etmektedir. AB ülkelerinin 1992 yılından itibaren et üretimini azalttıkları görülür.

Tablo:20'ye göre, 1994 yılında AB'nde ortalama et verimliliği (karkas ağırlık) 270 kg/baştır. AB'nde en yüksek et verimliliğine sahip ülke 332 kg/baş ile Belçika'dır. Bunu 300 kg/baş ile Almanya takip etmektedir. En düşük et verimliliğine sahip ülke 229 kg/baş ile Portekiz olmasına karşın, Türkiye'den 80 kg/baş daha fazladır.

AB'nde 1994 yılında toplam 33.2 milyon büyükbaş hayvan kesimi yapılmıştır. Bunun % 79.5'i sığır, % 20.5'i danadır. Kesilen sığırların üye ülkelere göre dağılımı incelendiğinde % 22.8'i Almanya, % 18.7'nin Fransa, % 14.5'nin İtalya, danaların ise % 37.6'sının Fransa, % 18.9'nun Hollanda ve % 8.8'nin Almanya'da olduğu görülür⁸².

Türkiye, kesilen sığır ve dana sayısı olarak AB ülkeleri ile bir sıralamaya sokulduğunda; Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere ve Hollanda'dan sonra 6. sırayı almaktadır. Et üretiminde ise Türkiye; Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya ve Belçika'dan sonra dokuzuncu sırada yer almaktadır.

Tablo:21. AB'nde Büyükbaş Hayvan Et İthalatı

	İthalat (bin ton)			İthalat (milyon \$)		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Belçika-Lüksemburg	20	20	23	93	106	103
Danimarka	48	48	36	17	201	149
Fransa	424	400	39	1504	1631	1505
Almanya	281	336	280	1267	1639	1259
Yunanistan	109	144	115	416	581	435
İrlanda	14	8	23	47	33	44
İtalya	523	471	400	2295	2220	1766
Hollanda	81	98	93	316	433	366
Portekiz	37	45	51	150	182	198
İspanya	54	56	74	267	281	308
İngiltere	158	154	133	665	666	517
Toplam	1279	1780	1267	7033	7973	6650

Kaynak: FAO, Yearbook Trade, 1994.

Tablo:21'e göre, 1991 yılında 1.3 milyon ton büyükbaş hayvan eti ithalatı yapılmışken, 1992 yılında 1.78 milyon tona yükselmiş ve 1993 yılında tekrar 1.26 milyon tona düşmüştür. Büyükbaş et ithallerine ödenen

⁸² Özerin ve Işın, s. 209.

miktarlara bakıldığında 1991 yılında 7 milyar \$ ve 1993 yılında 6.7 milyar \$ olmuştur. Yapılan ithalat miktarında 1992 yılında önemli değişiklikler olmasına rağmen, ithalat tutarında aynı oranda bir değişim olmaması et fiyatlarında dalgalanmaların ve üye ülkelerdeki fonların farklılığını göstermektedir.

Tablo:22. AB'nde Büyükbaş Hayvan Eti İhracatı

	İhracat (ton)			İhracat (milyon \$)		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Belçika-Lüksemburg	162	162	159	625	680	600
Danimarka	105	118	123	377	443	393
Fransa	436	501	530	1313	1575	1529
Almanya	881	609	506	2065	1657	1328
Yunanistan	0.725	0.759	1.471	2	2	4.2
İrlanda	286	352	308	843	1050	844
İtalya	143	162	99	264	356	222
Hollanda	378	405	328	1527	1807	1371
Portekiz	0.20	0.3	0.6	1	1.4	2.3
İspanya	56	78	60	130	186	159
İngiltere	121	124	181	409	463	532
Toplam	2569	2512	2296	7556	8220	6985

Kaynak: FAO, Yearbook, Trade 1994.

Avrupa Birliğinde ihracat kapasitesi ithalat kapasitesinden yüksektir. Tablo:22'ye göre, 1991 yılında 2.6 milyon ton büyükbaş hayvan eti ihraç edilerek, 7.5 milyar \$ gelir sağlanmışken, 1992 yılında 2.5 milyon ton ihracatı ve 8.2 milyar \$ gelire, 1993 yılında ise 2 milyon ton ihracata ve 7 milyar \$'lık gelire ulaşılmıştır. Büyükbaş et ihracatında ve gelirinde bir düşüş söz konusudur.

Tablo:22'ye göre, en yüksek ihraç potansiyeline sahip ülke 530 bin ton ile Fransa olup; 1.5 milyar \$ gelir sağlamaktadır. İhracat potansiyeli en düşük ülke 600 ton ile Portekiz'dir.

B. SÜT ÜRETİMİ

Avrupa Birliği yüksek düzeyde süt ineğine ve süt üretim kapasitesine sahiptir. Ayrıca, Avrupa Birliği ülkelerinin sahip olduğu süt ineği türleri yüksek süt verimliliğine sahip hayvanlardan oluşmaktadır.

Tablo:23. AB'nde Süt İneği Sayısı (1000 baş)

	1979-81	1992	1993	1994
Belçika-Lüksemburg	1043	815	753	757
Danimarka	1042	708	711	717
Fransa	7308	5059	4788	4692
Almanya	7592	5548	5365	5321
Yunanistan	357	330	205	219
İrlanda	1498	1459	1467	1477
İtalya	3032	2751	2650	2650
Hollanda	2354	1739	1747	1710
Portekiz	354	1293	1262	1274
İspanya	1838	1525	1403	1339
İngiltere	3348	2719	2076	2725
Toplam	29766	23406	22427	22681

Kaynak: FAO, Yearbook, Production 1995.

Tablo:23'e göre, AB ülkelerinde 1979-81 yılları arasında 29.8 milyon baş süt ineği varken 1992 yılında 23.4 milyon baş olmuş, 1993 yılında 22.4 milyon başa düşmüş ve 1994 yılında 22.6 milyon başa yükselmiştir. AB'nde genel olarak süt ineği sayısında bir azaltma yapılmıştır. Bu azaltmaya rağmen süt üretiminde düşüş olmamış ve düşmemenin nedeni de verimlilik artışına bağlıdır.

Tablo:23'e göre, AB'nde en fazla süt ineğine sahip ülke Almanya'dır. 1994 yılında 5.3 milyon baş süt ineğine sahip olan Almanya'yı 4.7 milyon baş ile Fransa izlemektedir. Yunanistan 219 bin baş süt ineği sayısı ile sonuncu sıradadır.

Tablo: 24 AB Ülkelerinde Süt Verimliliği (kg/yıl)

	1979-81	1992	1993	1994	Verim Artışı (%) (1994/1979-81)
Belçika-Lüksemburg	3876	4631	4777	4667	20
Danimarka	4920	6221	6273	6195	25
Fransa	3707	5087	5289	5314	43
Almanya	4178	5045	5237	5320	27
Yunanistan	1867	2000	3794	3644	95
İrlanda	3178	3685	3630	3741	17
İtalya	3478	3691	3887	3887	12
Hollanda	5025	6273	6273	6289	25
Portekiz	2123	1184	1147	1177	-44
İspanya	3255	3933	4262	4295	31
İngiltere	4755	5407	5462	5506	15
AB Ortalaması	3987	4786	4935	4942	24

FAO, Yearbook, Production 1995.

Tablo:24'e göre, AB ülkeleri içerisinde en yüksek süt verimliliğine sahip ülke 6289 kg/yıl ile Hollanda'dır. İkinci sırayı 6195 kg/yıl ile Danimarka almaktadır. Bu ülkeleri 5314 kg/yıl ile Fransa, 4667 kg/yıl ile Belçika izlemektedir. Birlikte en düşük verimliliğe sahip ülke 1177 kg/yıl ile Portekiz' dir. AB ülkelerinden Portekiz dışında verimin arttığı görülür. Portekiz'de 1979-1994 yılları arasında süt verimliliğinin % 44 azaldığı görülür. En yüksek verimlilik artışına sahip ülke % 95 ile Yunanistan'dır. Fransa % 43 oranındaki verim artışı ile ikinci sıradadır. Portekiz'de süt verimliliğinin aşırı bir şekilde düşmesi ülkede hayvancılıkta önemin azaldığını göstermektedir. AB süt verimliliği ortalaması 1979-1981 yıllarında 3987 kg/yıl iken, 1994 yılında 4942 kg/baş olmuş ve verim artışı % 24'tür.

Tablo:25'e göre, 1979-81 yıllarında AB'nde 118.4 milyon ton süt üretim yapılırken, 1992 yılında 112 milyon tona, 1993 yılında 101 milyon tona düşmüştür. 1994 yılında tekrar 112.2 milyon tona yükselmiştir. Tablo:23'e göre, AB'nde 1994 yılında süt ineği sayısının 250 bin arttığı

görülebilmektedir. Süt ineği sayısının ve süt üretiminin artması, AB'nin ihracat için üretim artışının hedeflediğini göstermektedir. Tablo:25'e göre, 1994 yılında en yüksek üretime sahip ülke 28.2 milyon ton ile Almanya'dır.

Tablo:25. AB'nde Süt Üretimi (1000 ton)

	1979-81	1992	1993	1994
Belçika-Lüksemburg	4042	3775	3598	3533
Danimarka	5126	4405	4460	4442
Fransa	27084	25738	25324	24935
Almanya	31725	27991	28098	28200
Yunanistan	666	660	779	797
İrlanda	4729	5378	5324	5523
İtalya	10546	10898	10300	10300
Hollanda	11832	10909	10958	10755
Portekiz	750	1531	1448	1500
İspanya	5984	5998	5980	5757
İngiltere	15917	14701	14781	15005
Toplam	118401	111984	111050	112200

Kaynak: FAO, Yearbook, Production 1995.

Yunanistan 789 bin ton ile son sırada yer almaktadır. Süt üretiminde Almanya % 21.9 pay almakta daha sonra sırasıyla Fransa % 22.5, İngiltere % 13.1, Hollanda % 9.7, İtalya % 9.1 pay almaktadır.

Tablo:26'ya göre, AB'nde 1988 yılında 7.1 milyar \$ süt ihracatı yapılmış, bu rakam 1989 yılında 7 milyar \$'a, 1990 yılında 6.8 milyar \$'a düşmüştür. 1991 yılından sonra ihracat artarak 6.94 milyar \$'a, 1992 yılında 8.9 milyar \$'a ve 1993 yılında 10.6 milyar \$'a yükselmiştir. AB'nin son yıllarda ihracata yöneldiği dikkat çekmektedir. AB ülkelerinden en çok süt ihracatı yapan ülke 2.6 milyar \$ ile Almanya'dır. Bu ülkeyi 1.5 milyar \$ ile Fransa izlemektedir. En az ihracat yapan ülke 12.5 milyon \$ ile Yunanistan'dır.

Tablo:26. AB'nde Süt İhracatı (Taze ve İşlenmiş) (Milyon \$)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Belçika-Lüksemburg	579	687	680	811	1003	1035
Danimarka	230	285	354	328	348	310
Fransa	1199	1247	1467	1361	1591	1427
Almanya	2787	2200	1907	2388	2948	2585
Yunanistan	14.7	14.9	16.4	15.4	15.0	12.4
İrlanda	268	364	303	275	753	469
İtalya	10.7	9.9	10	13.9	166	16.4
Hollanda	1540	1669	1584	1243	1422	1389
Portekiz	16.1	13.2	18.8	32.6	25.5	28.4
İspanya	74.5	50.5	10.9	20.9	99	75
İngiltere	383	424	479	460	538	510
Toplam	7102	6984	6830	6949	8908	10648

Kaynak: Yearbook, Trade 1994.

Tablo:27. AB'nde Süt İthalatı (Taze ve İşlenmiş) (Milyon \$)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Belçika-Lüksemburg	257	301	389	569	685	685
Danimarka	42.4	27	29	34	42	26
Fransa	350	296	294	467	724	600
Almanya	348	374	557	388	437	402
Yunanistan	236	255	280	224	270	225
İrlanda	174	20	39	41	56	64
İtalya	1273	1183	1137	1197	1381	1246
Hollanda	1860	1562	1376	1300	1705	1225
Portekiz	8	10	9	14	20	31
İspanya	200	207	202	260	322	387
İngiltere	147	175	210	251	346	259
Toplam	4896	4411	4522	4744	5988	5150

Kaynak: Yearbook, Trade 1994.

Tablo:27'ye göre, AB'nde süt ithalatı 1988 yılında 4.9 milyar \$ olmuşken, 1989 yılında 4.4 milyar \$'a düşmüş ve daha sonraki yıllarda artarak 1992 yılında 6 milyar \$'a yükselmiştir. 1993 yılında tekrar 5.1

milyar \$'a düşmüştür. İthalattan en yüksek payı 1.246 milyar \$ ile İtalya almaktadır. Hollanda 1.225 milyar \$ ile onu izlemektedir. İthalattan en düşük payı 26 milyon \$ ile Danimarka almaktadır.

AB ülkelerinde süt ithalat rakamları süt ihracat rakamlarının yarısı kadardır. 1993 yılında 10.6 milyar \$'lık ihracata karşılık, 5.1 milyar \$'lık ithalat yapılmıştır. Bu rakamlar AB'nin üretim fazlasına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo:28. AB'nde Peynir Ürünleri ve Yağ Üretimi (1000 ton)

	Peynir Ürünleri			Yağ Üretimi		
	1979-81	1993	1994	1979-81	1993	1994
Belçika-Lüksemburg	46	75	68	100	73	78
Danimarka	218	292	323	118	59	59
Fransa	1147	1544	1563	606	434	437
Almanya	950	1342	1371	839	492	455
Yunanistan	195	210	210	5.3	5.5	6
İrlanda	55	95	91	128	134	135
İtalya	61	885	919	76	98	97
Hollanda	457	629	648	189	147	128
Portekiz	38	646	65	5	17	15
İspanya	145	154	159	19	25	21
İtalya	238	330	362	168	108	105
Toplam	3551	6202	5781	2253	1592	1536

Kaynak: Yearbook, Production 1995.

Tablo:28'e göre, AB ülkelerinde 1978-81 yılları arasında 3.5 milyon ton peynir üretilirken, 1994 yılında 5.8 milyon ton üretim yapılmaktadır. Bu üretimden en yüksek payı 1.6 milyon ton ile Fransa almaktadır. Bunu sırayla Almanya, İtalya, Hollanda, İngiltere izlemektedir. AB'nde peynir ürünleri üretimi her yıl artmaktadır.

Toblo:28'e göre, AB'nde yağ üretimi 1979-81 yıllarında 2.2 milyon ton iken, 1994 yılında 1.5 milyon tona düşmüştür. Üretimde en yüksek

payı 455 bin ton ile Almanya almaktadır. Bunu 437 bin ton ile Fransa, 135 bin ton ile İrlanda, 128 bin ton ile Hollanda izlemektedir. AB'nde 1979-1994 dönemi içerisinde yağ üretiminde % 31'lik bir azalma görülmektedir. Üretimin azalması AB'nde biriken yağ stokların eritilebilmesi için yapılmaktadır.

II. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA İLİŞKİN POLİTİKALAR

Büyükbaş hayvancılığa ilişkin politikalar içerisinde fiyat politikaları, üreticiyi ve tüketiciye koruma politikaları, süt ve süt ürünleri koruma politikaları, et ve et ürünleri koruma politikaları ele alınmaktadır.

A. Fiyat Politikası

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği antlaşmasından sonra Türkiye'de süt hayvancılığı, süt ve süt ürünleri sanayinin rekabet gücü önemli ölçüde etkilenecektir. Türkiye hayvancılığına gümrük birliği ile olabilecek olumsuz etkilerin en aza inmesi için AB'nde uygulanan fiyat politikalarına bakmak gerekir.

AB'nde 1968 yılı sonrasında sütçülük ile ilgili özel politikalar uygulamaya geçirilerek, yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Bu politikalar ile⁸³;

- Üreticilerin gelirlerini belirli düzeyde tutan,
- İç piyasayla ilgili düzenlemeler yapan,
- Birlik dışındaki ülkelerle olan ticareti düzenleyen,
- Destekleme alımı ve fiyatları tespit eden,
- Üretim sübvans eden,
- Üretim yardımları yapan,

⁸³ Ela Atış ve Sevtap Güler, "Türkiye ve Avrupa Birliğinde Süt ve ürünlerinde Uygulanan Koruma Politikalarının Genel Olarak İncelenmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 221.

- Stoklama sistemlerini içeren ve üretim fazlalıklarına çözümler gösteren, ortak bir piyasa düzeni amaçlanmaktadır.

Süt ve süt ürünleri için uygulanan ortak piyasa düzeninin temel amaçları ise:

- Ortak bir tarımsal pazar ortaya çıkarmak,
- Topluluk tercihi ve ortak mali sorumluluk ilkeleri içerisinde üreticilere yeterli bir gelir sağlamak,
- Pazardaki arz ve talep dengesini sağlayarak, birlik içi piyasaların düzenlenmesidir.

Avrupa Birliğinde her ne kadar süt ve süt ürünleri fiyat politikasının ortak piyasa düzeni çerçevesinde yürütüldüğü ifade edilse de, üye ülkeler kendi düzen ve koşullarına uygun politikalar izlemektedir. Toplulukta süt ve süt ürünleri ortak tarım politikası içinde özel bir fiyat uygulamasına tabidir. Destekleme sistemi, hedef fiyat ve bazı ürünler için konan müdahale fiyatları ile sağlanmaktadır.

1. Hedef fiyat

Birlik çiftçisini ne derece korumak istiyorsa o derece yüksek bir destekleme fiyatı belirler buna hedef fiyat denir⁸⁴.

Avrupa Birliği, topluluk içi süt fiyat ve müdahale uygulamaları içerisinde süt sezonu 1 Nisan'da başlamakta ve ertesi yılın 31 Mart'ına kadar devam etmektedir. Belli kalitedeki sütün pazara gelmesini sağlamak ve tüketicilerin aşırı fiyat artışlarından korunması amacıyla her pazarlama yılı için ham sütte hedef fiyat belirlenmektedir.

Aşırı üretim sorununa çözüm için, 1977'de fazla süt satışlarından hedef fiyatın % 4'ü oranında ortak sorumluluk kesintisi uygulanmaya başlanmıştır. Dağlık bölgelerdeki üreticiler bu vergi uygulamasının dışında

⁸⁴ Halil Seyitoğlu, *Uluslararası İktisat*, 7.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul: 1990, s. 478.

tutulmuş ve daha az korunan bölgeler için bazı muafiyetler getirilmiştir. Daha sonraki yıllarda "Garanti Eşiği Yöntemi"ne geçilmiştir. 1981 yılında fabrikalar tarafından alınan sütün % 0.5 fazlası olan üretim hedefi ile garanti eşik fiyatı tespit edilmiştir. 1983 yılında fabrika alımlarının aşılması sonucunda hedef fiyat % 3 oranında azaltılmıştır⁸⁵.

1984 yılından itibaren kota uygulamasına geçilmiş ve kota uygulamasının başarısız olması 1986 yılında kotanın artırılmasına neden olmuştur. 1987-1988 yıllarında süt üretiminin aşamalı olarak % 9.5 oranında azaltılması kararlaştırılmıştır. 1988-89 pazarlama yılında da üretime % 2.5 oranında ilave yapılmış ve 1993-95 yılları içinde kotada 2 oranında bir azaltma yapılmıştır⁸⁶.

Tüm bu uygulamaların dışında, süt üretimini gönüllü olarak azaltanlara ve tamamen bırakarak, et hayvancılığına geçenlere özel destekler verilmektedir. Genel olarak, Mayıs 1992'de AB'nde süt pazarı, "Müdahale Sistemi" ve "Pazar Kararlılığını Sağlama Prensipleri"ne göre yürütülmektedir. Müdahale sistemi içinde; kamu müdahalesi, depolama yardımları, müdahale stoklarının eritilmesi gibi araçlardan yararlanılmaktadır. Pazar kararlılığının sağlanması; ortak sorumluluk kesintileri, kotalar ve üretimi azaltma yardımları ile gerçekleştirilmektedir⁸⁷.

2. Müdahale fiyatı

Piyasa fiyatlarının hedef fiyatın belirli oranlarda altına düşmesi durumunda, fiyatların daha fazla düşüşünü önlemek için piyasadan mal satın alınarak mal stoklanır. Piyasada oluşmasına izin verilen bu en düşük fiyata müdahale fiyatı denir. Piyasadan mal alımı ile oluşan mal stokları

⁸⁵ Atış ve Güler, s. 211.

⁸⁶ Atış ve Güler, s. 211.

⁸⁷ Atış ve Güler, s. 221.

daha sonra düşük fiyatla piyasaya sunulur⁸⁸. müdahale kapsamına giren ürünlerde 1989 yılında bazı değişiklikler yapılmıştır. Müdahale kapsamındaki ürünlere içme sütü, tereyağı, süttozu (stokların erimesi nedeniyle son aylarda müdahale söz konusu değildir) ve bazı peynir çeşitleri eklenmiştir.

Piyasa düzeninin korunması ve üreticilerin desteklenmesi için paketlenmiş tereyağı, yağı alınmış süt tozu ve beyaz peynir çeşitleri için müdahale fiyatları uygulanmaktadır. Müdahale fiyatları hedef fiyattan % 5-10 kadar daha düşük olmaktadır. Birlik içinde tereyağı ve peynir gibi ürünlerin piyasa arzının düzenli sağlanması için de firmalara depolama yardımı adıyla destek sağlanılmaktadır⁸⁹.

3. Piyasa Fiyatı

Piyasa fiyatı hedef fiyatından biraz daha düşüktür. Müdahale fiyatları, piyasa fiyatlarını belirlemektedir⁹⁰.

Süt ve süt ürünlerindeki bu piyasa düzenlemelerine karşılık Birlik sınırlarında da çeşitli koruyucu önlemler uygulanmaktadır.

a. Eşik Fiyat

Birlik dışı ülkelerden Birliğe ihraç edilen ürünlerde en düşük fiyat düzeyi olup, iç piyasa fiyatlarını korumak amacını güder⁹¹.

Avrupa Birliği, birlik dışı ülkelerle olan süt ve süt ürünleri ticaretinde "Eşik Fiyatlar, İthalat Vergileri ve ihracat Geri Ödemeleri" gibi koruyucu uygulamalara gitmektedir. Birlikte, birlik dışı ülkelerden ithal edilecek düşük fiyatlı ürünlerin iç piyasada yapacağı olumsuzlukları önlemek

⁸⁸ Seyitoğlu, s. 478.

⁸⁹ Atış ve Güler, s. 221.

⁹⁰ Atış ve Güler, s. 222.

⁹¹ Atış ve Güler, s. 222.

amacıyla birliğin tüm bölgeleri için geçerli olmak üzere eşik fiyatlar belirlenmektedir. Eşik fiyat süt tozu, tereyağı ve bazı peynir çeşitlerini içeren 12 ürün için geçerlidir.

b. İthalat Vergileri

İthalat vergileri eşik fiyat ile dünya fiyatları arasındaki farkı ifade etmektedir. Süt ürünleri için bu vergiler ayda iki defa belirlenmektedir. Ancak, özel durumlarda bu tarihler arasında değişiklikler yapılmaktadır⁹².

c. İhracat Vergi Ödemeleri (Referans)

Topluluk içi fiyatları ile dünya fiyatları arasındaki farkı telafi etmek amacı ile komisyon tarafından ödenmektedir.

AB'nde büyük miktarlara ulaşan süt tozu ve tereyağı stoklarının eritilebilmesi için, bu ürünlerin ihracatında çeşitli destekleme araçlarından da yararlanılmaktadır. İhracat sübvansiyonu ve ihracat primi ödemelerinden oluşan ihracat ödemeleri birlik ülkelerin hepsi için aynı düzeydedir. İhracat sübvansiyonu ihracatın yapıldığı ülkeye göre farklılık göstermekte, ayda en az bir kez gözden geçirilmektedir.

AB'nde ihracatta uygulanan iadelerde süt ve süt ürünlerine uygulanan iade, sığır ve dana etine uygulanan iadede daha fazladır. En fazla teşvik ödemesi tahsilat esnasında 5.2 milyon ECU gerçekleşmektedir⁹³.

AB'nde diğer ürünlerde olduğu gibi süt ve süt ürünleri ile ilgili koruma harcamaları Avrupa Tarımsal Yön Verme Garanti Fonu

⁹² Turan Güneş, Mevhibe Albayrak ve Ahmet Turan, "Türkiyede Canlı Hayvanlar, Ham ve İşlenmiş Hayvansal Ürünler İç ve Dış Pazarlaması, Topluluğa Uyum Durumları", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991, s. 56-60.

⁹³ Güneş, Albayrak, Turan, s. 58.

(FEOGA)'nın Garanti Bölümünden karşılanmaktadır. Son 10 yıllık dönem itibariyle toplam tarımsal harcamalar içerisinde süt ve süt ürünleri harcamaları 1983-87 döneminde % 27.1, 1988-90 döneminde % 21.3, 1991-93 döneminde ise % 15.6'lık bir pay almıştır⁹⁴.

4. İhracat Taahhütleri

Birlik, ihracatı teşvik amacıyla ihracatçısına büyük oranlarda teşvik ödemesi yapmaktadır. Birlik teşvik oranlarının düşürülmesi konusunda iki taahhütte bulunmuştur.

-Birincisi, 1986-1990 ortalaması baz alınarak, her üründe doğrudan ihracat sübvansiyonları altı yılda % 36 oranında indirilecektir.

-İkincisi, ihracat sübvansiyonları 1986-1990 ortalama ihracat miktarı baz alınarak, altı yıl içinde % 21 oranında indirilecektir. Buna işlenmiş ürünler dahil edilmemiştir⁹⁵.

1970'li yıllarda bazı tarım ürünlerinde kendine yeterliliği sağlayan Birliğin, 1973-1982 yılları arasındaki kendine yeterlilik oranı % 79'dan % 87'ye yükselmiştir. 1982 yılında kendine yeterlilik oranı süt ürünlerinde % 118, sığır etinde ise % 103'e ulaşarak, bu ürünlerin net ihracatçısı olunmuştur.

1985-1986 yıllarında stoklarda büyük artışlar olmasının temelinde, AB'nin kuruluş yıllarında hazırlanmış tarım politikasının kendine yeterlilik hedefini aşmış olmasına rağmen, sürdürülmüş olmasıdır.

1970'lerdeki Dünya ekonomik krizi ile artan işsizlik AB'nde nüfus artış hızını yavaşlatmıştır. Yüksek fiyat politikalarının uygulanması, üretim düzeyi ve stokların artmasına neden olarak gösterilebilir. Tarımsal üretim

⁹⁴ Atış ve Güler, s. 222-223.

⁹⁵ Atış ve Güler, s. 223.

fazlalıklarındaki büyüme, AB bütçesi için giderek ağır bir yük haline gelmiştir. Depolama ve elden çıkarma önlemleri, garanti harcamaları içindeki payını sürekli artırmaktadır. Hayvansal ürünlerde meydana gelen fazlalıkların muhafazası için yeterli depolama imkanlar olmaması, Birlik dışı ülkelere depo kiralanmasını zorunlu hale getirmektedir.

Birliğin tarım ürünleri ihracatına uyguladığı yoğun teşvik politikaları, Dünya tarım ürünleri piyasa fiyatlarının düşmesine yol açmaktadır. AB ile rekabet edebilmek için düşük fiyatlarla ürünlerini ihraç etmek zorunda kalan diğer ülkelerin çiftçileri gelir kaybına uğramaktadır.

AB sübvansiyonları, dünya ticaretinin tam olarak liberalleşmesine engel olabilmektedir. Birlik dışı ülke ihracatçılarının pazar kaybetmelerine ve dünya tarım piyasalarında istikrarsızlığa neden olabilmektedir⁹⁶.

Birlikte süt ve süt ürünleri sektörüne verilen sübvansiyonların % 48.8'i fiyat sübvansiyonu, % 41.4'ü ihracatta iade, % 6.1'i depolama yardımı ve % 4.1'i yönlendirme primidir. Sığır ve dana etine 1993 yılında ihracat iadesi verilmemiş olup, verilen sübvansiyonların % 47.5'i depolama yardımlarından % 25.6'sı da fiyat sübvansiyonundan ibarettir⁹⁷.

Avrupa Birliğinde 1992 yılında yapısal değişikliğe yönelik olarak geri kalmış bölgelere 1.6 milyar, tarımsal yapıya 701 milyar, kırsal kalkınmaya yönelik 475 milyar ve geçişle ilgili önlemlere 63 milyar olmak üzere toplam 2.8 milyar ECU harcanmıştır⁹⁸.

Müdahale kapsamında verilen fiyat sübvansiyonlarının oranı FEOGA harcamalarının % 50.7'sini oluşturmaktadır. Piyasalarda dengeyi

⁹⁶ Mehmet Bozoğlu, "Avrupa Birliğinde Tarım Sübvansiyonları", *Çiftçi ve Köy Dünyası*, Sayı: 127-128, Temmuz-Ağustos, 1995, s. 19-20.

⁹⁷ Bozoğlu, s.19.

⁹⁸ Bozoğlu, s. 19.

sağlamak amacıyla yapılan depolama yardımlarının toplam yardımlara oranı % 14.8'dir. 1993 yılında tütün, süt ve süt ürünlerine yönlendirme primi olarak yapılan harcamaların oranı % 2.3 olmuştur.⁹⁹

B. ÜRETİCİ VE TÜKETİCİYİ KORUMA POLİTİKALARI

Avrupa Birliği'nin 1957 yılındaki kuruluş antlaşması imzalanırken, öncelikle ekonomik büyümenin hızlandırılması, ticaret kapsamının genişletilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Tüketicinin korunması o dönemlerde yeterince önemsenmemiştir. Milli pazarların açılmasıyla serbest mal dolaşımı sağlanmış ve tüketici sorunlarına Avrupa düzeyinde boyutlar kazandırmıştır.

1972 yılında Paris'te toplanan Birlik Zirvesinde sosyal ve bölgesel politikaların geliştirilmesi, çevre korumasının yanı sıra tüketici haklarının korunması sorunu da ele alınmıştır. 1973 yılında Birlik kapsamında "Çevre ve Tüketiciyi Koruma Direktörlüğü" ve "Tüketici Danışma Komitesi" kurulmuştur. Tüketiciyi korumada "Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN)", üye ülkelerdeki "Standart Enstitüleri" ve tüketiciyi korumaya yönelik devlet veya tüketici teşkilatları da yer almaktadır¹⁰⁰.

Avrupa Birliği Komisyonu, et alım-satımı ve kalite tespiti ile ilgili bazı kurallar koymuştur. Komisyon sağlık konusunda insan ve hayvan gıdaları için iki adet bilimsel eksper komitesi kurmuştur. Komite, veterinerlik işleri ile, hayvansal gıda maddelerinin sağlık sorunlarıyla uğraşmaktadır. Ayrıca, AB komisyonu sanayici, tüketici, tarımcı, tüccar ve işçi temsilcilerden oluşan bir gıda maddeleri danışma komitesi de kurmuştur.

⁹⁹ Bozoğlu, s. 18.

¹⁰⁰ Güneş, Albayrak ve Turan, s. 68.

AB'nde ambalaj sanayi konusundaki düzenlemeler direktifler şeklinde olmaktadır. Et konservelerini etiketleme, sağlık şartlarını belirleme gibi konularda düzenlemeler bulunmaktadır.

Birlikte tarıma verilen desteğe ilaveten, tüketiciye yönelik destekler de ihmal edilmemiştir. Hayvansal ürünler dünya fiyatlarının altına tüketiciye ulaştırılmaya çalışılmaktadır. AB'nde 28 Eylül 1990 tarihinde alınan bir kararla Birlikte üretilen ete üretim safhasında verilen 2 \$'lık sübvansiyon, 10 \$'a çıkarılmıştır. Ayrıca 1979 yılından itibaren sığır eti zaman zaman müdahale fiyatının altında fiyatlarla tüketiciye satılmıştır¹⁰¹.

Birlik'te iç piyasada fiyatların üretim döneminden önce belirlenmesi nedeniyle fiyat dalgalanmalarının önüne geçilmesi dolaylı olarak tüketiciyi de korumaktadır. Bazı ürünlerin tüketimini artırmak veya dar gelirli gruplara yardımda bulunmak veya üretim fazlalıklarını eritmek için çeşitli uygulamalara başvurmaktadır. Tüketiciye yardım programı olarak bilinen bu programa, örnek olarak okul çocuklarına süt ve süt ürünleri dağıtımı gösterilebilir¹⁰².

C. SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİ KORUMA POLİTİKALARI

Süt ve süt ürünleri üretimini korumak amacıyla uygulanan üretici sübvansiyon eşdeğeri (PSE) tüketicilerden üreticilere, tüketici sübvansiyon eşdeğeri (CSE) üreticiden tüketiciye parasal transfer değerini ölçen göstergelerdir. Koruma araçları parasal transferler, fiyat destekleri, doğrudan ödemeler, girdi maliyetlerinin azaltılması ve genel hizmetler olarak dört grupta sınıflandırılmaktadır. Brüt toplam PSE bu dört grubun toplamını ifade etmektedir. Net toplam PSE ise, brüt toplam PSE'den üretimle ilgili vergilerin çıkarılmasıyla bulunmaktadır.

¹⁰¹ Güneş, Albayrak ve Turan, s. 69.

¹⁰² Güneş, Albayrak ve Turan, s. 69.

Bitkisel ürünlerle ilgili hesaplamalarda brüt toplam PSE, hayvansal ürünlerle ilgili hesaplamalarda ise net toplam PSE değerleri kullanılmaktadır. Toplam tüketici sübvansiyon eşdeğeri ise, tüketiciye piyasa desteklemeleri ve fiyat dışı transferleri içeren piyasa transferlerinden meydana gelmektedir¹⁰³.

Tablo:29.Toplam Üretici Sübvansiyon Eş Değeri İçerisinde Et, Süt Sübvansiyon Eş Değerlerinin Payı (%)

	1979-86		1990-92		1993	
	AB	TÜRKİYE	AB	TÜRKİYE	AB	TÜRKİYE
Sığır Eti	25.9	7.5	22.4	12.4	24.1	16.2
Süt	36.3	40.1	33.5	23.0	29.7	21.0

Kaynak: Ela Atış, Sevtap Güler, Türkiye ve AB'nde Süt ve Ürünlerinde Uygulanan Koruma Politikalarının Genel Olarak İncelenmesi, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:29'a göre, üretici sübvansiyon eşdeğeri içinde et ve süt ürünleri sübvansiyon eşdeğeri 1979-86 dönemi içerisinde AB'nde sığır etinde % 25.9, Türkiye'de % 7.5, sütte AB'nde % 36.3 Türkiye'de % 40.1'dir. 1993 yılında sığır etinde AB'nde % 24.1, Türkiye'de % 16.2 ve sütte AB'nde 29.7, sütte % 21'dir. AB'nde üretici sübvansiyon eş değeri içerisinde etin payında bir değişim olmamış ve sütte % 15'li bir azalma olmuştur. Türkiye'de ise sığır etinde 2 katı bir artış olmasına karşın sütte % 100 azalma olmuştur.

1979-86 dönemi içerisinde AB'nde üreticiye % 54 oranında katkı yapılmakta, tüketiciden % 41 oranında katkı alınmaktadır. Türkiye'de ise % 47 oranında üreticiye katkı yapılırken, tüketiciden % 44 oranında katkı alınmaktadır. 1992 yılında üretici daha çok desteklenmekte, tüketiciden daha çok katkı alınmaktadır. 1993 yılında ise AB'nde üreticiye % 61 oranında katkı verilmekte, tüketiciden % 51 katkı alınmaktadır. Türkiye'de

¹⁰³ Tümer Uraz ve Diğerleri, "Türkiye'nin Süt Üretimi, Sorunları, Dış Alımı ve Satımı", II. Hayvancılık Kongresi, Ankara: 17-19 Haziran 1991, s. 280.

ise üreticiye % 50 katkı verilmekte, tüketiciden % 51 katkı alınmaktadır. Diğer yandan, destekleme politikalarının tüketicilere yansıma oranı 1988 yılı dışında her iki tarafta da birbirine yakındır. Tüketiciler % 50'ler düzeyinde vergilendirilmekte, sektöre yapılan destekleme harcamalarının yaklaşık yarısı tüketiciler tarafından karşılanmakta ve tüketiciler yeterince korunmamaktadır¹⁰⁴.

AB ülkelerinden İngiltere'de tüketicilerin korunması Bakanlık düzeyinde örgütlenme ile yürütülmektedir. Bakanlığın adı "Tüketicinin Korunması ve Fiyat Bakanlığı"dır. Bu bakanlığın çalışmalarını düzenleyen en önemli kanun "Tüketicinin Korunması Kanunu"dur. Bunun yanı sıra "Emtia Arz Kanunu" ile de bazı üretim ve pazarlama teşkilatlarına yardımcı olunmaktadır. Almanya'da 1958 yılında çıkarılan "Gıda Maddeleri Kanunu" en etkin düzenleme olarak görülmektedir. İlerleyen yıllarda ihtiyaç ve gelişmelere göre gerekli düzenlemelerin yapılmasından da kaçınılmamıştır¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Atış ve Güler, s. 223.

¹⁰⁵ Uraz ve Diğerleri , s. 281.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE VE AB HAYVANCILIĞININ KARŞILAŞTIRMASI

I. HAYVANSAL ÜRÜN ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI

A. ET ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de 1994 yılında toplam kırmızı et üretimi 486 bin tondur. Aynı yıl 2.3 milyon büyükbaş hayvan kesimi yapılarak 324 bin ton büyükbaş hayvan eti üretilmiştir¹⁰⁶. 1994 yılında AB ülkelerinden Belçika-Lüksemburg'da 1 milyon baş kesim yapılarak, 358 bin ton et, Danimarka'da 774 bin kesim ve 189 bin ton et, Fransa'da 6 milyon kesim ve 1.66 milyon ton et, Almanya'da 5 milyon kesim ve 1.5 milyon ton et, Yunanistan'da 320 bin kesim ve 85 bin ton et, İrlanda'da 1.4 milyon kesim ve 441 bin ton et, İtalya'da 4.9 milyon kesim ve 1.2 milyon ton et, Hollanda'da 2.5 milyon kesim ve 600 bin ton et, Portekiz'de 497 bin kesim ve 114 bin ton et, İspanya'da 2 milyon kesim ve 472 bin ton et, İngiltere'de 3.1 milyon kesim ve 887 bin ton et üretilmiştir. AB ülkeleri toplam büyükbaş hayvan et üretimi 7.5 milyon tondur¹⁰⁷.

B. SÜT ÜRETİM KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de 1994 yılında 6.1 milyon sağılan büyükbaş hayvandan karşılık, 9.2 milyon ton süt üretilmiştir¹⁰⁸. Aynı yıl AB ülkelerden Belçika-Lüksemburg'da 757 bin baş hayvandan 3.5 milyon ton süt üretilmekte, Danimarka'da 717 bin baş hayvandan 4.4 milyon ton süt, Fransa'da 4.7 milyon baş hayvandan 25 milyon ton süt, Almanya'da 5.3 milyon baş hayvandan 28 milyon ton süt, İtalya'da 2.7 milyon baş hayvandan 10.3 milyon ton süt, Hollanda'da 1.7 milyon baş hayvandan 10.7 milyon ton süt, Portekiz'de 1.3 milyon baş hayvandan 1.5 milyon ton süt, İspanya'da 1.3 milyon baş hayvandan 5.8 milyon ton süt ve İngiltere'de 2.7 milyon baş

¹⁰⁶ DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1994, s. 367.

¹⁰⁷ FAO, *Yearbook, Productive*, 1995, s.198

¹⁰⁸ DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1994, s. 365.

hayvandan 15 milyon ton süt üretilmiştir. AB ülkelerinin büyükbaş hayvanlardan elde ettiği süt toplamı 112.2 milyon tondur¹⁰⁹.

II. HAYVANSAL ÜRÜN TÜKETİMİNİN KARŞILAŞTIRMASI

AB süt ve süt ürünleri tüketimi Belçika-Lüksemburg'ta kişi başına 374.8 kg, Danimarka'da 992.9 kg, Fransa'da 522.2 kg, Almanya'da 439.2 kg, İrlanda'da 1728.7 kg, Hollanda'da 923.3 kg, İngiltere'de 285.8 kg, İspanya'da 180.3 kg ve Yunanistan'da 173.8 kg, Türkiye'de 174 kg'dir¹¹⁰. AB ülkelerinde süt tüketiminin % 60-70 kadarının içme sütü oluştururken, Türkiye'de üretilen sütün % 20'i içme sütü, % 20'si peynir, % 23'ü yoğurt, % 35'i krema ve tereyağı ve % 1.6'sı süt tozu ve % 0.4'ü ise dondurma şeklinde tüketilmektedir¹¹¹.

AB ülkelerinde yılda kişi başına et tüketimi incelendiğinde; kişi başına tüketim Almanya'da 100 kg, Fransa'da 102 kg, İtalya'da 84 kg, Hollanda ve Belçika'da 100 kg, İngiltere'de 74 kg, İrlanda'da 96 kg, Danimarka'da 90 kg, Yunanistan'da 78 kg, Türkiye'de 7.24 kg'dir. Bu rakamlar Türkiye'de ekonomik düzeyin düşük olduğunu göstermektedir¹¹².

Türkiye'nin 1994 yılı kişi başına aylık harcamaları incelendiğinde, hane halkı gelirin % 35'lik bölümünün gıda tüketimi için ayrıldığı görülür. Bu oran Avrupa Birliği ülkelerinden; Fransa'da % 20.7, İtalya'da % 28.7, İspanya'da % 27, Almanya'da % 17.3, İngiltere'de % 19.2 ve Yunanistan'da % 40' tır. Türkiye'de tüketim harcamaları içinde gıda harcamalarının yüksek olmasına karşın, gıda harcamaları içinde et harcamalarını payı (balık dahil) % 16.78 gibi düşük düzeyde kalmaktadır.

¹⁰⁹ FAO, *Yearbook, Productive*, 1995, s.198.

¹¹⁰ FAO, *Yearbook, Productive*, 1995, s. 115.

¹¹¹ Koç ve Yurdakul, s. 69.

¹¹² Raşit Sönmez, *Köye Doğru*, II. b., İzmir: Bilgihan Matbaası, 1990, s. 14.

AB ülkelerinden İspanya'da aile tüketim harcamaları içinde gıdanı payı % 27 ve gıda harcamaları içinde et harcamalarının payı % 27.7 dir¹¹³.

III- VERİMLİLİK KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de Sığırlarda karkas et verimi 146 kg, koyunlarda 20 kg, kıl keçisinde 19 kg ve tiftik keçilerinde ise 16 kg'dır. Avrupa Birliği'nde sığırdan 270 kg, koyun ve keçilerde 14 kg'dır¹¹⁴.

Türkiye et üretiminde verim artışından söz edilmesine karşın, mevcut durum iç açıcı değildir. Türkiye'de sığırdan et verimliliği 146 kg, Belçika'da 332, Danimarka'da 245, Fransa'da 283, Almanya'da 300, Yunanistan'da 266, İtalya'da 241, Hollanda'da 245, Portekiz'de 229, İspanya'da 236, ve İngiltere'de 280 kg'dır¹¹⁵.

Türkiye'de sağılan büyükbaş hayvan başına süt verimliliği yıllık 1476 kg iken, AB ortalaması 4942, Belçika'da 4667, Danimarka'da 6195, Hollanda'da 6289, İngiltere'de 5506, Almanya'da 5320, Yunanistan'da 3644, Fransa'da 5314, İrlanda'da 3741, İtalya'da 3887, Portekiz'de 1177, İspanya'da 4295 kg'dır. Türkiye ile kıyaslandığında Portekiz dışındaki ülkelerde verimlik çok yüksektir¹¹⁶.

IV. İHRACATIN VE İTHALATIN KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de et ihracatı istikrarsız bir yapıya sahiptir. İhracat 1982 yılında 15 milyon, 1987 yılında 55 milyon, 1990 yılında 18 milyon, 1993 yılında 15 milyon \$ olmuştur¹¹⁷. 1993 yılında AB ülkelerinden Belçika-Lüksemburg 600 milyon, Danimarka 393 milyon, Fransa, 1.5 milyar, Almanya 1.3 milyar, Yunanistan 4.2 milyon, İrlanda 844 milyon, İtalya 222

¹¹³ Koç ve Yurdakul, s. 70.

¹¹⁴ Talim ve Saner, s. 3.

¹¹⁵ FAO, *Yearbook, Productive*, 1995, s. 198.

¹¹⁶ FAO, *Yearbook, Productive*, 1995, s. 216.

¹¹⁷ Kızıloğlu, s. 57.

milyon, Hollanda 1.37 milyar, Portekiz 2.3 milyon, İspanya 159 milyon, İngiltere 532 milyon \$'lık et ihraç etmiştir. AB ülkeleri ihracat toplamı 7 milyar \$'dır¹¹⁸.

Türkiye'de süt ihracatı yapılmamakta ve üretilen sütün tamamı iç piyasada tüketilmektedir. 1993 yılında AB ülkelerinden Belçika-Lüksemburg 1 milyar, Danimarka 310 milyon, Fransa 1.4 milyar, Almanya 2.6 milyar, Yunanistan 12 milyon, İrlanda 469 milyon, İtalya 16 milyon, Hollanda 1.4 milyar, Portekiz 28 milyon, İspanya 75 milyon, İngiltere 510 milyon \$'lık süt ihracı yapmışlardır. AB Ülkeleri ihracat toplamı 10.6 milyar \$'dır¹¹⁹.

Türkiye özellikle 1993 yılından sonra et ithalatı hız kazanmıştır. 1993 yılında 32 bin ton, 1994 yılında 40 bin ton ve 1995-1996 yıllarında 400 bin ton ithalatına karar verilmiştir¹²⁰. 1993 yılında AB ülkelerinden Belçika-Lüksemburg 23 bin, Danimarka 36 bin, Fransa 39 bin, Almanya 280 bin, Yunanistan 115 bin, İrlanda 23 bin, İtalya 400 bin, Hollanda 93 bin, Portekiz 51 bin, İspanya 74 bin, İngiltere 133 bin ton et ithal etmiştir. AB ülkeleri toplam ithalatı 1.3 milyon tondur¹²¹.

Türkiye'de süt ithalatı yapılmamaktadır. 1993 yılında AB ülkelerinden Belçika-Lüksemburg 685 milyon, Danimarka 26 milyon, Fransa 600 milyon, Almanya 402 milyon, Yunanistan 225 milyon, İrlanda 64 milyon, İrlanda 1.2 milyar, Hollanda 1.2 milyar, Portekiz 31 milyon, İspanya 387 milyon ve İngiltere 259 milyon \$'lık süt ithalatı yapmışlardır. AB ülkeleri toplam süt ithalatı 5.1 milyar \$'dır¹²².

¹¹⁸ FAO, *Yearbook, Trade*, 1994, s. 31

¹¹⁹ FAO, *Yearbook, Trade*, 1994, s. 61.

¹²⁰ Gündoğmuş, Tanrıvermiş, s. 60.

¹²¹ FAO, *Yearbook, Trade*, 1994, s. 31.

¹²² FAO, *Yearbook, Trade*, 1994, s. 61.

V. İŞLETMELERİN YAPISAL KARŞILAŞTIRMASI

A. BÜYÜKLÜK AÇISINDAN

İşletme büyüklüğü ölçüsü olarak, işletmelerin tasarrufunda bulunan arazinin kriter alındığı 1991 yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki tarım işletmelerinin % 67.04'ü 1-49 dekar, % 17.88'i 50-59 dekar, % 14.05'i 100-499 dekar, % 0.94'ü 500 dekar ve daha büyüktür. Buna göre tarım işletmelerinin küçük işletmeler olduğu söylenebilir. 500 dekarın üzerinde araziye sahip tarım işletmelerinin oranı % 1'i bulmamaktadır. Ortalama işletme genişliği de 57.65 dekar olup, bu 1980 yılına göre 4.75 dekar bir gerilemeyi ifade etmektedir¹²³.

Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki tarım işletmelerinin büyüklüklerine bakıldığında, işletmelerin daha büyük oldukları görülmektedir. AB üyesi Belçika, Danimarka, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İngiltere olmak üzere 12 ülke birlikte ele alındığında toplam tarım işletmesi sayısının 7 milyon adet olduğu görülmektedir. Türkiye'nin tek başına tarım işletmesi sayısı (4 milyon adet) AB toplamın % 58'i civarındadır. AB'ndeki tarım işletmelerinin işletme genişliği itibariyle dağılımına bakıldığında ise 1-49 dekar arasındakilerin toplam tarım işletmesi sayısına oranını % 49.20; 50-99 dekar arasındakilerin % 28.80, 100-499 dekar arasında olanların % 17.20, 500 dekar ve daha büyüklerin ise % 6.8 dir. İşletme büyüklük gruplarının aldıkları paylar Türkiye ile AB için karşılaştırıldığında her iki tarafta 1-49 dekar arasındaki işletmeler yoğunluktadır¹²⁴.

Türkiye'de 1994 tarım sayımı sonuçlarına göre işletme başına sığır varlığı 4.17dir. Sığır işletmelerinin % 72'si 1-4, % 20'si 5-9 baş hayvana

¹²³ Özçelik, "Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımsal İşletme Büyüklüklerinin Ölçülmesi", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı 701, Mayıs 1995, s. 11.

¹²⁴ Özçelik, s. 11.

sahiptir. 1980 tarım sayımı sonuçlarına göre, hayvancılık işletmelerinin % 60'ı 1-4, % 28'i 5-9 baş hayvana sahip bulunmaktadır. İki tarım sayımı verileri dikkate alındığında hayvancılık işletmelerinin küçüldüğü görülür. Türkiye geneline göre, sığırcılık işletmelerinin büyüklüğü incelendiğinde 1-4 baş sığıra sahip işletmelerin yoğunlukta olduğu ve öz tüketime yönelik üretim yaptıkları ortaya çıkmaktadır¹²⁵.

AB'nde 1993 yılı verilerine göre, 1.9 milyon büyükbaş hayvan işletmesinin ortalama 41.1 adet büyükbaş hayvana sahip olduğu görülmektedir. Lüksemburg'da 102.5, İngiltere'de 83.6 ve Hollanda'da 80 Portekiz'de 7.03, Yunanistan'da 11.92 işletme başına büyükbaş hayvan düşmektedir. AB'nde büyükbaş hayvancılık işletmelerinin % 20'i 1-4 baş, %10'unda 5-9 baş hayvan bulunmaktadır. Portekiz'de büyükbaş hayvancılık işletmelerinin % 44.7'i, Yunanistan'da % 49'u 1-4 baş hayvana sahiptir.

AB'nde 1 milyon adet sütçülük işletmesi bulunmakta ve ortalama sürü büyüklüğü 21.3 baştır. İngiltere'de ortalama sürü büyüklüğü 70 başa çıkarken, Yunanistan'da 5.6, İspanya'da 9.26, Portekiz'de 3.8'dir. Birlik genelinde sütçülük işletmelerinin % 27'sinin 1-4 baş, % 11'inin 5-9 baş, % 19'unun 10-19 baş hayvana sahiptir. Türkiye'de sütçülük işletmeleri ayrı bir istatistiğe tutulmamakta, sığırcılık işletmeleri içinde ele alınmaktadır. Birlik genelinde ve üye ülkelerde işletme başına düşen hayvan sayılarında bir artış söz konusu iken, işletme sayıları giderek azalmaktadır¹²⁶.

B. EKONOMİKLİK AÇISINDAN

AB'nde işletme tiplerinin belirlenmesi ve ekonomik büyüklük ölçütlerinin hesaplanmasında "Standart Brüt Marj" kullanılmaktadır. Brüt marj hesabı hayvansal üretimde, sürü yenileme giderleri, satın alınan ya

¹²⁵ DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti* 1995, s.57.

¹²⁶ Eurostat, *Agriculture İstatistical Yearbook*, Lüksemburg, 1995, s. 98.

da işletmede üretilen yemler, veteriner, doğal aşım ya da yapay tohumlama, pazarlama, özel sigorta giderleri ve diğer giderler dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

Standart Brüt Marjların hesaplanmasından sonra işletmelerin ekonomik büyüklükleri ESU (European Size Unit=1200 ECU) cinsinden ifade edilmektedir. İşletmenin toplam standart brüt marjının sabit bir ECU değerine bölünmesi yoluyla işletme büyüklüğü ESU cinsinden hesaplanmakta ve işletmelerin büyüklüğü belirlenmektedir. Birlik'te işletme sınıflandırmasına ilişkin mekanizma 1965 yılında kurulan FADN, (Farm Accountancy Data Network) "Tarımsal Muhasebe Verileri Bilgi Ağı" tarafından yürütülmektedir. Üye ülkelere FEOGA'nın Yön Verme bölümünden ve yapısal fonlardan bu veriler ışığında destek sağlanmaktadır¹²⁷.

AB'nde, ürünlerin toplam standart brüt marja yaptıkları katkı oranına göre işletme tipleri belirlenmektedir. Buna göre, tahıl, genel bitkisel üretim, sebzeçilik, bağcılık, diğer çok yıllık bitkiler yetiştiriciliği, süt sığırcılığı, ahır besiciliği, domuz ve tavuk yetiştiriciliği ve karışık işletmeler olmak üzere 9 ana tip geliştirilmiştir. Sütçülük işletmelerinde ekonomik büyüklük 25.7 ESU, ahır besiciliği işletmelerinde 15 ESU'dur.

Süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik büyüklüğü Belçika'da 32.1, Danimarka'da 45.1, Almanya'da 26.3, Yunanistan'da 5.2, İspanya'da 7.2, Fransa'da 25.3, İrlanda'da 7.8, İtalya'da 18.1, Lüksemburg'da 31.5, Hollanda'da 55.2, Portekiz'de 5.9, İngiltere'de 56.7 ESU'dur. Ahır besiciliği işletmelerinin ortalama ekonomik büyüklüğü Belçika'da 33.1, Danimarka'da 32.2, Almanya'da 24.3, Yunanistan'da 5.2, İspanya'da 7.1,

¹²⁷ Şule İŞİN, "AB ve Türkiye'deki Bazı Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal ve Ekonomik Özellikleri Yönünden Karşılaştırması", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir, 27-29 Eylül 1995, s.32-33.

Fransa'da 24.1, İrlanda'da 7.8, İtalya'da 15.7, Lüksemburg'da 31.5, Hollanda'da 48, Portekiz'de 4.7, İngiltere'de 31 ESU'dur¹²⁸.

AB'nde tarım işletmeleri elde ettikleri ESU değerlerine göre, çok küçük 4 ESU'dan az, küçük 4-8, ortanın altı 8-16, ortanın üstü 16-40, büyük 40-100 ve çok büyük 100 ESU'dan fazla olmak üzere 6 büyüklük sınıfına ayrılır. Bu sınıflandırmaya göre ortalama değerlerden hareketle; Birlik genelinde ahır besiciliği yapan işletmelerin "ortanın altı", sütçülük işletmelerinin de "ortanın üstü" ekonomik büyüklükte olduğu söylenebilir. Üye ülkelere göre süt sığırcılığı işletmeleri; Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de "küçük", Belçika, Almanya, Fransa, İrlanda, İtalya ve Lüksemburg'da "ortanın üstü", Danimarka Hollanda ve İngiltere'de "büyük" işletmeler görünümündedir. Ahır besiciliği yapan işletmeler; İspanya, İrlanda ve Portekiz'de "küçük", Yunanistan ve İtalya'da "ortanın altı", Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Lüksemburg ve İngiltere'de "ortanın üstü", Hollanda'da da "büyük" işletme sınıfına girmektedir.

Türkiye'de AB'ndekine benzer bir sınıflama sistemi olmadığından, karşılaştırma yapmak mümkün görünmemektedir. Çeşitli yıllarda Ege Üniversitesi tarafından yapılan araştırmalarda elde edilen verilere göre besi işletmeleri ekonomik büyüklük bakımından "küçük", süt sığırcılığı işletmeleri ise, "ortanın altı" büyüklükte olduğu sonucu çıkmıştır.¹²⁹

VI. KOOPERATİFLEŞMENİN KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de hayvancılık kooperatifleri şeklinde bir kooperatifleşme olmamıştır. 1989 yılı öncesinde Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri ile Köy Kalkınma Kooperatifleri bu alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. 1989 yılında Kırsal Kesime yönelik Köy Kalkınma, Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama, Orman Köylülerini Kalkındırma,

¹²⁸CEC, *Farm Incomes in the European Community*, Lüksembourg, 1994. s. 65.

¹²⁹İşin, s. 32-33.

Çay Üretim ve Satış Kooperatiflerinin tümü Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri çatısı altında birleştirilmiştir¹³⁰.

1989 yılı sonu itibariyle Türkiye'de 173 adet Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifi 9900 ortağa sahipti. Aynı yıl, Türkiye'de 5066 Köy Kalkınma Kooperatifi 370 bin ortağa sahip bulunmaktaydı. 1993 yılında Türkiye'de 3895 adet Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerden 179'u hayvan ve hayvansal ürünlerle ilgili faaliyetlerde, % 63.7'si süt toplama ve işleme sanayinde, % 28.5'i büyükbaş hayvan üretiminde, % 6.7'i kümes hayvancılığında ve % 1.1'i küçükbaş hayvan üretimi alanında faaliyet göstermektedir. Buna rağmen, Türkiye'de mevcut tarımsal kooperatiflerin ancak % 4.6'sı hayvancılıkla ilgilidir. Bunların önemli bir bölümü süt toplama ve işleme faaliyetleriyle uğraşmaktadır¹³¹. AB ülkelerinde kooperatifleşen üye sayısı 20 milyon kişisi bulmaktadır.¹³²

Türkiye'de et pazarlamasında kooperatiflerin payı ise yok denecek kadar azdır. Avrupa ülkelerinde et ve sütün pazarlamasında kooperatifler etkin rol oynamaktadır. Finlandiya et pazarının % 94'ünü, Danimarka et pazarının % 90'ını, Hollanda ve Norveç'in ise % 74'ünü Almanya süt pazarının % 79'unu, Norveç, İrlanda ve İsveç'in %100'ünü, Danimarka'nın % 87'sini kooperatifler elinde bulunmaktadır¹³³.

Hayvan yeminin Danimarka'da % 47'si, İsviçre'de % 50'si, Hollanda'da % 53'ü, Almanya'da % 50-60'ı, Belçika'da % 20'si, Lüksemburg'da % 65'i, Fransa'da % 45'i kooperatiflere eliyle temin

¹³⁰ Akın Olgun ve Metin Artukoğlu, " Türkiye'de Süt Üreticilerinin Örgütlenmesi ve Pazarlama Durumu ile Sorunlarının Genel Olarak İncelenmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 165.

¹³¹ Olgun ve Artukoğlu, s. 169.

¹³² Aral, s. 14.

¹³³ Talim ve Saner, s. 4.

edilmektedir. Uluslararası Sütçülük Federasyonununun 18 ülkede yaptığı bir araştırmaya göre, Avrupa ülkelerinde sütçülük kooperatiflerinin payı, süt toplamada % 88, içme sütü işlemede % 63, tereyağı üretiminde % 87, Peynirde ise % 70'dir. Türkiye'de ise kooperatiflerin payı süt üretimindeki payı % 2.9, hayvan yeminin temininde % 9.5'tir¹³⁴.

AB'nde sanayi tarafından değerlendirilen ham sütün toplam üretim içindeki payı % 90-95 seviyesindedir. Türkiye'de toplam ham sütün % 50'si köy ekonomisi içinde kalmakta, % 40'ı sayıları 2800 dolayındaki küçük mandıralarda basit ekipmanlar kullanılarak işlenmektedir. Ancak, % 10'u modern teknik donanıma sahip sanayi kuruluşlarında hijyenik koşullara uyularak değerlendirilmektedir¹³⁵.

AB'nde kooperatif ve birlikler milli ekonomilerinin önemli unsurları haline gelmiştir. Örneğin, Danimarka'da kooperatifçiliğin yeni başladığı döneme göre hayvancılıkta sağlanan gelir, 3 katından daha fazladır. Kooperatifler toplam hayvansal ürünler ihracatının yarısını karşılar. Danimarka'da üreticilerin ürettiği sütün % 86'sı ve kasaplık domuzun % 89'u kendi süt ve et endüstrisi işletmelerinde değerlendirilmektedir. Bu iki hayvansal ürün toplam üretim değerinin % 80'nini teşkil etmektedir¹³⁶.

¹³⁴ İbrahim Yetkin, "Hayvancılığımızın Sorunları Kooperatiflerle Aşılmalıdır", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 159.

¹³⁵ Talim ve Saner, s. 6.

¹³⁶ DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", s. 93.

VII. ÇALIŞMA ŞARTLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Tablo:30. AB ile Türkiye Hayvancılık Sektörü Çalışma Şartları

Faktörler	AB Ülkeleri	Türkiye
Kanun ve Yönetmelikler	Hayvan sağlığını korumak,tüketiciyi korumak amacıyla hazırlanan yönetmeliklerin yaptırım gücü var.	Yaptırım gücü yok, Ancak gerekli değişiklik çalışmaları sürmektedir.
Teknoloji Seviyesi	İyi-Çok iyi	Orta-iyi
Üretim yeterlilik	Yeterli	Yeterli
Girdi Fiyatlarında İstikrar	Var.Ortak Tarım Politikasının sağladığı avantajlar istikrarın çatisını oluşturmaktadır.	Enflasyon faktörü dikkate alınmasa bile çok ciddi fiyat dalgalanmaları olduğundan istikrar düşüktür.
Tarımsal Sanayi yan ürünlerinin yem sektöründe kullanılabilirliği	Yüksek	Özellikle hijyen problemi ve yan ürünleri değerlendirme teknolojisini iyi olmayışı veya hiç olmaması nedeniyle düşük,ortadır.
Kalite ve Standardizasyon	Standartlar hazır ve uygulanabiliyor. Laboratuvar imkanı iyi	Standartlar hazır, kısmen uygulanıyor. Laboratuvar imkanları düşük.
Girdi arzı istikrarı	İleri düzeyde	Orta derecede
Çiftçinin diğer kesimlere göre gelir düzeyi oranı	Orta-iyi	Düşük-orta
Çiftlik yapısı ve işletmesi	Teknoloji kullanımı yüksek, verimlilik yüksek	Verimlilik ortalaması düşük-orta, teknoloji kullanımı zayıf
Fire maliyet	Düşük. depolama ve kullanma şartları uygun	Orta. Depolama ve kullanma şartları yetersiz

Kaynak: Yavuz KOCA, Gümrük Birliği Eşiğinde Yem Sektörü, Yem-Mağazin-Yem Sanayiciler Birliği Dergisi, Ocak 1996.

VIII. HAYVANCILIĞA İLİŞKİN POLİTİKALARIN KARŞILAŞTIRMASI

Genel bir değerlendirme ile Türkiye'de ve AB'nde uygulanan teşviklerin temel farklılıklarını özetlemek gerekirse;

Teşviklerin hedefleri farklı biçimlerde ortaya konmuştur. Avrupa Birliği'nde daha çok teknoloji araştırma-geliştirme, eğitim gibi temel

hedeflere yönelinmişken Türkiye'de göstermelik, kısa vadeli teşvikler verilmektedir.

Avrupa Birliği'nde daha çok nakit yardımlar verilirken, Türkiye'de sistem temelde vergi muafiyetlerine dayandırılmıştır.

İhracat teşviklerinde krediler ve sigortalama ağırlık taşımaktadır. Özel finansman kaynaklarını kredilendirmeye yönlendirmek için sigorta ve garanti hizmeti veren kurumların devletçe finanse edilmesi gerekir. Buna rağmen Türkiye'de bu konuda uygulama bazlarının yetersizliği dikkati çekmektedir¹³⁷.

Türkiye'de hayvancılık sübvansiyonları, AB'nde uygulanan sübvansiyonlara göre son derece yetersiz kalmaktadır. 1979-1990 yılları arasında tarım sektöründe üreticiye verilen sübvansiyonların toplam tarımsal üretim değeri içindeki payı, OECD ülkelerinde 1979 yılında % 30 dolayında iken, 1987 yılında % 50'ye yükselmiştir. Türkiye'de ise, 1979 yılında % 25 olan üretici sübvansiyon, 1984 yılına kadar bir düşüş eğilimi göstererek % 10'ların altına inmiştir. 1985 yılından 1987 yılına kadar bir artış eğilimi gösteren üretici sübvansiyon eşdeğeri 1987'de % 30'un üzerine çıkmış, daha sonra yine % 25'ler düzeyine düşmüştür¹³⁸.

Türkiye'de genel olarak verim düzeyi düşük, dolayısıyla üretim maliyetleri yüksektir. Dünya fiyatları çerçevesinde üreticinin rekabet edebilme gücü yoktur. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu darboğazlar nedeniyle hayvansal ürünlere dünya cari fiyatlarının üzerinde bir destekleme fiyatı verilememektedir. Üreticilerin büyük bir çoğunluğu son

¹³⁷ Rasih Demirci, "Gümrük Birliğine Doğru", *Karınca Kooperatif Postası*, sayı:708, Aralık 1995, s.8

¹³⁸ Ziya Yurttaş ve Orhan Yavuz, "Dünyada Tarımsal Destekleme ve Korumacılık Politikaları ve Türkiye'de Yansımaları", *Türkiye 1.Tarım Ekonomisi Kongresi*, İzmir, 8-9 Eylül 1994, s. 74.

derece zor koşullarda ve alternatifşizlik nedeniyle faaliyetlerini yürütmektedirler.

Avrupa Birliği ile diğer önemli farkımızda Birlik ile rekabette Birliğin kalite ve standartlarına uyumamızdır. Birlik tüketicileri belirli kalite seviyesine ulaşmış ve ağdaş pazarlama sistemleri ile kendilerine ulaştırılan mal ve hizmetlere yönelmektedirler. Bizim hayvansal ürünler ürünlerimizde kalite ve standartlaştırma çalışmaları yetersiz olmasından dolayı rekabet imkanımız zayıf kalmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN SORUNLARI ,
ÇÖZÜME YÖNELİK POLİTİKALAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN SORUNLARI

Türkiye'de büyükbaş hayvancılığın sorunları melezleme, yem üretimi, çayır ve meraların ıslahı, hayvan sağlığı, dış ticaret, örgütlenme ve pazarlama sorunları şeklinde sıralanmaktadır.

A. MELEZLEME SORUNU

Türkiye'de et ve süt verimliliği düşük olan yerli ırk sığırlar toplam sığır varlığının % 45'ini oluşturmaktadır. Yerli ırkların düşük verimliliğe sahip olması toplam et ve süt üretimini düşürmektedir. Yerli ırkların ıslahı amacıyla melezleme çalışmaları yapan müessesler yeterli düzeyde değildir. Müesseslerin yeterli düzeyde olmaması melezleme çalışmalarını yavaşlatmaktadır.

Damızlık yetiştiren müesseslere devlet tarafından ayrılan kaynak, gerekli damızlık talebini karşılamada yetersizdir. Kaynak kıtlığı damızlık üretim çalışmalarını yavaşlatmaktadır.

Damızlık çalışması yapmak isteyen özel işletmelere teşvik edici bir kredi politikası izlenmemektedir. Özel işletmeleri verilen krediler yetersiz düzeylerde kalmaktadır.

Türkiye'de damızlık çalışmalarını yürütecek yeterli düzeyde yetişmiş eleman sıkıntısı çekilmektedir¹³⁹.

B. YEM ÜRETİM SORUNU

Türkiye'de yem üretimini teşvik edici tedbirler bulunmamakta, yem üretimi yetersiz kalmaktadır. Yem üretimine standardizasyon getirilmemiştir. Kaliteli yem üretimi amacıyla araştırmalar yapan laboratuvar sayısı azdır.

¹³⁹ Asim Kabukcu, "Türkiye Hayvancılığının Önemi, Bugünkü Durumu, Geleceği, Sorunları ve Gelişimi İçin Öngörülen Önlemler", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987, s. 89.

Hayvan yemi olarak kullanılabilen hububat, bir çok bölgede hayvancılık işletmesi içinde yer aldığı halde; bakliyat, yem bitkileri içinde gereği kadar yer almamaktadır. Türkiye yem bitkileri ekim alanlarını toplam ekim alanlarının % 4'üne tekabül etmektedir. Bu oran yem üretimini ve kullanımını azaltmaktadır¹⁴⁰.

C. ÇAYIR VE MERALARIN ISLAHI SORUNU

Türkiye'de sağlıklı ve süratli bir şekilde hayvan yetiştirme, hayvanları yeter derecede ve tekniğe uygun besleme ile olacaktır. Çayır ve meralar Türkiye yem kaynaklarının büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Bu önemli yem kaynağı mülkiyet şekli, kullanma tarzı ve üzerinde otlayan hayvan varlığı bakımından hayvancılığın gelişmesine hizmet edememektedir. Ayrıca, çayır ve mera alanlarının tarım arazisine çevrilmesine devam edilmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde terör olaylarının artması ile hayvanlar otlatılamamakta ve otlaklar atıl kalmaktadır.

Çayır ve mera arazileri genellikle köy ortak malı olduklarından bakımsız kalmakta ve mera otları azalan alanlara mera ekimi yapılmamaktadır. Mera üzerinde mevsimsiz, devamlı ve aşırı otlatma yapılmaktadır. Teknik Tarım Teşkilatınca mera ıslahı yapılsa bile bu alanlar köylüye geri verilince eskisi gibi kullanılmakta ve sarfedilen emekler ve masraflar kısa zamanda heba olmaktadır¹⁴¹.

¹⁴⁰ Osman Özbek, "Türkiye'de Hayvancılığın Problemleri ve Kalkındırılması, *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987, s. 124.

¹⁴¹ Turan Güneş ve Erdoğan Peker, *Türkiye'de Et Üretiminin Artırılması ve Kalitenin Yükseltilmesi İmkânları*, Ankara: Ocak 1970, s. 172.

Çayır ve meraların ıslahı, bakımı ve idaresini yapacak bir kurum bulunmamaktadır. Çayır ve meralar kendi kaderine terkedilmektedir. Bu alanlarda otlatılacak ideal hayvan miktarları hesap edilmemektedir.

D. KREDİ VE KREDİLENDİRME SORUNU

Hayvancılık sektörü teşkilatlı kredi, Ziraat Bankası kanalıyla verilmekte olup, ayrıca Et Balık Kurumu'da besicilere kredi vermektedir. Bunların dışında hayvan yetiştiricileri hayvanların düşük fiyatla elden çıkması pahasına hayvan toplayıcılarından ve tüccarlardan önemli miktarlarda kredi temin etmektedirler.

Ziraat Bankası kısa ve orta vadeli olmak üzere çiftçilere hayvancılık kredisi vermektedir. Hayvancılık için verdiği kredi miktarları yetersizdir. Ziraat Bankasının verdiği kredilerin yaklaşık % 10 kadarı hayvancılık kredisi olarak verilmektedir. Tarım gelirinin % 34'ünü veren hayvancılığa % 10 kredi verilmesi yetersizdir. Bu oran ile hayvancılığın gelişmesi olası değildir¹⁴².

Üreticiye kredi vermede yeterince titiz davranılmamakta, gerçekten hayvancılık yapmak isteyen kişiler kredi alamayabilmektedir. Verilen kredilerde işletme projesi dikkate alınmamakta, denetleme yeterince yapılmamakta ve alınan krediler üreticiler tarafından başka kanallara yönlendirilebilmektedir.

Verilen kredilerin yetersiz olması nedeniyle üretici ihtiyacı olan donatım ve tesis malzemelerini karşılayamamaktadır.

Hayvancılığın gelişimini sağlayabilmek için gerekebilecek dış kaynak bulma yeterli düzeyde değildir. Üreticilere kombina ve mezbaha

¹⁴² Dogan Vardarlı, *Türkiye'de Hayvancılık ve Tarım Politikaları*, Ankara: Şubat 1992, s. 124.

kurulmasında yeterli teşvik sağlanamamaktadır. Kombina ve mezbaha hizmetleri yetersiz düzeydedir¹⁴³.

E. HAYVAN SAĞLIĞI

Hayvancılık iç ve dış parazitler ve salgın hastalıklar ile önemli derecede zarara uğramakta, verimleri düşmekte ve ölüm oranları yükselmektedir.

Türkiye'de iç ve dış paraziter hastalıklar çok yaygın olup, çayır ve meraların pis oluşu, göçebelik sisteminde hayvancılık yapılması, hastalıkların daha çok yayılmasına sebep olmaktadır. Hastalıklar bu şekilde yayıldığı halde bunlar ile mücadele yetersizdir. Türkiye'de bu konuda tam olarak yetişmiş eleman sayısı çok azdır. Bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hastalıkla mücadele hemen hemen hiç yok gibidir. Bu hastalıklarla mücadelede et etkin çözüm olan yılda iki üç defa ilaçlama yapılmamaktadır.

Hayvan hastalıkları ile mücadele eden hayvan sağlık memurlarına teşvik için tazminat adı altında mali destek verilmemektedir. Hayvan sağlık memurlarına tazminat verilmemesi mücadele hızını yavaşlatmaktadır.

Hayvan hastalıkları ile mücadele konusunda halk yeterli bilgiye sahip değildir. Bilgisizlik nedeniyle hastalık çok kolay yayılmaktadır. Üreticinin kendisi tedavi etmesi mümkün hastalıkları tedavi edememektedir¹⁴⁴.

Hayvan hastalıkları ile mücadelede halkı aydınlatmak için yeterli yayım faaliyeti yapılmamaktadır. Hayvan barınaklarının hastalığın

¹⁴³ Güneş ve Peker, s. 166-172.

¹⁴⁴ Hüsamettin Kaya, "Frat Havzasında Başlıca Hayvansal Ürünler Analizi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987, s. 106.

çıkmasını önleyici şartlarda inşa edilmesi hususunda yeterli yayım faaliyeti yapılmamaktadır¹⁴⁵.

Hastalıkların bulaşmasını önlemek amacıyla gerekli karantina bölgeleri ve tampon bölgeleri bulunmamaktadır. Karantina ve tampon bölgelerinin yetersiz oluşu sınırlardan hastalığın ülkeye kolayca girmesine neden olmaktadır.

Hayvan hastalıkları için labratuvar çalışmalarını yürüten müesseseler, yetişmiş elaman sıkıntısı çekmektedir. Araştırma enstitüleri teknik eleman kadrolarını tamamlayamamaktadır. Salgınlarla mücadelede haber alma sistemimizin zayıf oluşu salgınlar hakkında zamanında ve gerçek bilgi edinilebilmesini engellemektedir.

F. DIŞ TİCARET SORUNU

Türkiye'de hayvancılık sektörü ihracatı canlı hayvan ihracatı şeklinde yapılmaktadır. Hayvanların canlı olarak ihraç edilmesi hayvan ürün sanayinin gelişimini engellemektedir. Bu da hayvancılık sektörü ihraç gelirlerinin az olmasına ve sektördeki istihdam artışının yavaşlamasına neden olmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda et , et ürünleri ve süt, süt ürünleri ithalatı yapılmaktadır. İthalat üreticileri rekabet konusunda son derece olumsuz etkilemekte ve hayvan ürünleri sanayinin gelişimine engel olmaktadır.

Türkiye'de hayvansal ürünler ihracat potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Özellikle, Orta Doğu Ülkelerine yönelik yüksek düzeydeki ihracat potansiyeli iyi kullanılmamaktadır.

¹⁴⁵ Güneş ve Peker, s. 172-174.

İthalat üzerindeki fonlar, piyasadaki fiyat dengesini sağlayacak düzeyde değildir. İthal edilen hayvansal ürünler, yurtiçi hayvansal ürünlerin değerini düşürmektedir¹⁴⁶.

G. ÖRGÜTLEME VE KOORDİNASYON SORUNU

Türkiye'de üretimden tüketime kadar geçen aşamalarda, pazarlama kanalları iyi işleyememekte ve aracı kurumları devreye girmektedir. Aracıların fazla olması ve pazarlama işleminin zorluğu nedeniyle fiyatlar yükselmektedir. Üretici sağlanan gelirden az pay almasına rağmen, rantyeciler yüksek pay almaktadır.

Türkiye'de erken yavru kesimleri yapılmaktadır. Erken yavru kesimleri üretim miktarını düşürmekte ve üretici kazançlarını azaltmaktadır.

Türkiye hayvancılık sektöründe sigorta hizmetleri yetersizdir. Sigortalı hayvan sayısının toplam hayvan sayısının % 1.8'ini oluşturması yetersizliğin bir göstergesidir.

Çiftçilerin örgütlenme düzeyi yetersizdir. Hayvancılık kooperatifi adıyla bir kooperatif türü Türkiye'de bulunmamaktadır. Çiftçilerin örgütlenme bilgi ve becerisi yetersizdir. Türkiye'de örgütlenmede yasal prosedürler nedeniyle örgütlenme hareketi yavaş işlemektedir¹⁴⁷.

H. PAZARLAMA SORUNU

Türkiye'de üretici pazara ulaşma imkanlarından mahrum ve pazardaki fiyat değişmelerinden haberi olmamaktadır. Uygun fiyat ve satış garantisi göremeyen üretici, üretimi arttırmada istekli davranmamaktadır. Türkiye genelinde yapılan bir araştırmada serbest piyasada canlı hayvan

¹⁴⁶ Özbek, s. 124.

¹⁴⁷ Kabukcu, s. 89-90.

pazarlamasında tüketim fiyatın % 40'ı üreticinin eline geçmekte, % 60'ı ise pazarlama kanallarında yer alanların marjını oluşturmaktadır¹⁴⁸.

Türkiye'de süt üretimi genellikle küçük aile tipi işletmelerde kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmakta, bu nedenle modern pazarlama sistemi uygulamasını güçleştirmektedir. Soğuk zincirin kurulamaması da üreticinin ürününü pazarlayamamasına neden olmakta, üretici zarara uğramaktadır. Üreticilerin birleşerek yaptıkları kooperatif çalışmaları da yetersiz kalmaktadır.

Büyük bir üretim potansiyeline sahip olduğu halde, eldeki sütün değerlendirilmesi, saklama ve nakliye imkansızlıkları nedeniyle her yıl üretilen sütün % 25'inden fazlası zayi olmaktadır¹⁴⁹.

Peynir ve tereyağı üretiminde teknik eğitim noksanlığı ve üretimde yeterli kalifiye eleman bulunmaması kalite düşüklüğüne neden olmaktadır. Standardizasyon sağlanmaması dış pazar imkanlarını daraltmaktadır.

Türkiye'de günümüze kadar damızlık hayvan pazarlaması sisteminde bir gelişme olmamıştır. Hayvansal ürünlerin pazarlanabilmesi ve korunması için yeterli soğuk hava depoları bulunmamaktadır¹⁵⁰.

Hayvansal ürünlerin kalitesini korumak amacıyla kuruyucu kanunlar yetersizdir. İşlenen ürünleri dış şartlardan koruyan, taşınmasını kolaylaştıran ve ürüne güzel bir görünüm sağlayan paketleme de yeterli gelişme sağlanamamıştır¹⁵¹.

¹⁴⁸ Özbek, s. 119.

¹⁴⁹ Özbek, s. 120-121.

¹⁵⁰ Yalçın, s. 173.

¹⁵¹ Uraz ve Diğerleri, s. 267.

II. ÇÖZÜME YÖNELİK UYGULANA POLİTİKALAR

Türkiye'de büyükbaş hayvancılığın gelişimine yönelik politikalar yeterli değildir ve bu konudaki çalışmalar Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yapılmaktadır.

A. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞINCA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca üretimi teşvik etmek için yapılan çalışmalar, yem bitkileri üretimine, hayvan sağlığını korumaya ve hayvan ıslahına yönelik teşvikler olarak ele alınacaktır.

1. Üretimi Teşvik Amacıyla Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de, uzun yıllar hayvancılığın gelişmesi amacına yönelik çeşitli teşvik ve desteklemeler uygulanmıştır. Bunların önemli olanları; süt teşvik primi, et teşvik primi, yurt dışından ithal edilen hayvanlara uygulanan damızlık süt ineği teşvik primi, hayvancılık yatırımı yapanlara yatırım tutarının %25 ile 30'u arasında Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan pirim iadesi, özel sektörde yapılan sunî tohumlama hizmetlerine ödenen teşvik primi ve sıfır faizli besicilik kredisi şeklinde özetlenebilir¹⁵².

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan tahsis edilen kaynaklarla yapılmış hayvancılık üretimlerinin bir kısmı işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle atıl vaziyettedir. Bu tesislerin yok olmasını önleme için 1 yaşını doldurmamış 150-300 kg canlı ağırlıktaki besi sığırlarının ithalinde kolaylıklar getirilmesi gerekir. Bu nedenle, besi materyali temini için, yurt dışından ithalat yapılması ve bununla ilgili fonun 100 \$'a çekilmesi sağlanmıştır¹⁵³.

¹⁵² Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 1.

¹⁵³ Resmi Gazete, *Bakanlar Kurulu Kararı*, Sayı: 22279, 6 Mayıs 1995.

Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığının geliştirilmesi amacıyla; 1995 yılı içerisinde aldığı karara göre T.C. Ziraat Bankası'nca, hayvancılıkla ilgili gerekli alt yapıya sahip gerçek ve tüzel kişilere 18 trilyon TL kredi açılmıştır. Bu kredilerin % 80'i damızlık, süt ve besi sığırcılığı ve damızlık koyunculuk yapanlara verilecektir. Diğer % 20'si ise, işlenmiş süt ve süt ürünleri ile et ve et ürünlerinin pazarlaması ve fiyat istikrarının sağlanması amacıyla kullanılacaktır.

Bu krediler için % 20 oranında faiz belirlenmiştir. Ancak, besicilik kredilerinde, edindirilen besi hayvanlarının canlı ağırlık artış oranının % 50'ye ulaşmaması halinde bu oran % 43 olarak uygulanacaktır. Bu kararlar kapsamında açılan kredilerin amacına uygun olarak sarf edilmediği tespit edilmesi halinde ise, alacağa muaccaliyet verilmek sureti ile Ziraat Bankası'nın günü geçen hesaplara tahakkuk ettirdiği faiz oranı uygulanacaktır.

Bu karar kapsamında açılan kredilerde vade; damızlık ve süt inekçiliğinde iki yılı ödemesiz olmak üzere beş yıl, sığır besiciliğinde iki yıl (en az 3 defa besi devri yapmak şartı ile), damızlık koyun yetiştiriciliğinde ise 1 yılı ödemesiz beş yıldır.

Söz konusu kredi, damızlık ve süt inekçiliğinde en az 3, sığır besiciliğinde en az 10, damızlık koyun yetiştiriciliğinde ise en az 50 baş hayvan için verilir. Verilecek hayvan sayısı bu rakamların 5 katından fazla olamaz. Ayrıca, damızlık besi için kredi verilenlere, yem ve sağlık hizmetleri kredisi de verilir.

Ziraat Bankası'nın kullanılan bu kredilerden dolayı meydana gelen gelir kaybı, bu karara göre açılan kredilere uygulanan faiz oranı ile bankanın zirai kredilere uyguladığı faiz oranındaki farka göre hesaplanır. Bu kredilerden dolayı meydana gelen gelir kaybı kredilerin vade süresine

göre hazinece karşılanır. Bu kredinin 9 trilyon lirası, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından kendi mevzuatları çerçevesinde damızlık süt sığırcılığı ve besi sığırcılığı konularında ortak mülkiyetle çalışan Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine kullanılacaktır¹⁵⁴.

a. Yem Bitkileri Üretimine Yönelik Teşvikler

Bakanlık hayvancılıkta önemli bir girdi olan kaba yem açığının giderilmesini amaçlamaktadır. Tarımda ileri ülkelerde tarla tarımı içinde yem bitkileri ekiliş oranı % 25'in üzerinde iken, Türkiye'de halen % 4 civarında bulunmaktadır. Bu oranın en az 5 kat artırılması gerekmektedir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek amacıyla, Bakanlık il müdürlükleri kontrolünde uygulanmak üzere, yem bitkileri üretiminin artırılmasını teşvik için;¹⁵⁵

- Mısır, sudanotu ve sorgum eken çiftçilerimizin her M3 silaj maliyetinin % 30'u oranında,

- Hayvancılıkla uğraşan çiftçilerimizden kendi arazilerinde 10 dekar suni çayır, mera ve yoncalık tesis edenlere maliyetin % 30'u oranında,

- Ekilen yem bitkileri için yonca ekim makinesi, ot biçme ve balya makinesi satın alan çiftçileri desteklemek gayesi ile makine bedelinin % 30'u oranında destekleme ödemesi yapılması,

- Ayrıca, %12 meyilin üzerindeki marjinal arazilerde buğday ekimi yapan çiftçilere, yem bitkisi ekmesi halinde tesis maliyetinin % 50'si oranında destekleme ödemesi yapılmasını öngören bir kararname hazırlamıştır.

1996 yılında Bakanlığa yeterli ödenek aktarıldığı takdirde belirtilen kooperatif desteklenmesi yöntemleri ile 20.6 bin çiftçi ailesinin sahip olduğu 144 bin nüfus yeterli gelire kavuşmuş olacaktır. Desteklenmek üzere 4.625 trilyon TL süt inekçiliği projeleri, 800 milyar TL besicilik

¹⁵⁴ Resmi Gazete, *Hayvancılığın Geliştirilmesine İlişkin Karar*, Sayı: 22441, 22 Ekim 1995.

¹⁵⁵ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 3-5.

projeleri, 69 milyar TL arıcılık projeleri, 175 milyar TL seracılık projeleri olarak toplam 5.669 trilyon TL ödenek ihtiyacı vardır¹⁵⁶.

b. Hayvan Sağlığına Yönelik Teşvikler

Ülke hayvancılığının önemli problemlerinden biri de hayvan hastalıkları ve zararları ile mücadeledir. Özellikle bulaşıcı ve ekonomik kayıplara neden olan sığır vebası, şab hastalığı önemli miktarlarda hayvancılığa zarar vermektedir. Irak'ta, geniş bir bölgede otorite boşluğunun bulunması ve sınırların kontrol edilememesi nedeniyle alınan bütün önlemlere rağmen 1991 yılında sığır vebası ülke hayvanlarına da bulaşmıştır. 1994 yılında 11 milyon büyükbaş hayvanın aşılmasına rağmen; komşu ülkelerden yapılan yasadışı hayvan nakillerinden dolayı hastalık kontrol altına alınamamıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki 20 km.lik bölümde hayvancılığın yasaklanması ve buradaki vatandaşların geçimlerini temini için Bakanlıkça desteklenen yeni iş kolları oluşturulması öngörülmüştür. Dünya Gıda Teşkilatı (FAO) ile sığır vebası projesi hazırlanması çalışmaları sürmektedir¹⁵⁷.

Şab Hastalığı sığır ve koyunlarda görülmekte; süt, et ve yavru verimi düşüşlerine neden olarak ekonomiye zarar vermektedir. Hastalıkla mücadelede 5 yıl sürecek projenin tamamlanması ile hastalık sonucu ortaya çıkan ölüm, et ve süt verimi kayıpları olmak üzere yaklaşık 1994 rakamları ile 25 trilyon TL'lik çiftçi zararı önlenmiş olacaktır¹⁵⁸.

c. Hayvan Islahına Yönelik Teşvikler

Hayvancılıkta hayvan sayısının artırılmasından ziyade, hayvanların ıslah edilmiş bir yapıya kavuşturulması önem arz etmektedir. Türkiye'de verimleri düşük olan yerli ırklar et ve süt verimlerini artırmak amacıyla suni

¹⁵⁶ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s.8

¹⁵⁷ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 8.

¹⁵⁸ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 9.

tohumlamanın yaygınlaştırılması gerekmektedir. 1994 yılı itibariyle 4.5 milyon baş ineğin 863 bin suni tohumlamaya tabi tutulabilmiştir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu miktar çok düşüktür. Sunî tohumlamanın geliştirilmesi ve özelleştirilmesi için Bakanlık tarafından Kanun'da değişiklikler yapılmıştır. Özel sektör konuya yakın ilgi göstermektedir. Sunî tohumlama destekleme primi (öncelikli yörelerde 600 bin TL, diğer yörelerde 400 bin TL olarak belirlenen) uygulamaya girdiği zaman bir yıl içerisinde 3 milyon baş inek tohumlanabileceği tahmin edilmektedir. Bu miktar da ülke et ve süt veriminin artırılmasını sağlayacaktır.

Suni tohumlama yapıldığında doğan melez hayvanlarda 50 kg et ve yıllık 1000 litre civarında süt verim artışı sağlanacaktır. % 48 oranındaki yerli sığırimız % 30 oranında tohumlandığı takdirde ilave 67 bin ton et, 1.350 milyon ton süt üretimi sağlanacaktır. Bunun milli ekonomiye katkısı ette 6.5 trilyon, sütte ise 14 trilyon TL olacaktır¹⁵⁹.

Genetik potansiyeli yüksek, kültür ırkı damızlık düve üretiminin süratle artırılması gerekmektedir. Bu ancak, kamu-özel sektör ile yabancı sermaye imkanlarının harekete geçirilmesi suretiyle gerçekleşebilir. 1987 yılından bugüne kadar Bakanlıkça 76 996 baş, aynı dönemde özel sektör tarafından ise 75 664 baş olmak üzere toplam 152 660 damızlık sığır ithal edilmiştir¹⁶⁰.

Türkiye'de 4.1 milyon tarım işletmesinin % 73'ünde bitkisel ve hayvansal, % 11'inde bitkisel, % 4'ünde ise hayvansal üretim yapılmaktadır. İşletme büyüklüğü ortalaması 3-4 büyükbaş hayvandır ve hayvancılıkta hedefe varabilmek için optimum büyüklükteki işletmelerin kurulması gerekmektedir. Bu bakımdan, damızlık nüvelik işletmelerin

¹⁵⁹ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 9.

¹⁶⁰ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 9.

geliştirilmesi için, damızlık nüvelik kuranlara % 34 faizli kredi verilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı Başbakanlığa gönderilmiştir¹⁶¹.

İthal damızlık süt sığırını satın alan üreticilere ithal CIF fiyatının % 25'i TL karşılığı ve yurt içinde yetiştirilen düvelerden kredili veya peşin olarak alan yetiştiricilere ise fiyatının % 35'i TL karşılığı verilmekteydi. Bakanlık, saf ırk sertifikasına sahip yetiştirici sayısını artırmak, süt ve et verimini yükseltmek için, yurt dışından ithal edilen damızlık sığırlardaki teşvik oranını % 25'den % 30'a, yurt içinden temin edilen damızlık saf ırk sığırları satın alan yetiştiricilerde % 35'den % 40'a çıkarılmasına karar vermiştir¹⁶².

B. ZİRAAT BANKASI KREDİLERİ

Bu bölümde, Türkiye'de hayvancılık sektörüne en fazla kredi vermekte olan Ziraat Bankası kredilerinin amacı, kredi çeşitleri ve kullandırılan kredi miktarları ele alınacaktır.

1. Hayvancılık Kredilerinin Amacı

T.C. Ziraat Bankası kalkınma planlarında belirtildiği şekilde, hayvancılığın gelişmesinin hayvan başına düşen verim artışı ile mümkün olabileceğini dikkate alarak, rasyonel bir kredi politikası uygulamaktadır.

Ziraat Bankasınca açılacak hayvancılık kredilerin amacı¹⁶³;

- Hızla artan nüfusun hayvansal kökenli gıda maddelerini sağlamaya yönelik hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Hayvan neslinin ıslah edilmesine yardımcı olunması,

¹⁶¹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 10.

¹⁶² Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları*, s. 10-11.

¹⁶³ Engin Çadırcı, "T.C. Ziraat Bankasının Hayvancılık Kredileri Uygulaması", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 229-230.

- Yurtdışında ve yurtiçinden sağlanan yüksek vasıflı kültür ırkı hayvanların edindirilmesi,
- Hayvansal ürünlerin verim ve kalitesinin yükseltilerek ihracata uygun kapasitelerin oluşturulmasının teşvik edilmesi,
- Erken kuzu ve buzağı kesimlerinin ülke ekonomisine verdiği zararların önlenmesi amacıyla ülkesel projelere finansman desteği verilmesi,
- Hayvansal ürünlerin verim ve kalitesinin yükseltilmesinde önemli rolü bulunan yeni teknolojilerin temini için gerekli finansmanın sağlanması,
- Ek kapasitelerin oluşturulması için modern hayvancılık tesislerinin projeli kredilerle desteklenmesi,
- Kurulan hayvancılık tesislerinin kapasite artırımı, onarımı, modernizasyonu, otomasyonu ve mekanizasyonu gibi yatırımların kredilendirilmesi,
- Kurulu hayvancılık işletmelerinin faaliyetlerinde sürekliliğin sağlanması için gerekli işletme kredilerinin verilmesi, şeklinde özetlenebilir.

Hayvancılık kredilerinin, gerçek kredi ihtiyacıyla orantılı olması, verimli faaliyetleri kapsamaması ve kredi değerliliği olan işletmelerin ödeme gücünü aşmaması zorunludur. Bu nedenle kredi tespitinde¹⁶⁴,

- İşletme kredilerinde; işletmelerin bir üretim döneminde ihtiyaçları bulunan üretim giderleri,
- Yatırım kredilerinde; yatırım tutarı,
- Pazarlama ile ilgili kredilerde; krediye konu ürünün pazarlama giderleri ve cari değeri esas alınmaktadır.

Projeye göre açılacak azami kredi, yatırım ve işletme giderleri toplamından gerekli öz kaynak düşüldükten sonra kalan miktardır.

¹⁶⁴ Engin Çadırcı, s. 229-230.

Büyük ve küçükbaş damızlık ve irad hayvanı alımı için açılacak kredilerde; hayvanların gerekli aşularının yapıldığına ve sağlıklı olduklarına dair veteriner raporu aranmakta ve soy kütüğü bulunması gerekmektedir.

Damızlık ineklerde, soy kütüğü kaydı ile saf ırk sertifikası aranmaktadır. Süt ineklerinde ise, azami 5 yaş kültür ırkı veya melezi sığırlar kredilendirilmektedir.

2. Hayvancılık Kredileri

Türkiye’de hayvancılık sektörüne irad hayvancılığı kredileri, besicilik kredileri, ithal süt hayvancılığı projesi kredileri ve yem bitkisi üretim kredileri olmak üzere 4 tür kredi verilmektedir.

a. İrad Hayvancılığı Kredileri

Bu krediden damızlık sığırcılıkta 10 baş, süt sığırcılığında 1 baş, koyun ve keçi yetiştiriciliğinde 15 baş asgari kapasitelere sahip hayvancılık işletmesi bulunan veya tesis inşa etmek isteyen üreticiler yararlanmaktadır. İrad hayvancılığında yeterli miktarda yem bitkisi sahası gerekli olup, damızlık inekçilik hariç hayvancılıkta yem bitkisi üretimi zorunlu tutulmaktadır.

Bu kredilerde projenin toplam yatırım tutarı, konu ile ilgili tüm inşaat, tesisat, alet, ekipman, hayvan alımı, pazarlama ve işletme giderleri bir bütün olarak dikkate alınmak sureti ile tespit edilir. Toplam yatırım tutarının % 75’i kredinin azami limitini oluşturmakta, geri kalan % 25’i ise üreticinin öz kaynaklarından karşılanmaktadır.

Kurulu hayvancılık işletmelerine ihtiyacı bulunan hayvanların temini, bu konudaki faaliyetlerle ilgili her türlü alet ve ekipmanların edinilmesi

amacıyla açılacak kredilerde satın alma bedelinin % 75'i azami kredi limitini oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Hayvansal üretimde tesis, ağıl ve diğer yardımcı binaların inşasında uzun vadeli kredilerden yararlanılmaktadır. Uzun vadeli krediler projeye dayalı olarak açılmakta ve yapılacak yatırım tutarında % 40 öz sermaye katkısı aranmaktadır¹⁶⁶.

b. Besicilik Kredileri

Bu krediden büyükbaş besicilik, küçükbaş besicilik ve kuzu besiciliği konusunda üretim yapmak isteyenler yararlanmaktadır. Büyükbaş besicilikte 10 baş, küçükbaş ve kuzu besiciliğinde 50 baş kapasiteye sahip işletmesi bulunan üreticilerle yeni besi tesisi inşa etmek isteyenlere verilmektedir.

Bu kredilerde projenin toplam yatırım tutarı (konuyla ilgili tüm inşaat, tesisat, alet, ekipman, hayvan alımı, pazarlama ve işletme giderleri bir bütün olarak) dikkate alınmak sureti ile tespit edilir. Toplam yatırım tutarının % 75'i kredinin azami limitini oluşturmakta % 25'i ise üreticinin öz kaynaklarından karşılanacaktır.

Kurulu Besicilik işletmelerinin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli işletme giderlerinin temini amacıyla işletme kredisi verilmektedir. Bu kredinin azami limiti her yıl ekonomik koşulları dikkate alınarak hayvan başına belirtilen kredi miktarı ile işletmenin hayvan kapasitesine göre

¹⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Zirai Krediler Broşürü.

¹⁶⁶ Mehmet Bülbül, Halil Fidan ve Erdoğan Güneş, " Hayvancılık İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Sözleşmeli Besicilik Kredileri Uygulamaları ve Sonuçları", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995, s. 134. .

üretici tarafından talep edilen hayvan sayısı çarpılarak hesaplanmaktadır¹⁶⁷.

c. İthal Süt Hayvancılığı Projesi Kredileri

Bu kredilerin kullanılma şartları;

- Ziraat Bankasına ve Tarım Kredi Kooperatiflerine vadesi geçen borçları bulunmayan,

- Yeterli teminat ve öz kaynağı sağlayabilen,

- Genel kredi alma şartlarının yanında hayvancılık konusunda deneyimi bulunan,

- Hayvancılık işletmesine sahip olan ve hayvanların kaba yem ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 4 ton kuru yonca ve eş değeri yem bitkisi üretmeye müsait arazi varlığı olan veya gerekli işletme ve ekim alanını kiralayan çiftçiler bu krediden yararlanmaktadır.

Süt hayvancılığı işletmesi için gerekli olan her türlü yatırım ve işletme girdileri çiftlik geliştirme planında gösterilmek kaydıyla kredilendirilmektedir. İthal hayvanlarla kurulacak işletmelerde kapasite alt sınırı Bakanlık tarafından 3 baş olarak tespit edilmiştir. Kredi taleplerinde 10 başa kadar olan hayvan bedelinin % 100'ü, 11-20 baş arasında hayvan bedelinin % 95'i, 20 başın üzerindeki hayvan bedelinin % 75'i, hayvan alımı dışındaki girdilerde yatırım tutarının % 75'i kredi olarak karşılanmaktadır. Ayrıca, İthal düvelerden edinen çiftçilere devlet tarafından da günün koşullarına göre destekleme ödenmesi yapılmaktadır¹⁶⁸.

d. Yem Bitkisi Üretim Kredisi

Hayvancılığın gelişmesinde büyük önemi olan yem bitkilerinin (yonca, korunga, fiğ ve diğerleri) tesis edilmesi, tohumlarının üretilmesi

¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Zirai Krediler Broşürü.

¹⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Zirai Krediler Broşürü.

veya yem olarak üretilmesi amacıyla faaliyette bulunacak çiftçiler bu krediden yararlanmaktadır. Tohum ve tesis kredileriyle ilgili teknik incelemeler İl veya İlçe Tarım Müdürlükleri'nce yapılmaktadır.

Yem bitkisi tesis kredileri projesinde yer alan yatırım tutarı, ürün bütçelerinde belirlenen esaslara göre dekar başına her yıl tespit edilen ikraz birimleri ve yem üretim alanları dikkate alınmak sureti ile kredilendirilmektedir. Bir yıllık yem bitkileri, yoncalık ve korungalıkların bakım masraflarını karşılamak üzere açılan işletme kredilerinde vade en çok bir yıldır¹⁶⁹.

3. Kullanılan Kredi Miktarları

Hayvancılık işletmelerinin üretim faaliyetlerinin düzenli, sürekli ve etkin olarak yürütülmesi için yatırım sermayesinin yenilenmesi gerekmektedir. Üretim faaliyeti boyunca işletmenin üretim hacmi ve kapasitesine bağlı olarak öz sermayeye, bunda yetmediği durumlarda yabancı kaynaklara başvurması gerekir. Diğer yandan değişen piyasa koşullarında üretimde bulunan hayvancılık işletmeleri, yeni teknolojileri kullanma, pazara uyum sağlama ve rekabette yararlanmak için hayvancılık kredilerinden faydalanmaktadır.

Türkiye'de hayvancılık işletmelerine verilen kredilerin önemli bir bölümünü Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve bu bankanın kaynakları ile faaliyet gösteren Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri oluşturmaktadır. Ayrıca, Et Balık Kurumu (1977 yılında) besiciye yönelik olarak Devlet Yatırım Bankası aracılığıyla büyük projeli hayvancılık ve sanayi yatırımlarına kaynak aktarmıştır. Diğer yandan o tarihlerde Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nce besicilik kredileri verilmiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Ziraat Krediler Broşürü.

¹⁷⁰ İbrahim Yıldırım ve Beşir Koç, "Doğu Anadolu Bölgesi Hayvancılığına Ziraat Bankası'na Verilen Tarımsal Kredilerin Genel Bir Değerlendirmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve*

T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri dışında kredi veren teşkilatlanmış kurumlar şunlardır¹⁷¹;

- Devlet Planlama Teşkilatı,
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı,
- Bazı bankalar (Şekerbank, Ege Bank, Milli Aydın Bankası),
- Bazı kooperatiflerdir.

Tablo:31. TCZB'ınca Verilen Krediler (Milyar TL)

	Tarımsal Krediler		Hayvancılık Kredileri		Hayvancılık Kred. T. Kred. Payı %
	Cari	1985=100	Cari	1985=100	
1985	1023	1023	133.7	133.7	13.8
1990	13756	1953	1279	182	9.7
1991	19707	1714	1866	162	9.8
1992	40728	2199	2893	156	7.3
1993	61148	2079	5157	251	8.6
1994	73682	2150	7393	290	10.2

Kaynak: TCZB, Tarımsal Kredilerini Gösterir Cetvel, Ankara (1985-1994).

Tablo:31'e göre, Ziraat Bankası tarafından tarıma 1985 yılında 1 trilyon TL kredi verilmişken, hayvancılığa 133 milyar TL verilmiştir. Hayvancılık kredilerinin payı % 13.8 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında tarıma cari 13.8, reel 2 trilyon TL kredi verilmişken; hayvancılığa reel 182 milyar TL kredi verilmiştir. Hayvancılık kredilerinin toplam krediler içindeki payı % 9.8'dir. 1992 yılında hayvancılık kredileri miktar ve pay olarak düşüşe devam ederek, % 7.3 seviyesine düşmüştür. 1993 ve 1994 yıllarında hayvancılıkta ki gerileme dikkate alınarak, hayvancılık kredi miktarları artırılmıştır. 1993 yılında hayvancılık kredilerinin toplam kredilere oranı % 8.6, 1994 yılında % 10.2 seviyesine yükselmiştir.

1988 yılında T.C. Ziraat Bankası'nın hayvancılığa yönelik kısa vadeli kredileri % 60.3, orta-uzun vadeli krediler % 39.7 iken, bu krediler 1993 yılında sırasıyla % 81.9 ve % 18.1 oranında gerçekleşmiştir¹⁷².

Üreticiler kredi bulmadaki zorlandıklarından dolayı, teşkilatlanmamış kredi kaynaklarına başvurumaktadırlar. Teşkilatlanmamış kredilerin toplam krediler içindeki payı % 5,5 ile % 49,5 arasında değişmektedir. Bu kredilerin maliyetleri artırması nedeniyle işletme kurulması çok güç olmakta ve hayvancılık sektörü gerilemektedir.

Tablo:32. Hayvancılık Kredilerinde Gerçekleşme (Milyar TL)

	1993	1994
Hayvancılığı Ayrılan Kaynak Toplamı	6297	10840
Kısa Vadede Verilen Kredi Miktarı	6341	10925
Orta-Uzun Vadede Verilen Kredi Miktarı	1047	1256
Top.Gerçekleşme	7388	12181
Kredilerde Gerçekleşme Oranı %	117	112

Kaynak: Engin Çadırcı, Ziraat Bankasının Hayvancılık Kredisi Uygulamaları, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:32'ye göre, hayvancılığa 1993 yılında 6.3 trilyon TL ayrılmışken, kısa vadede 6.341 trilyon TL , orta ve uzun vadede 1 trilyon TL kredi kullanılmıştır. Ayrılan kaynaktan daha fazla oranda kredi kullanılmıştır. Kredi gerçekleşme oranı %117 dir. 1994 yılında 10.8 trilyon kaynak ayrılmasına rağmen, kısa ve orta-uzun vadede 12.1 trilyon TL kredi kullanılmış ve gerçekleşme oranı % 112.4'tür.

Türkiye'de hayvancılık kredilerinde faize oranları, hayvansal üretim ve yatırım kredileri ile aynıdır. 1986 ve 1987 yıllarında T.C. Ziraat Bankası'nın bu kredilerde faiz oranları % 22 iken, daha sonraki yıllarda yükselme göstererek, 1988'de % 29-34, 1989-1994 yılları arasında % 34-43 olarak gerçekleşmiştir. Bu amaçla Tarım kredi kooperatifleri, tarımsal

¹⁷² Bülbul, Fidan ve Güneş, s.134.

girdi fiyatları ile maliyetlerde meydana gelen artışları dikkate alarak kredi limitlerini yükseltmiştir. Tarımsal kredi projesi kapsamında bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına kısa ve orta vadeli olmak üzere verilmekte olan azami 120 milyon TL ile 125 milyon TL arasındaki kredi limitlerini 250 milyon TL'ye yükseltmiştir. Bu kredi limitinin en fazla 30 milyon TL'ye kadar olan kısmı nakdi ve kalanı aynı olarak kullanılmaktadır¹⁷³.

a. Sözleşmeli Besicilik Kredileri

Sıfır faizli besicilik kredisi olarak adlandırılan uygulama, Türkiye'de özellikle atıl halde bulunan besicilik işletmelerine hayvan sağlamak ve kırmızı et üretimini artırmak amacı ile 1993 yılı Mart ayında uygulamaya konulmuştur. Et Balık Kurumu ve kombinaları Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı adına, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası kanalı ile fon kaynaklı işletme kredilerinin verilmesini kararlaştırmıştır. Yatırımı tamamlanmış, ancak işletme sermayesi yetersizliği nedeni ile hayvan satın alamayan ve yem materyali sağlayamamış yetiştiricilere sözleşmeli besicilik esasları içinde bu kredinin verilmesi amaçlanmıştır.

Tablo:33. TCZB'nca Verilen Sözleşmeli Besicilik Kredisi (Milyon TL)

1994 Yılı	Başvuru Sayısı	Kapasite	Kredi Miktarı
Kredilendirilmesi Onaylanan Proje	2933	165712	228356
Kredi Kullanılan Proje	1342	75392	110251
Kredi Gerçekleşme Oranı %	45.76	44.89	44.20

Kaynak: Mehmet Bölül, Halil Fidan, Erdoğan Güneş, Hayvancılık İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Sözleşmeli Besicilik Kredi Uygulamaları ve Sonuçları, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:33'e göre, 1994 yılı içerisinde 2933 üreticinin hayvancılık projesi onaylanmış ve onaylanan projelerden 1342 adedi gerçekleşmiş ve gerçekleşme oranı % 45.8'dir. Onaylanan projelerde 165 bin baş sığır

¹⁷³ Çiftçi ve Köy Dünyası, *Hayvancılık Kredileri Raporu*, Sayı: 131-132, Kasım-Aralık 1995, s. 7.

öngörülürken 75 bin adet sığır kredilendirilmiş ve gerçekleşme oranı % 44.9'dur. Projeler için 228 milyar TL kredi verilmesi onaylanmışken, 110 milyar gibi düşük bir rakam kullanılmış ve gerçekleşme oranı % 44.2'dir. Bu oranlar hayvancılığa verilen kredilerin yetersizliğini göstermektedir.

b. Süt Teşvik Primi

Tablo:34. Süt Teşvik Primi Ödemeleri (Milyon TL)

Yıllar	Verilen Teşvik Miktarı	1987 Fiyatlarıyla	Teşvik Verilen Süt Miktarı (Ton)
1987	17794	17794	90183
1988	20870	12240	110720
1989	44394	15883	442176
1990	102615	24950	279310
1991	115507	17464	2462853
1992	140225	13080	5724720

Kaynak: Ela Atış, Sevtap Güler, Türkiye ve AB'nde Süt ve Süt Ürünlerinde Uygulanan Koruma Politikalarının Genel Olarak İncelenmesi, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.

Tablo:34'e göre, 1987 yılında cari olarak 18 milyar TL süt teşvik primi 90 bin ton süte verilmişken; bu rakamlar sürekli artarak, 1992 yılında 140 milyar TL'ye ulaşarak 5725 bin ton süte verilmiştir. Verilen teşvik primi miktarı ile teşvik verilen süt miktarı eşit oranda artmamıştır. Teşvik verilen süt miktarının teşvik miktarından çok fazla artması verilen teşvik miktarının yetersiz olduğu göstermektedir. Verilen teşvikleri sabit fiyatlarla incelediğimizde sadece 1990 yılında tatmin edici bir artışın olduğu görürüz. Diğer yıllarda istikrarsızda olsa bir düşüşün olduğu söylenebilir.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nce, süt üretiminin desteklenmesi amacıyla üreticilerimize her litre süt için 3 bin TL süt teşvik primi ödenme kararlaştırılmış ve 1996 yılı içerisinde litre başına 4 bin TL teşvik verilmesi uygulamasına geçilmiştir. Süt üreticilerinin, teşvik primi alabilmek için, sütlerini yörelerinde bulunan hangi işletmelere teslim etmesi gerektiği Tarım ve Köyşleri Bakanlığı İl Müdürlüklerince belirlenmektedir.

Bakanlığın onayından sonra uygunluğu tespit edilenlere T.C. Ziraat Bankası şubelerince ödeme yapılmaktadır. Destekleme ödemesinde; birer aylık ödemeler esas alınıp, ödemeler müteakip ay içinde yapılmaktadır¹⁷⁴.

Ayrıca, 1994 yılı içerisinde Almanya ile imzalanan antlaşma ile hayvancılık konusunda kullanılmak üzere 33 milyon DM'lik kredi sağlanmıştır¹⁷⁵.

C. VII.BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA HAYVANCILIK

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı % 17.5 iken, bu oran son yıllarda % 15 seviyesine düşmüştür. Buna karşılık tarımın sivil istihdamdaki payı % 45 ile ağırlığını sürdürmektedir. Tarımın ekonomideki önemi azalırken nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımla sağlamaya devam etmektedir.

Türkiye'de toplam ekilebilir alanın % 3-4'ü oranında bulunan yem bitkileri ekim alanları yetersizdir. Hayvancılığın gelişmesi için yem bitkileri ekimleri toplam ekilen alanların % 25-30'unu oluşturmalıdır.

Artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlamada; mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz ürünlere ağırlık vererek üretimin ve ihracatın artırılması ve üretici gelirlerinde artış ve istikrarın sağlanması temel amaçtır.

Bu amaçla devletin 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında hayvancılıkla ilgili program şöyledir¹⁷⁶:

¹⁷⁴ Çiftçi ve Köy Dünyası, *Hayvancılık Kredileri Raporu*, s. 7.

¹⁷⁵ Faruk Karacar, "Hayvancılık Sektöründe Finans Kaynakları", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı: 695, Kasım 1994, s. 41.

¹⁷⁶ Resmi Gazete, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000), sayı: 22354, 25 Temmuz 1995, s. 1-10.

- Özellikle damızlık hayvan yetiştiriciliği, süt ve besi sığırcılığı geliştirilerek, üretim ve verimliliğin artırılması sağlanacaktır.

- Aynı zamanda, ülkemizin coğrafi ve sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde ırk ıslahı, daha iyi bakım, besleme şartları sağlanarak ve ticari hayvancılık geliştirilerek hayvansal üretim artırılabacaktır.

- Ayrıca tüm meraların yetiştiriciye açılması ve ıslahı, yemlerin dünya fiyatlarıyla üreticiye verilmesi, yem bitkileri üretiminin artırılması ve hayvan hastalıkları ile mücadele çalışmalarına önem verilecektir.

- Yüksek verimli kültür ırkı damızlık hayvanlar ülke içinden ve ithalat yoluyla karşılanarak, hayvan popülasyonu içindeki payı artırılacak, ayrıca suni tohumlama yoluyla yapılan melezleme çalışmaları etkinleştirilecektir.

- Yerli ırk hayvanların belirli yerlerde belirli sayılarda yetiştirme yolu ile gen kaynağı olarak korunmaları sağlanacaktır.

- Sözleşmeli yetiştiricilik yaygınlaştırılacaktır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde uygulamaya konulacak besicilik projeleri ile bölgede hayvancılığın geliştirilmesi hedef alınacaktır.

- Hayvancılıkta sermaye şirketlerinin kurulmaları desteklenecektir.

- Tohumculuk; aşılama, suni tohumlama ve tarımsal mücadelenin özel sektör tarafından yürütülmesi yaygınlaştırılacaktır.

- Hayvancılığa özel önem verilerek geliştirilmesi için gerekli bütün çalışmaları yapmak üzere Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı Hayvancılık Müsteşarlığı kurulacaktır.

- Tarım satış kooperatifi birliklerinin ortaklarına daha iyi hizmet verebilecek ve kooperatifçilik hizmetlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilecek özerk bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. kooperatifçilik ve işletmecilik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması için Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine ilişkin kanuniarda değişiklik yapılacaktır.

- Türkiye'de hayvancılığın meralara bağımlı olması nedeni ile maliyet düşürücü bir unsur olarak meraların önemi büyüktür. Bugüne kadar, meraların tespiti, tahsisi ve amaçları ile ilgili olarak yasal bir düzenleme yapılmamış, bu konudaki düzenlemeler diğer yasalardaki ilgili

hükümlere göre yürütülmüştür. Yasal boşluğu doldurmak amacıyla mera, yaylak, ve kışlakların tespit, tahsis ve amacına uygun kullanımını düzenlemek amacıyla, yeni bir mera kanunu çıkarılacaktır.

- Üretici Birlikleri Yasası çıkarılarak, üreticilerin ilgi alanına giren ürünlerin üretimi, pazarlaması konularında üreticilere hizmet verebilmesi ve yapısal uyum çerçevesinde önerilen gelişmelerin sağlanabilmesi için gerekli alt yapıyı oluşturacak üretici birliklerinin kurulması sağlanacaktır.

- Ziraat Odalarının demokratik bir yönetim yapısına kavuşması ve görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesine ortam sağlamak amacıyla Ziraat Odaları Birliği Yasası'nda değişiklik yapılacaktır.

- Tarım ve hayvansal ürünlerin serbest pazar koşullarında daha fazla dolaşımını sağlamak ve mevcut borsaların yeniden düzenlenmesi ve ürün ihtisas borsalarının kurulması için Türk Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu'nda değişiklik yapılacaktır.

III. ÇÖZÜME YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de hayvancılık sorunların yoğun olduğu sektördür. Bu sektörün sorunların çözümüne yönelik bazı öneriler getirilmiştir.

A. MELEZLEMeye YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla hayvan sayılarının artırılması yerine, hayvanların genotip verimliliklerinin artırılması yoluna gidilmelidir. Et ve süt yönünden daha verimli hayvan ırklarını çoğaltılması yolları aranmalı, birim başına düşen hayvansal ürünlerin miktarı artırılmalıdır. Bu amaçla da melezleme yöntemine hız verilmelidir.

Melezleme çalışmalarının yanı sıra, yerli ırk hayvanlardan yüksek verimli olanlar tespit edilerek kamu kuruluşları tarafından üstün niteliklere haiz olan yerli ırklar çoğaltılarak yetiştiricilere verilmelidir. Kültür ırkı ve yerli damızlık hayvan üretim kapasitesi artırılmalıdır. Melezleme

çalışmaları suni tohumlamaya yönelik olmalı ve bunun yurt düzeyinde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır¹⁷⁷.

Hayvancılığın geliştirilmesi için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Ziraat Bankası arasında bir protokol hazırlanarak, damızlık yetiştiren işletmelerin kurulması ve işlemesi için gerekli kredilerin tahsis edilmesi gerekir.

Damızlık sığır, işletmelerinin kuruluş ve işleyişi, Ziraat Bankası, Teknik Tarım Müdürlüğü ve Veteriner Müdürlüğünce ortaklaşa yürütülmelidir. Hayvancılık için verilen kredilerin Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı birimler tarafından damızlıkçı işletmelere açılmasında öncelik tanınmalıdır¹⁷⁸.

Türkiye büyük çaplı hayvan ithalatçısı olmaktan kurtarılmalıdır. Bunun için gerekli önlemler alınarak kısa sürede damızlık ihracatçısı bir ülke haline getirilmesi hedeflenmelidir. Türkiye her türde damızlık ihraç edebilme potansiyeli olan hayvanlara sahiptir¹⁷⁹.

B. YEM ÜRETİMİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de yem bitkileri ekim alanının, toplam tarım alanları içindeki payı % 4'tür. Hayvanların yeteri derecede ve dengeli bir şekilde beslenebilmeleri için tarım işletmeleri içinde hayvan yemi yetiştirme sahalarına yer verilmelidir. Bunun için yetiştiricinin ihtiyaç duyduğu yem bitkileri tohumu zamanında çiftçinin satın alabileceği yerde ve makul fiyat ile satılmalıdır.

¹⁷⁷ Kabukcu, s. 89.

¹⁷⁸ Güneş ve Peker, s. 172.

¹⁷⁹ Yücel Aşkın ve Mustafa Kaymakçı, "Hayvancılıkta Bioteknoloji Alanındaki Gelişmeler ve Türkiye'deki Uygulamalar", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991, s. 143.

Hayvan yemi olarak hububat bir çok bölgede hayvancılık işletmesi içinde yer aldığı halde; bakliyat, yem bitkileri içinde gereği kadar yer almamaktadır. Bakliyatın yem bitkileri içindeki payının artırılması gerekir.

Hayvan yemi yetiştiren işletmelerde verimin yükseltilmesi ve üretimin artırılması için gübrelemeye önem verilmeli, gübre daha ucuz fiyatla yetiştiriciye ulaştırılmalıdır.

Şeker Fabrikalarının bulunduğu yerlerde şeker pancarı posası kurutulmalı ve bu bölgelerde paketler halinde satışa sunulmalıdır. Şeker pancarı posasının kurutulmasında sağlanacak fayda ile yapılacak masraf ve alternatif kullanma şekilleri üzerinde araştırmalar yapılmalıdır.

Hayvan yetiştiricisi, yem karışımlarını hazırlanmasına pek fazla önem vermemektedir. Kış aylarında yalnız saman ile beslenmek suretiyle hayvanlar sadece hayatlarını idame ettirmektedir. Böylece verimleri asgariye inmektedir. Çiftçiye hazır yemlerin ucuz fiyat ve hatta kredi ile verilmesi beslemede değişiklik yapacaktır.

Türkiye'de hayvan beslemede önemli olan kepek ve yağlı tohumlar küspesi kalkınma planında ihraç edilmemesi öngörüldüğü halde ihraç edilmektedir. Tarım teknolojisi artıkları, hayvanlarımız için önemli bir besin kaynağıdır. Yem sanayii bu artıkları tamamen yem karışımına dahil etmeli, bunların ihracatına kesin olarak son verilmelidir. Üretilen yemlere standartlar konmalıdır¹⁸⁰.

Yem fabrikalarına hammadde sağlayan kuruluşlar, Yem Sanayicileri Birliği ile işbirliğinde bulunması gerekmektedir. Belirli kapasitenin üzerindeki ve isteyen fabrikaların kendi laboratuvarlarını kurmaları teşvik edilmelidir¹⁸¹.

¹⁸⁰ Güneş ve Peker, s. 155-156.

¹⁸¹ Ramazan Demirel, "Türkiye'de Yem Üretimi ve Tüketimi", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı:

C. ÇAYIR MERA ISLAHINA YÖNELİK ÖNERİLER

Köy ortak malı ve hazineye ait çayır ve meraların işletme ve idaresi yeni bir esasa bağlanmalıdır. Bu amaçla, "Mera ve Çayır Islahı Bakımı ve İdaresi Genel Müdürlüğü" adı altında teknik bir müdürlük kurulmalıdır.

Müdürlük, çayır ve meralar için¹⁸²,

- Çayır ve meraların çok bozulan sahalardan başlamak üzere bu arazilerin etraflarının çevrilmesi,
- Su yollarının açılması, boş yerlere çayır ve mera otları dikilmesi,
- Paylaşımı tartışma konusu olan alanların parselasyonunun yapılması,
- Çayır ve meraların hayvan otlatma zamanı, kapasite ve şekli gibi ıslah işlerine süratle başlanmalıdır.
- DSI, Y.S.E. ve TOPRAKSU gibi kuruluşlarla çalışarak, çayır ve meraların ıslahı ve idaresini üzerine almalıdır.

Çayır ve meralarda otlatılacak hayvan miktarı; mera genişliği ve verimliliği dikkate alınarak belirlenmelidir. Köye ait olan çayır ve meradan, köydeki her ferdin otlatma hakkı idarece tespit edilmelidir. Her aile, ancak ailedeki fertlerin toplam hakkı kadar hayvanı buralara otlatmak için göndermelidir. Ailelerin bu hakkı ön planda düşünülmesi mera ve çayır arazisi genişliği daha fazla hayvan otlatmaya müsait ise, bu takdirde otlatılacak hayvanlar için hayvan sahiplerinden ücret alınmalıdır.

Meraların kapasitesi her yıl hesap edilmeli ve fertlerin hakları her yıl yeniden tespit edilmelidir. Bu konuda hiçbir şey yapılmadan geçen zaman Türkiye çayır ve meralarına, hayvancılığına ve dolayısıyla ekonomisine telafi edilmeyen büyük zararlar açmaktadır¹⁸³.

708, Aralık 1995, s. 62.

¹⁸² Güneş ve Peker, s.155.

¹⁸³ Güneş ve Peker, s. 155-156.

Eğitim, yayım ve araştırma hizmetlerinin yapılması özellikle Doğu Anadolu Bölgesinde ayır ve mera ıslah çalışmalarının başarısını olumlu yönde etkileyecektir¹⁸⁴.

Türkiye'de toprakları, asırlardan beri tarım yapılması ve hayvan otlatılması nedeni ile, organik madde ve minareller yönünden fakirleşmiş durumdadır. Doğal ayır ve mera alanlarımızın bulunduğu topraklar da genelde aynı özelliktedir. Bu alanlarda da diğer bitkisel üretim alanlarında olduğu gibi yapay ve çiftlik gübreleri kullanılması, kısa sürede verimi yükseltecektir¹⁸⁵.

D. KREDİ VE KREDİLENDİRMEYE YÖNELİK ÖNERİLER

Ziraat Bankası Genel Müdürlüğu tarafından her yıl hayvancılık için ayrılan fon, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünce Merkez ve İl seviyesindeki dairelerle tam bir iş birliği içerisinde dağıtılması gerekir.

Kredi, her işletme için yapılacak projeye göre verilmelidir. Krediler, işletmenin çevirme, donatım ve tesis ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

Kredi, işletme durumu müsait olup, hayvancılık yapmak isteyenlere verilmelidir. İşletme sahibi proje ile görevli komite ile tam bir işbirliği içinde olmalıdır. Hazırlanan projeye aynen uyup gereğini zamanında yerine getirmeyi ve uzun vadeli bir kontrolü kabul etmelidir. Üretici, kendisine yapılacak tavsiyelere uymayı, hayvanlara asgari ayda bir defa sağlık bakımından veteriner hekime kontrol ettirmeyi taahhüt etmesi şart olmalıdır. Proje sonunda işletme o bölgede örnek işletme vasfı kazanmalıdır.

¹⁸⁴ Rauf Can, "Yetiştirme Hastalıkları ve Önemi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987, s. 58.

¹⁸⁵ Özbek, s. 124.

Kredinin uygulanacağı her ilde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının tavsiye edeceği iki teknik eleman ile Ziraat Bankasınca görevlendirilecek bir temsilcinin iştiraki ile il seviyesinde bir kontrollü hayvancılık kredisi komitesi teşkil edilmelidir. Bu komite işletmeleri yerinde tetkik ederek projeleri hazırlamak, kredi açılan işletmeye gerekli teknik bilgileri vermek, konuyla ilgili tavsiyelerde bulunmak ve kredinin mahallinde sarfını temin ve kontrol etmekle ilgilenmelidir¹⁸⁶.

Kredilerin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünden vazifeli bir yürütme kurulu olmalıdır. Proje tanzimi için önce çiftçinin ödeme gücü, borcuna sadakati ve bankanın o kimse ile ilgili kredi tecrübesi göz önünde tutulmalıdır. Kredinin mümkün olduğu kadar aynı olarak verilmesi gerekmektedir. Hayvancılık için çiftçiye verilen kredilerde teminat istendiğinden dolayı, krediler çok defa az miktarlarda alınmaktadır. Kredinin yetersizliği verimsiz olması sonucuna yol açmaktadır. Kredi miktarlarının artırılması gerekmektedir¹⁸⁷.

Dış kaynaklı hayvancılık projelerinin taksit ve faizini çiftçi ödeyememektedir. Bu durum çiftçinin ürünlerini değer fiyattan satamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle et ve süt ürünleri ithalatı yerine ürünlerin değer fiyatına satılması üzerinde durulmalıdır¹⁸⁸.

Et piyasasındaki arz dalgalanmalarının önlenmesi için kasaplık hayvanın yılın her mevsiminde düzenli bir şekilde piyasaya sunulması gerekmektedir. Bu amaçla canlı stok tesis edilmesi için üretici ve besici, fiyat ve pazar garantisi ile desteklenmelidir¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Güneş ve Peker, s. 166-170.

¹⁸⁷ Güneş ve Peker, s. 170-172.

¹⁸⁸ Özbek, s. 124.

¹⁸⁹ Süreyyipoğlu, s. 247.

E. HAYVAN SAĞLIĞINA YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de iç ve dış parazitler hastalıklar çok yaygındır. Çayır ve meraların pis oluşu, göçebelik sisteminde hayvancılık yapılması, hastalıkların daha çok yayılmasına sebep olmaktadır. Hastalıklar bu şekilde yayıldığı halde bunlar ile mücadele yetersizdir. Türkiye'de bu konuda tam olarak yetişmiş eleman sayısı çok azdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hastalıkla mücadele hemen hemen hiç yok gibidir. Bu hastalıklarla mücadele için hayvanların yılda iki üç defa ilaçlanmasının takip edilmesi gerekmektedir.

İç ve dış parazitler ile mücadelede hayvan sağlık memurlarına, veterinerlere verilen tazminat verilmelidir. İlaç üretiminin artırılması ve ilaçların bütün ülkede veteriner teşkilatınca kullanılması sağlanılmalıdır. Bütün il ve ilçelerde veteriner hekim bulundurma sorumluluğunun Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yerine getirilmesi gerekir. İlçe veterinerlerinin nakil vasıtalarının ve veteriner malzemelerin tam olarak temin edilmesi gerekmektedir.

İnsan sağlığı içinde büyük tehlike oluşturan hayvan hastalıklarında hasta hayvanların öldürülmesi gereklidir. Öldürülmesi gereken hasta hayvanların bedellerinin Bakanlıkça ödenmesi gerekmektedir¹⁹⁰.

Hayvan hastalıklarını önlemek için labratuvar çalışmalarını yürüten müesseseler, yetişmiş elaman sıkıntısı çekmektedir. Bu konularda eleman yetiştirilmeli ve araştırma enstitülerinin kadrolarını tamamlanması gerekmektedir¹⁹¹.

¹⁹⁰ Kaya, s. 106.

¹⁹¹ Orhan Alpan, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliği ve Et Üretimi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Kongresi*, Elazığ: 1987, s.188.

Aşı ihtiyacını karşılamak için kurulan müesseseler, ülke aşı talebini karşılayamamaktadır. Aşı ihtiyacının karşılanabilmesi için bölge enstitüleri de aşı ve serum üretimi yapmalıdır. Aşı ve serumun bölgesel olarak üretilmesi, bunların zamanında tanıtımını sağlayacaktır.

Hayvan barınaklarının hastalığın çıkmasını önleyici şartlarda inşa edilmesi hususunda geniş yayım faaliyeti yapılmalıdır¹⁹².

Doğu Anadolu Bölgesinde tarım, veteriner ve hayvancılık alanında 5 fakülte bölgeye hizmet vermektedir. Bu hizmetlerden yetiştiricilerin de yararlanabilmesi için Bakanlığın yayım konusunda bu kurumlarla müşterek programlar yapıp uygulamaya koyması gerekmektedir. Bu sayede kaynakların daha iyi kullanılması ve daha sağlıklı ürün alınması sağlanabilecektir¹⁹³.

Salgınlarla mücadelede haber alma sistemimiz zayıftır. Bilhassa salgınlar hakkında zamanında ve gerçek bilgi edinilebilmesi için İran, Irak, Suriye ve Lübnan'daki Büyükelçilikler bünyesinde birer ataşeliğin kurulması gerekir¹⁹⁴.

Salgınlara bulaşma yeri olan İran, Irak ve Suriye sınırı boyunca sınır ilçelerinden başlamak üzere 25 ilde koruyucu aşılama ve ilaçlamalarla hastalıklardan arınmış tampon şeritler, bölgeler ve sahalar tesis edilmelidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ortaya çıkacak önemli salgınlara yayılmasına fırsat bırakmadan önlenmesi için merkezi Erzurum, Diyarbakır ve Gaziantep'te bulunan bölge mücadele motorize ekipleri kurulmalı ve bu ekiplere her türlü ulaşım aracı ve muhabere imkanları sağlanmalıdır¹⁹⁵.

¹⁹² Güneş ve Peker, s. 172-174.

¹⁹³ Kara, s. 58.

¹⁹⁴ Yalçın, s. 167.

¹⁹⁵ Kara, s. 58.

Doğu ve güneydoğu gümrük kapılarımızdan yurdumuza giren bütün araçların ciddi bir dezenfeksiyon tabii tutulması ve bu maksatla gümrük kapılarında dezenfektan banyo tesisleri yapılmalıdır. Şap salgınlarının bulaşmasına yol açacak yolcu yanındaki gıda maddelerinin dahi Türkiye'ye sokulmaması için ciddi kontrol tedbirleri alınmalıdır.

Salgınların yurt düzeyine yayılmasında canlı hayvan nakliyatının önemli fonksiyonu olmaktadır. Bu nedenle bölge mezbahaları tesis olunarak canlı hayvan yerine et nakli yapılmalıdır¹⁹⁶.

F. DIŞ TİCARETE YÖNELİK ÖNERİLER

Hayvancılık sektörü dış ödeme dengesinin sağlanmasında ağırlığı olan sektördür. Ancak ihracatta canlı hayvan yerine et ve et ürünlerinin tercih edilmesi hem gelirden artışa sebep olacak hem de artan iş talebiyle yeni iş sahaları açılacaktır¹⁹⁷.

Et ihracatının daha üst düzeyde gerçekleşmesini sağlamak için et üretimini teşvik edici ucuz kredi, teknik yardım, pazar ve piyasa düzeni, kaliteli kaba ve yemin temini ile ilgili teşvik edici tedbirler alınmalıdır.

Gıda maddeleri olarak süt tozu, peynir, tereyağ, et ve yumurta ithalatının hayvancılığın gelişmesinde olumsuz etkileri görülmektedir. Süt üreticileri, uygun fiyatla alıcı bulamamakta ve süt inekleri kasaplık olarak satılmaktadır. Süt üretiminin artırılması için süt ürünleri ithalatı kesin olarak durdurulmalıdır¹⁹⁸.

¹⁹⁶Hidayet Karaer, "Salgın Hastalıkların Ekonomimizde ve Dış Ticaretimizdeki Olumsuz Etkiler ve Alınması Gereken Tedbirler", *Türkiye I.Hayvancılık Kongresi*, Ankara: Mayıs 1974, s.10-15.

¹⁹⁷ Kara, s. 58.

¹⁹⁸ Özbek, s. 124.

Et ve et ürünleri ithalat ve ihracat hizmetleri sağlıklı bir yapıya sahip değildir. Önemli ölçüde küçükbaş canlı hayvan satışına dayalı bir ihracat söz konusudur. Ayrıca, hayvan popülasyonunun iyileştirilmesi amacıyla canlı hayvan ve damızlık dış alımı yapılmaktadır. Son yıllarda piyasa düzenleme amacına yönelik et alımları da yapılmaktadır. Ancak alt yapısı olmayan, üretici-tüketici zinciri iyi işlemeyen bir sistemde ithalatla arzı artırarak piyasaya müdahale etmek güçtür.

Ihracatta öncelikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik imkanlar iyi değerlendirilmelidir. Üretimin buna göre yönlendirilmesi, canlı hayvan yanında et ürünleri ihracatının geliştirilmesi yönünde önlemler alınmalıdır. Diğer yanda ithalatta tam bir liberasyona gidilmesi, hayvancılığın gelişmesini engellemektedir. Et ve et ürünleri sektörü gibi alt yapısı tam kurulmamış, gelişme aşamasında olan bir sektörde liberasyona gidilmesi yanlıştır. Bu nedenle et ithalatında uygulanan fonlar korunduğu gibi iç üretimin rekabet şansını sürekli koruyacak bir düzeyde tutulmalıdır¹⁹⁹.

Hayvansal ürün ithalatında iç ve dış piyasayı dengede tutacak eşik fiyatın oluşması için bu dengeyi sağlayacak oranda fon kesilerek olumsuz etki yapan dış rekabet önlenmelidir²⁰⁰.

G. ÖRGÜTLEMeye YÖNELİK ÖNERİLER

Canlı hayvan üretiminden, et ve et ürünlerinin tüketiciye ulaşmasına kadar geçen zincir içinde iyi bir örgütlenme modeli geliştirilmelidir. Örgütlenmede bir çok batılı gelişmiş ülkede olduğu gibi kooperatif ve birlik modelleri kullanılmalıdır. Türkiye'de mevcut yapı içinde önerilen örgütlenmede EBK öncülük yapmalıdır. EBK'nun kesim ve işleme ünitelerini modern üniteler halinde hayvancılık bölgelerine yaymak ve

¹⁹⁹ Okuyan ve Rehber. s. 234-235.

²⁰⁰ Süreyipoğlu, s. 269.

kurumu bir üretici örgütüne dönüştürmek, atılacak en önemli adım olacaktır. Böyle bir hareket, son yıllarda ortaya çıkan özelleştirme gayretlerine alternatif yoldur²⁰¹.

Gerek et, gerekse süt üretimi yönünden daha ekonomik olan büyükbaş hayvan yetiştiriciliği çevre koşullarının daha uygun olduğu yörelerde gelişmesi için özendirici çalışmalara hız verilmelidir.

Hayvan yetiştiricilerinin teknik bilgi ve yönlendirmeye ilişkin ihtiyaçları, ilgili kamu kuruluşları tarafından yerine getirilmelidir²⁰².

Hayvancılık kesiminde kooperatifler güçlenmeye başladıkça, bu alandaki tarımsal yayım çalışmalarının tamimiyle kooperatifler tarafından yapılması hedef alınmalıdır. Kooperatiflerin kendi üyelerine götürecekleri yayım hizmetlerinden doğacak masrafları büyük ölçüde devlet tarafından karşılanmalıdır. Devletin kooperatiflerin yayım hizmetleri katılım payı, kooperatiflerin gelişmesinin ileri aşamalarında giderek azaltılabilir²⁰³.

Sığır besicileri karşılaştıkları sorunları çözmede birlikte davranmayı sağlamak için besiciliğin yaygın olduğu bölgelerde dernekler kurmuşlardır. Sorunların çözümünde yerel derneklerin yetersizliği görülür. Örgütlenme ülke düzeyinde gerçekleştiğinde beklenen fayda sağlanabilir. Yerel örgütlerin başarısızlığının bir nedeni de yetiştiricilerin örgüt yönetimini ve yürütme hizmetlerinin bizzat üstlenmeleridir. Örgütte yürütme işleri profesyonel kadrolara bırakıldığında beklenen fayda sağlanacaktır.

Örgütlenmeye ilişkin bir başka konu ülke düzeyinde örgütlenmedeki yasal prosedürlerdir. Sığır besicileri uzun zamandan beri bağımsız çalışan

²⁰¹ DPT, *Hayvancılık Özel İhtisas Raporu*, Ankara: 1991.s. 108.

²⁰² Kabukcu, s. 89-90.

²⁰³ Ziya Gökalp Mülâyim, Cemal Taluğ, "Hayvancılık Yayımında Kooperatiflerin Yeri ve Önemi", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991, s. 374

yerel dernekleri bir federasyon çatısı altında toplamak istemektedirler. Ancak, dernekler yasasındaki kimi maddeler bugüne kadar bu birleşmenin gerçekleşmesini engellemiştir. Besiciliğin daha cazip bir işkolu durumuna gelmesi yine de örgütlenmeye bağlıdır²⁰⁴.

Türkiye de halen ekili alanların % 1.8 i ve büyükbaş hayvanların % 1 sigortalı durumdadır. Ayrıca, doğal afetlerden meydana gelen hasarların devlet tarafından ödenmesine alıştırmış olan çiftçi, ürünlerini sigorta yaptırmaya gerek duymamaktadır. Dolayısıyla doğal afetlere ilişkin mevcut yasalar, bir noktada tarım sigortasının gelişmesine engel olmaktadır²⁰⁵.

H. PAZARLAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

Piyasaya sürülen süt ve süt ürünlerinde standart bir kalite sağlanması gerekmektedir. Böyle bir uygulama hem toplum sağlığı, hem de hayvancılık sektörünün gelişmesi açısından gerekli olmaktadır. Başka bir ifadeyle süt işletmelerinin mevzuata uygun ve tüketici beklentisine cevap verebilen nitelikte süt ürünlerini üretmesi sağlanmalıdır. Bu da öncelikle işletmelerin devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi, standart ve tüzüklere uygun üretimde bulunmayanların faaliyetten alıkonulması biçiminde mümkün olabilir²⁰⁶.

Süt ürünleri uzun süre depolamaya müsait değildirler. Çoğunluk kısa sürede tüketilmesi gereken besin gruplarını oluşturmaktadır. O yüzden sanayici, kaliteyi korumak koşuluyla, olabildiğince düşük maliyette üretim yapma çabası içinde olmalıdır. Bu da doğal olarak küçük kapasiteli ve ilkel koşullarda çalışan işletmelerin büyütülmesi ve ileri teknolojilerle çalışır duruma getirilmesini zorunlu hale getirilmektedir. Piyasada satılan

²⁰⁴Mülayim, Taluğ, s. 375.

²⁰⁵Tarım ve Köyişleri Bakanlığı , *Tarımda Yeniden Yapılanma 1995-2005*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Temmuz 1995 s. 95.

²⁰⁶Güneş, Albayrak, Turan, s. 33.

süt ve ürünlerinin standardizasyonunu sağlamak ve kalitesini korumak amacıyla gerekli yasal düzenlemelerle önlemler alınmalıdır²⁰⁷.

Et ürünleri paketlenmiş ve paketlenmemiş olarak satışa sunulduğundan, paketlenmiş ürünlerin kısa sürede tüketime arz edilmesi gerekmektedir. Paketlenmiş ürünlerde aynı yıl olarak en az dayanma süreleri depolama sıcaklıkları paketlerin üzerine yazılmış olmalıdır. Et ürünlerinin pazarlamasında cam kavanoz ve teneke kutular içindeki konserveler dışında ürünlerin mutlak bir soğuk zincir organizasyonu ile tüketiciye ulaştırılması gerekir.

Deri ve ürünlerinin pazarlaması incelendiğinde derinin elde edilmesinden mamul madde haline getirilmesine kadar birçok aşamalardan geçtiği görülmektedir. Türkiye'de hayvan potansiyelimiz yeterli olmasına rağmen bu potansiyel tam olarak değerlendirilmemekte, ham deri yetersizliği söz konusu olmaktadır. Kaliteli bir ham deri eldeki hayvanın bakım ve beslenmesine, kesim ve yüzüm işleminin tekniğine uygun yapılmasına bağlı olmaktadır. Türkiye'de genellikle kırsal kesimlerde ham derilerin kaliteleri bakım ve beslenme yetersizliği ile kesim hatalarından dolayı düşük olmaktadır. Bu aşamadan sonra derilerin korunması, depolanması itinalı bir şekilde yapılmalı ve ürün kalitesini iyileştirilmesi için TSE'nin hazırladığı standartlara göre sınıflandırılmalı ve özelliklerinin açıklanması gerekmektedir. Ham derilerin ambalajlanmasında da gerekli özen gösterilmeli ayrı ayrı sınıflandırılarak, her balyanın 130-170 kg arasında olması sağlanmalıdır²⁰⁸.

²⁰⁷ Uraz ve Diğerleri, s. 276-278.

²⁰⁸ Fahrettin Tosun ve Diğerleri, "Türkiye Kaba Yem Üretiminde Çayır Mera ve Yem Bitlileri Yetiştiriciliğinin Yeri ve Önemi", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991, s. 57-58.

Herhangi bir ürünün pazar yapısı içerisinde, tüketici sayısı ve tüketicinin sahip olduğu sosyo-ekonomik nitelikler de diğer faktörler kadar önemlidir. Et ve et ürünleri gelir-tüketim ve fiyat elastikiyeti yüksek olan ürünlerdir. Ortalama fert başına gelir düzeyi 2 bin \$ düzeyinde ve gelir dağılımı oldukça dengesiz bulunan Türkiye'de kısa dönemde et tüketimini artırmak pek mümkün değildir. Tüketici tercihlerinin hazır ve işlenmiş ürünleri yönünde değişmesi et işleme sanayinin gelişmesini sağlayabilir.

Günümüzde soğuk depo, yalnızca gıda maddelerinin depolandığı bir yer olarak değil, pazar talebinin karşılanamadığı devrelerdeki tüketim noksanlığının giderilmesi için ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında zincirin bir halkası olarak düşünülmesi gerekmektedir²⁰⁹.

Türkiye'de stok yapılamadığı için dış pazarlarda söz sahibi olunamamaktadır. Bunun içindir ki gıda sektöründe meseleye işletme bazı dışında diğer sektörlerden daha farklı yaklaşarak stok tesis edilmesi için düşük faizli işletme kredisi sağlanılmasında ve Türkiye'de yapılan hububat stokunun ve buna sağlanan desteğin, et stokuna tanınması ve çevrilmesinde faydalar bulunmaktadır²¹⁰.

²⁰⁹ DPT, *Hayvancılık Özel İhtisas Raporu*, Ankara: 1991.s. 109.

²¹⁰ Süreyyipoğlu, s. 264.

SONUÇ

Türkiye hayvan varlığı, doğa şartları, bitki örtüsü, iklim yapısı, dış pazar potansiyeli açısından hayvancılık için son derece elverişli bir konuma sahiptir.

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla damızlık hayvan ithalleri, suni tohumlama, hayvan sağlığı, kredi kullanma, yem üretimi konularında çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla hayvan varlığının ıslahı konusunda mesafe kaydedilerek yerli ırk hayvan oranı % 48'e düşürülmüştür. Yem üretiminde ihtiyacı karşılar hale gelinmiş, fakat üreticilerimizin hazır yem kullanma alışkanlıkları ve ekonomik imkanlarının yetersiz olması yem sanayinin kapasitenin altında çalışmasına neden olmuştur. Çayır ve meraların korunması amacıyla günümüze kadar herhangi bir kanun çıkarılmamıştır. Önümüzdeki günlerde bir mera kanunu çıkarma çalışmaları devam etmektedir. Suni tohumla, damızlık hayvan ithalleri konularında yapılan çalışmalar da hayvancılığı yeterince etkileyecek düzeyde değildir. Suni tohumlama ve damızlık dağıtımının mevcut hızla devam etmesi, hayvan ıslahını oldukça geciktirecektir.

Türkiye'de hayvan başına et verimliliği 1980 yılında 59.6kg/baş iken, 1985 yılında 119.8, 1986 yılında 116.3, 1987 yılında 118.1, 1988 yılında 117.9, 1989 yılında 118, 1990 yılında 136.2, ve 1994 yılında 146 kg/baş seviyesine ulaşmıştır. Süt verimliliği ise 1980 yılında 577kg/baş/yıl iken, 1985 yılında 1311, 1986 yılında 1297, 1987 yılında 1398, 1990 yılında 1351, 1993 yılında 1476kg/baş/yıl seviyesine ulaşmıştır. Toplam et üretimimiz 486 bin ton olup, 320 bin tonu büyükbaş hayvanlardan karşılanmaktadır. Et üretimi 1995 yılına kadar piyasa talebini karşılarken şimdi yetersiz düzeyde kalarak, et ithaline başlanmıştır. Süt üretiminin 10.3

milyon ton olup, 9.2 milyon tonu büyükbaş hayvanlardan elde edilmekte ve piyasa talebini karşılayabilmektedir.

Türkiye'de hayvancılığın tarımsal faaliyet içerisinde ele alındığı için hayvancılığın istihdam ve milli gelire katkısı konusunda tam bir bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Tarımsal gelirden yaklaşık % 34 oranında pay alan hayvancılık, yeterli teşvik gördüğü takdirde tarımsal gelir içerisinde ve istihdamdaki payını artıracaktır.

Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu yapmış ve katma protoko çerçevesinde 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliğine geçmiştir. Türkiye 2121.12.1996 tarih ve 7/5476 Sayılı Bakanlar Kurulu ile Onaylanan Katma Protokol gereğince ithalat gümrük vergi ile eş etkili vergi ve resimlerde % 10 ile % 30 oranında indirim, Mali Nitelikli Gümrük Vergileri ve Türk Gümrük Tarifesi ile Topluluk Gümrük Tarifesi arasında % 100'lük indirim gerçekleştirilmiştir²¹¹.

Avrupa Birliği ile yapılan Gümrük Birliği Andlaşmasında tarım ürünleri kapsam dışı bırakılmıştır. Tarım ürünlerinin gümrük kapsamı dışında bırakılması Türkiye'in tarımsal ürünlerde ihracat yapmasını engellemektedir. Gümrük Birliği çerçevesinde işlenmiş tarım ürünleri ticaretine ilişkin yeni bir sistem geliştirilmiştir. Bu kapsamda, sös konusu ürünlerde "Tarım unsuru payının hesaplanması uygulaması" öngörülmüştür. bu amaçla laboratuvar analizleri yapılması gerekmekte olup, bazı işlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak gümrük verisi oranları ile tarım payı olarak Toplu Konut Fonu ödenecektir²¹². Bu da olması tarım ve hayvansal ürünler ihracatını düşürecektir.

²¹¹ Resmi Gazete, 20/12/1995 tarih ve 95/7603 Sayılı Kararname Eki, Sayı: 22509, 30 Aralık 1995, s.12.

²¹² Resmi Gazete, *Gümrük Genel Tebliği*, Sayı: 22507, 18 Aralık 1995, s 28-42.

Avrupa Birliği ile kıyasladığında büyükbaş hayvan varlığı yönünden Türkiye, Fransa ve Almanya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Fakat Türkiye et üretiminde Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, Belçika-Lüksemburgdan sonra 9. sırada ve et verimliliği yöneden sonuncu sırada yer almaktadır. Türkiye süt ineği sayısında Avrupa Birliği içerisinde 6.5 milyona baş ile ilk sırada yer almaktadır. Bu sayının çok çokluğu süt verimi düşük yerli ırklarında bu sayıya dahil edilmesidir. Süt üretiminde Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya'dan sonra 6.sırada yer almaktadır. Süt verimliliğinde ise Portekiz'i geçerek sondan ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye'de hayvancılık ve hayvansal ürünler üretim sektörünün gelişimi ve korunması için politikalar yeterli düzeyde değildir. AB'nde hayvancılık için fiyat, müdahale, depolama, ihracat, özel prim, altyapı, piyasa düzenlemeleri gibi isimler altında koruma politikaları izlenmektedir. Türkiye'de ise üreticiye tatmin etmeyen miktarlarda teşvik primleri ve krediler verilmektedir. Üreticilerin bu günkü koşullar ile AB üreticileri ile rekabet edebilme imkanları bulunmamaktadır. Hayvancılığa duyulan ilgisizlik nedeniyle Türkiye şu an hayvansal ürünler pazarı durumuna gelmiştir.

Ülke hayvancılığının gelişimi için verilen hayvancılık kredileri diğer sektörlerdeki kredilerle kıyaslandığında çok düşük kalmaktadır. Ziraat Bankası tarafından verilen kredilerin ancak % 10'u hayvancılığa verilmektedir. Verilen kredilerin kullanımında da yeterli denetim yapılmaması, kredileri gerçek amacından uzaklaştırmaktadır. Bu olay kredilerde gerçekleşme oranını düşürmektedir.

Türkiye'de hayvancılık politikalarının yetersiz, kalıcı olmaması ve güncel koşullara göre belirlenmesi hayvancılık sektörü sorunlarının devam etmesine neden olmaktadır. Hayvancılığın gelişimi için kalıcı politikalar izlenmeli, fonlar kurulmalı, siyasi baskılarla oluşun, bu güne

kadar seçmenin gönlünü almak için uygulanan teşvik ve destek sisteminden vazgeçilerek ekonomik esaslara uyulmalıdır.

Türkiye hayvancılığına büyük zarar veren bir faktörde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ki terör olaylarıdır. Bu bölge insanının temel geçim kaynağı hayvancılık faaliyetidir. Terörle birlikte hayvanlar otlatılamamakta, otlaklar atıl kalmakta ve dolayısıyla hayvancılık faaliyeti önemini kaybetmektedir. Terör olayları ile hem bölgede hem de Türkiye’de hayvan sayısı ve hayvansal ürünler üretimi azalmaktadır. Terör olaylarının önlenmesi durumunda bölgedeki yüksek potansiyel harekete geçebilecektir.

Hayvancılık sektörünün, örgütlenme, pazarlama, hayvan sağlığı, kredi, çayır ve mera, yem üretimi, kredilendirme, dış ticaret konularında sorunları vardır. Hayvansal ürünlerin pazarlamasında sorunların olması pazarlama faaliyetini azaltmakta ve ürün kaybına neden olmaktadır. Hayvan hastalıklarının yaygın olması üretimi ve verimi düşürmektedir. Hayvansal ürünleri yeterli teşvikin olmaması dış ticaret olanakları azaltmaktadır. Hayvancılık sektörü sorunların çözümüne ciddi ve kalıcı yaklaşımlar yapıp, yeterli teşvikler ve koruma politikaları uygulamaya konduğu takdirde Türkiye, hayvancılıkta dünyanın sayılı ülkelerinden biri olabilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Açıl Fethi, Demirci Rasih, *Tarım Ekonomisi Dersleri*, Ankara: AÜ.Ziraat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Aksöz İbrahim, *Zirai Ekonomiye Giriş*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1972.
- Alpan Orhan, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliği ve Et Üretimi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Kongresi*, Elazığ: 1987.
- Aral Sadi, *Hayvancılık Sektöründe Örgütlenme*, I.Baskı, Ankara: A.Ü. Veteriner Fakültesi Matbası, 1974.
- Aşkın Yücel ve Kaymakçı Mustafa, "Hayvancılıkta Bioteknoloji Alanındaki Gelişmeler ve Türkiye'deki Uygulamalar", *II.Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991.
- Atış Ela ve Güler Sevtap, "Türkiye ve Avrupa Birliğinde Süt ve ürünlerinde Uygulanan Koruma Politikalarının Genel Olarak İncelenmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Bekçi Fikret, "Türkiye Yem Üretimi", *II.Uluslararası Yem Kongresi*, Kuşadası, 06-08 Nisan 1994.
- Bozoğlu, Mehmet, "Avrupa Birliğinde Tarım Sübvansiyonları", *Çiftçi ve Köy Dünyası*, Sayı: 127-128, Temmuz-Ağustos, 1995.
- Bülbül Mehmet, Fidan Halil ve Güneş Erdoğan, "Hayvancılık İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Sözleşmeli Besicilik Kredileri Uygulamaları ve Sonuçları", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Büyükburç Uğur, "Çayır ve meraların İslahı ve Doğu Anadolu'da Alınması Gereken Tedbirler", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ 1987.

- Can Rauf, "Yetiştirme Hastalıkları ve Önemi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.
- CEC, *Farm Incomes in the European Community*, Luxembourg, 1994.
- Çiftçi ve Köy Dünyası, *Hayvancılık Kredileri Raporu*, Sayı: 131-132, Kasım-Aralık 1995.
- Çadırcı Engin, "T.C. Ziraat Bankasının Hayvancılık Kredileri Uygulaması", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Çağlar Arif, "Açılış Konuşması", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.
- Çuhadar Sabri. "Hayvancılığın Genel Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri" *Çiftçi ve Köy Dünyası*, Sayı: 121, Ocak 1995.
- Demirel Ramazan, "Türkiye'de Yem Üretimi ve Tüketimi", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı: 708, Aralık 1995.
- Dinler Zeynel, *Tarım Ekonomisi*, Bursa: Ekin Kitapevi, 1993.
- DİE, *Genel Tarım Sayımı Hane Halkı Anketi Sonuçları*, 1994.
- DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1993.
- DİE, *İstatistik Göstergeler*, 1923-1992.
- DİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim*, 1993.
- DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1994.
- DPT, "Gıda, Sanayi-Tekstil ve Konfeksiyon", *3. İzmir İktisat Kongresi*, İzmir: 4-7 Haziran 1992,
- DPT, *Hayvancılık Özel İhtisas Raporu*, Ankara: 1991.
- EUROSTAT, *The Agricultural Stuation The Commonity*, Luxembourg, 1993.
- EUROSTAT, *Agriculture Statistical Yearbook*, Luxembourg, 1995.
- FAO, *Yearbook Productive*, 1995.
- FAO, *Yearbook Trade*, 1994.
- Gündoğmuş Erdemir, Tanrıvermiş Harun, "Türkiye'de Hayvansal Ürünler Sanayi ve Sanayici-Üretici İlişkilerinin Geliştirilmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*,

Izmir: 27-29 Eylül 1995.

Güneş Turan ve Peker Erdoğan, *Türkiye'de Et Üretiminin Artırılması ve Kalitenin Yükseltilmesi İmkanları*, Ankara: Ocak 1970.

Güneş Turan ve Giray Handan, "Canlı Hayvan, Et ve Ürünleri Pazarlaması ve Bu Ürünler Piyasasında Yasal Düzenlemeler", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.

Güneş Turan, Albayrak Mevhibe ve Turan Ahmet, "Türkiye'de Canlı Hayvanlar, Ham ve İşlenmiş Hayvansal Ürünler İç ve Dış Pazarlaması, Topuluğa Uyum Durumları", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991.

Inan İ.Hakkı ve Diğerleri, "Türkiye'de Yem Üretimi ve Pazarlaması", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.

Inan İ. Hakkı, *Tarım Ekonomisi*, 3.Baskı, Hasad Yayıncılık, Tekirdag: 1994

Kabukcu Asım, "Türkiye Hayvancılığının Önemi, Bugünkü Durumu, Geleceği, Sorunları ve Gelişimi İçin Öngörülen Önlemler", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.

Kara Süleyman, "Doğu Anadolu Bölgesi Hayvan ve Hayvansal Ürün Üretiminde Verimliliği Etkileyen Başlıca Faktörler", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.

Karacar Faruk, "Hayvancılık Sektöründe Finans Kaynakları", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı: 895, Kasım 1994.

Karaer Hidayet, "Salgın Hastalıkların Ekonomimizde ve Dış Ticaretimizdeki Olumsuz Etkiler ve Alınması Gereken Tedbirler", *Türkiye I.Hayvancılık Kongresi*, Ankara: Mayıs 1974.

Karagölge Cahit, Kızıloğlu Semiha, Yavuz Orha, *Tarım Ekonomisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, 1995.

Kaya Hüsamettin, "Frat Havzasında Başlıca Hayvansal Ürünler Analizi", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.

- Kızıloğlu, Semiha, "1980'li yıllardan 1993'e Uzanan izgide Kırmızı Et ve Et Ürünleri, Süt ve Süt Ürünleri Sanayimizin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Üretim Projeksiyonu", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Koç Ali ve Yurdakul Oğuz, "Türkiye'de Kırmızı Et Arz ve Talebinin Analizi", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, **Gelir Vergisi Kanunu**, 1963.
- Múlayim Ziya Gökalp, Taluğ Cemal, "Hayvancılık Yayımında Kooperatiflerin Yeri ve Önemi", **II.Hayvancılık Kongresi**, Ankara: 17-19 Haziran1991.
- Okuyan Rifat ve Rehber Erkan, "Türkiye'de Et Üretim-Pazarlama Yapısı ve Sorunları", **II.Hayvancılık Kongresi**, Ankara: 1991.
- Olgun Akın ve Artukoğlu Metin, " Türkiye'de Süt Üreticilerinin Örgütlenmesi ve Pazarlama Durumu ile Sorunlarının Genel Olarak İncelenmesi", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Orhan Düzgüneş, "İthal Edilen Sığır Damızlıklarından Yararlanıyor-muyuz?", **Yem-Mağazin-Yem Sanayici Birliği Dergisi**, Ankara:Ocak 1996.
- Özbek Osman, "Türkiye'de Hayvancılığın Problemleri ve Kalkındırılması, **Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu**, Elazığ: 1987.
- Özerin Güven ve Işın Ferruh, "AB ve Türkiye'de Bazı Hayvansal Ürün ve Yem Fiyatlarının Karşılaştırılması", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995,
- Özçelik Ahmet, "Türkiye Tarımında İstihdam Sorunları ve Beklentiler", **Karınca Kooperatif Postası**, Sayı: 709, Ocak 1996.
- Özçelik Ahmet, "Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliğinin Sorunları, Damızlık Hayvan ithalatı ve Kooperatifçilik", **Karınca Kooperatif Postası**, Sayı:691, Temmuz 1994.

- Resmi Gazete, **7. Beş Yıllık Kalkınma Planının Onaylandığına İlişkin TBMM Kararı**, Sayı: 22354, 25 Temmuz 1995.
- Resmi Gazete, **Bakanlar Kurulu Kararı**, Sayı: 22279, 6 Mayıs 1995.
- Resmi Gazete, **Hayvancılığın Geliştirilmesine İlişkin Karar**, Sayı: 22441, 22 Ekim 1995.
- Resmi Gazete, **20/12/1995 tarih ve 95/7603 Sayılı Kararname Eki**, Sayı: 22509, 30 Aralık 1995.
- Resmi Gazete, **Gümrük Genel Tebliği**, Sayı: 22507, 28 Aralık 1995.
- Seyitoğlu Halil, **Uluslararası İktisat**, 7.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1990.
- Sönmez Raşit, **Köye Doğru**, II. Baskı, İzmir: Bilgihan Matbaası, 1990.
- Süreyyüpoğlu Akın, "Ülke Hayvancılığı ve Et Pazarlamasında Kamu Sektörü", **II. Hayvancılık Kongresi**, Ankara: 17-19 Haziran 1991.
- Şahsuvaroğlu, Lütfi, "Kırsal Kesimde Aile", **Karınca Kooperatif Postası**, sayı: 708, Aralık 1995.
- Talim Metin ve Saner Gamze, "Türkiye'de Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Durumu ve Sorunları", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Tanrıvermiş Harun ve Gündoğmuş Erdemir, "Türkiye'de Hayvansal Ürünler Üretim Tüketim Dengesi ve AB Ülkeleri İle Rekabet Olanakları", **Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu**, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Tarımda Yeniden Yapılanma 1995-2005**, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Temmuz 1995.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Raporları**, (Basılmamış Eser) Ankara: 1995.
- TCZB, **Tarımsal Kredileri Gösterir Cetvel**, Ankara: (1985-1994).
- TCZB, **Zirai Krediler Broşürü**.
- Tosun Fahrettin ve Diğerleri, "Türkiye'de Kaba Yem Üretiminde Çayır Mera ve Yem Bitkileri Yetiştiriciliğinin Yeri ve Önemi", **II.Hayvancılık Kongresi**, Ankara: 17-19 Haziran 1991.

- Umay Melih, "TIGEM'de Sığircılık Faaliyetleri", *Tigem Dergisi*, Ankara: Sayı: 54, Eylül-Ekim 1988.
- Uraz Tümer ve Diğerleri, "Türkiye'nin Süt Üretimi, Sorunları, Dış Alımı ve Satımı", *II. Hayvancılık Kongresi*, Ankara: 17-19 Haziran 1991.
- Vardarlı Dogan, *Türkiye'de Hayvancılık ve Tarım Politikaları*, Ankara: Şubat 1992.
- Yalçın Cahit, "Türkiye'de Koyun Yetiştiriciliği ve Sorunları", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Elazığ: 1987.
- Yavuz Orhan ve Keskin Atilla, "AB ile Gümrük Birliği Öncesinde Türkiye Hayvancılığının Son Durumu", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Yetkin İbrahim, "Hayvancılığın Sorunları Kooperatiflerle Aşılmalıdır", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Yıldırım İbrahim ve Koç Beşir, "Doğu Anadolu Bölgesi Hayvancılığına Ziraat Bankasınca Verilen Tarımsal Kredilerin Genel Bir Değerlendirmesi", *Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu*, İzmir: 27-29 Eylül 1995.
- Yurttaş Ziya, Yavuz Orhan, "Dünyada Tarımsal Dektekleme ve Korumacılık Politikaları ve Türkiye'deki Yansımaları", *Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi*, İzmir, 8-9 Eylül 1994.